TJUSTBYGDENS KULTURHISTORISKA FÖRENING

ÅRSBOK

1946

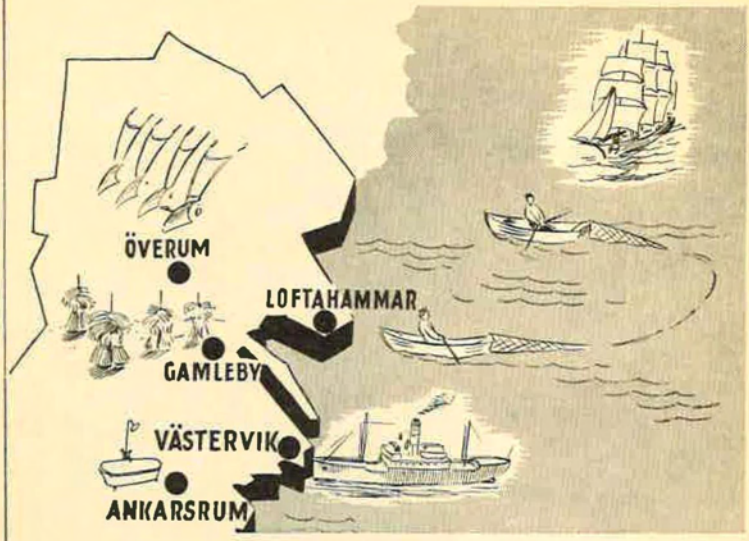

En

TJUSTBYGDENS

BANK

till allmänhetens tjänst i allt

som rör bankangelägenheter

SKANDINAVISKA BANKEN

TJUSTBYGDENS KULTURHISTORISKA FÖRENING

MEDDELANDE Nr 4

1946

VÄSTERVIKS KOMMUNBIBLIOTEK
2000 -04- 03

VÄSTERVIK 1946
A.-B. C. O. EKBLAD & C:o BOKTRYCKERI

GÖTEBORGS VÄSTERVIKS BIBLIOTEK

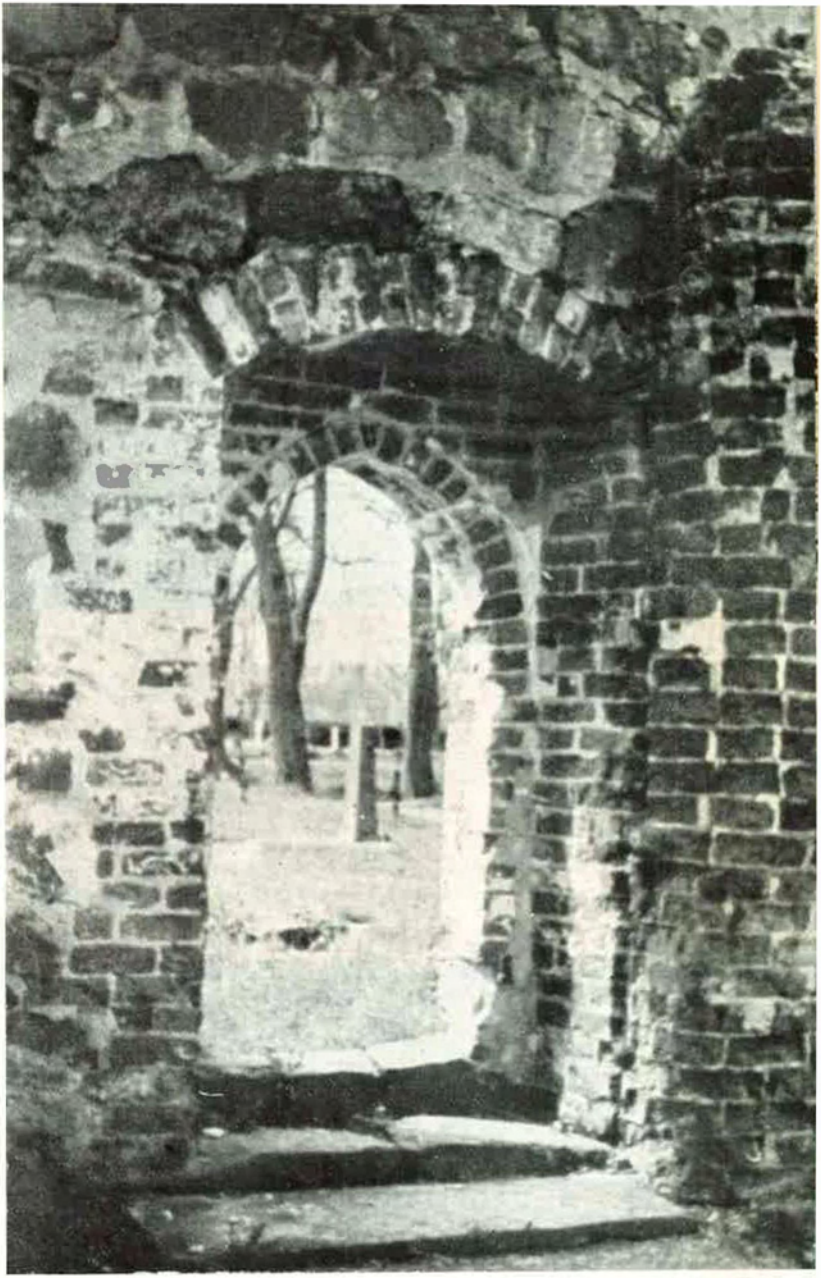

De gamla templen har en dimension mer än de nya: traditionen, som gör sitt till att fördjupa andakten. Tjust har knappast kvar annat än ruiner av medeltidskyrkorna, som fantasien dock kan ge liv. Västra Ed

Enar, mandelblom och försommar i en Tjustdal. Storsjön, Västra Ed

Den här 200-åriga milstenen kan berätta vägens historia för den som vill lyssna. Gursten, Lofta

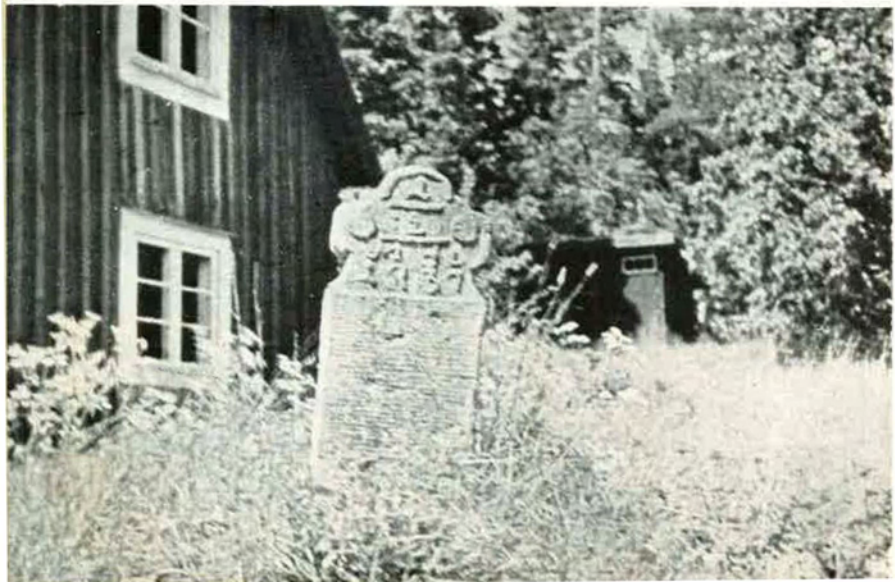

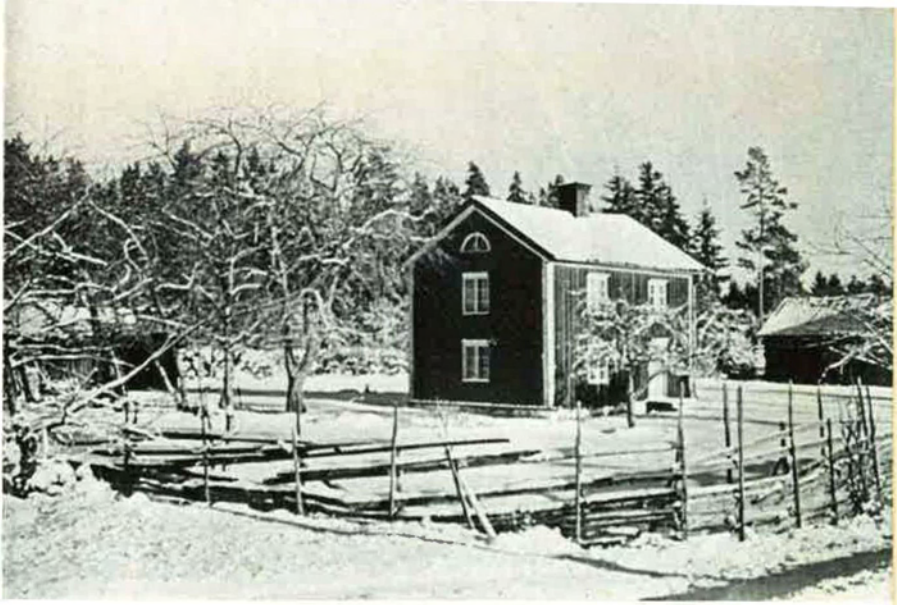

Hur småbonden bor i Tjust, traditionellt och i harmoni med sin jord

Småländska fornlämningar, kanske de finaste vi har, odlingsrösen

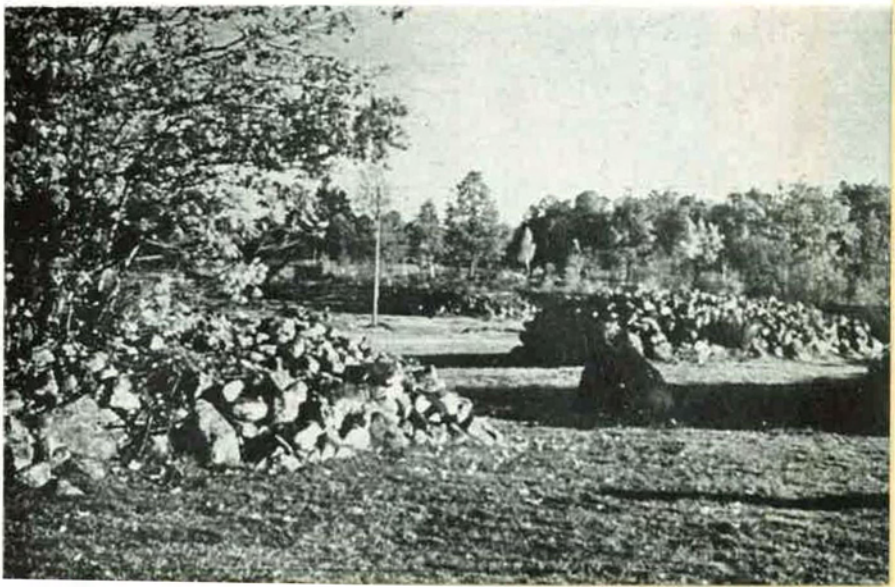

Trädjättarna, ekarna som upplevat sekler, faller för civilisationen. Kan man inte fråga sig om och om igen, om det kan kallas kultur? Skramstadseken vid Gamleby, dödsdömd på vägstämma

De urgamla ekängarna med sina mjuka, saftiga gräsplaner, sina blommor, buskar och träd och sitt ljusspel passar inte in i rationaliseringens tidsålder. Saknar vi dem inte ändå? Ekängen, Gamleby (reservat)

En förening som vår brukar kallas ideell. Vad är det? Till skillnad mot materiell, skulle man väl fråga vidare. Den som skriver skall inte ge sig in på en diskussion av frågan, vilket kunde vara ämne nog för en dubbelt så stor årsbok som den här.

Så mycket är klart, att vi inte sysslar med ting, som ger pengar. Däremot ger vi ut pengar, bl. a. på att trycka en årsbok att ge föreningsmedlemmarna i hand. Den hade inte kommit till utan intresserat ekonomiskt stöd av våra annonsörer, som fuller väl förstår penningens värde för sådana ideella ting som vår förening söker representera.

Vad står det nu att läsa i vår lilla bok? Kanhända, kanhända inte, vad Ni vill veta på fritid om hur det har varit förr och hur det är nu på de fronter utanför Er personliga arbetsdag, som Tjustbygdens kulturhistoriska förening representerar. Alltså den kultur som vi alla är medarbetare i, och den natur som vi alla hämtar hälsa och kraft ur för att vara människa.

Här tillåter vi oss presentera lite hobbyläsning om gången tid och nutid, och så några vackra bilder av både kultur och natur.

Vi vågar önska läsarna en avkoppling på fritid med årsboken 1946.

OM KALMAR LÄNS FORNTID

Nya forskningsuppgifter och resultat

Av *Harald Stale*

Om förhistorien i Kalmar län har vetenskapen titt och tätt haft något nytt att berätta. Än har jorden givit ett fynd, än har forskningen funnit en ny tolkning av ett gammalt fynd. Så har det under årens lopp blivit en tidsbild här, en där, vilka kunna läggas samman till en bild i stort av forntiden. Dessutom ha då och då hela skelen presenterats i översikter, och en sammanfattning av Kalmar läns forntid gavs 1907, då Fabian Bæhrendtz var ciceron. Sedermera har också åtskilligt publicerats på annat håll om forntiden i bygden, dels uppsatser om enstaka upptäckter, dels omfattande arbeten av sådan art som N. Åbergs "Kalmar läns förhistoria" och M. Stenbergers "Öland under äldre järnåldern". Nytt material har kommit fram i rask takt, särskilt under de senare åren, genom formminnesinventeringar i alla socknar i länet och genom fältundersökningar och studier av materialet både på fastlandet och framför allt på Öland. De s. k. fornminnesinventeringarna, vilka ju avse att fullständigt redogöra för vad en socken äger av fasta fornlämningar från hednatiden, ha för vårt län varit av stor betydelse. Dessa inventeringar arbeta grundligt: noggrann genomsökning av socknen, inläggning av fornminnen på översiktskartor, uppmätning av gravfält, beskrivning, fotografering, uppteckning av traditioner om fornminnen, förslag till åtgärder med anledning av fornminnets tillstånd etc. Ett exempel på en sådan inventeringskarta visas här sid. 00. Kostnaderna för dessa undersökningar ha i regel bestritts genom anslag från en kommun eller lokal sparbank eller genom länets fornminnesförening och riksantikvarieämbetet. I Kalmar län äro nu alla socknar inventerade på detta sätt, och när resultaten inom en nära fram-

tid publiceras, blir det säkert intressant nybelysning av bygdens forntid.

Av allt vad fynd och forskning ha att säga om Kalmar läns forntid, en historia på flera tusen år, är det inte så lätt att ge en sammanfattning. Det kunde bli en tjock bok, men avsikten är här blott att ge en dock så pass fyllig orientering, att den intresserade kan få en god utgångspunkt för vidare studier.

Det finns ett sedan länge känt fynd från Borgholmstrakten, som anses beteckna begynnelsen. Det är en s. k. nätsticka, ett primitivt redskap av ben, som man tror vara c:a 8,000 år gammalt. Arkeologerna bruka ibland kalla den tid det representerar för *benåldern,* som alltså skulle vara ett kulturhistoriskt begynnelseskede före t. o. m. stenåldern. En annan benämning är den geologerna ha på denna tid, sedd som ett naturhistoriskt utvecklingsskede, nämligen Ancylustiden, som däremot inte är början utan i stället en framskriden del av landets utvecklingshistoria efter istiden. Redan för c:a 13000 år sedan beräknar man att isen smält undan upp till en linje, som gick fram ungefär i Kalmartrakten. Det fanns då ett litet stycke fritt land längst söderut i länet, men det tycks ännu ej ha lockat några forntida "eskimåer" till bosättning. Östersjön är vid denna tid en av land och is uppdämd insjö, den s. k. Baltiska issjön med avlopp till Kattegatt någonstädes i sydväst. Denna Östersjö växer mot norr samtidigt som landet träder fram, allt eftersom isen viker. Det går inte fort, det dröjer 1000 år, innan isranden hunnit upp i våra dagars Östergötland och sålunda släppt det sista greppet om vårt län. Men det är ändå inte mycket beboeligt land som vunnits, i stort sett finns alltjämt bara det som först blev fritt nere i söder. Norr därom hade isen tryckt ned landet allt djupare, ju längre norr över, så att Tjust knappast existerade annat än som några öar här och där utanför den nutida östgötagränsen. Och så förblir det in i nästa fas av Östersjöns utveckling, som börjar, då isranden når ut över det mellansvenska låglandet och ger Baltiska issjöns vatten förbindelse häröver med havet i väster, vilket förvandlar Östersjön till ett salt innanhav, det s. k. Yoldiahavet. Först när isranden hunnit upp i gränstrakterna mellan Svealand och Norrland, och då Östersjön efter landhöjning i Mellansverige ånyo

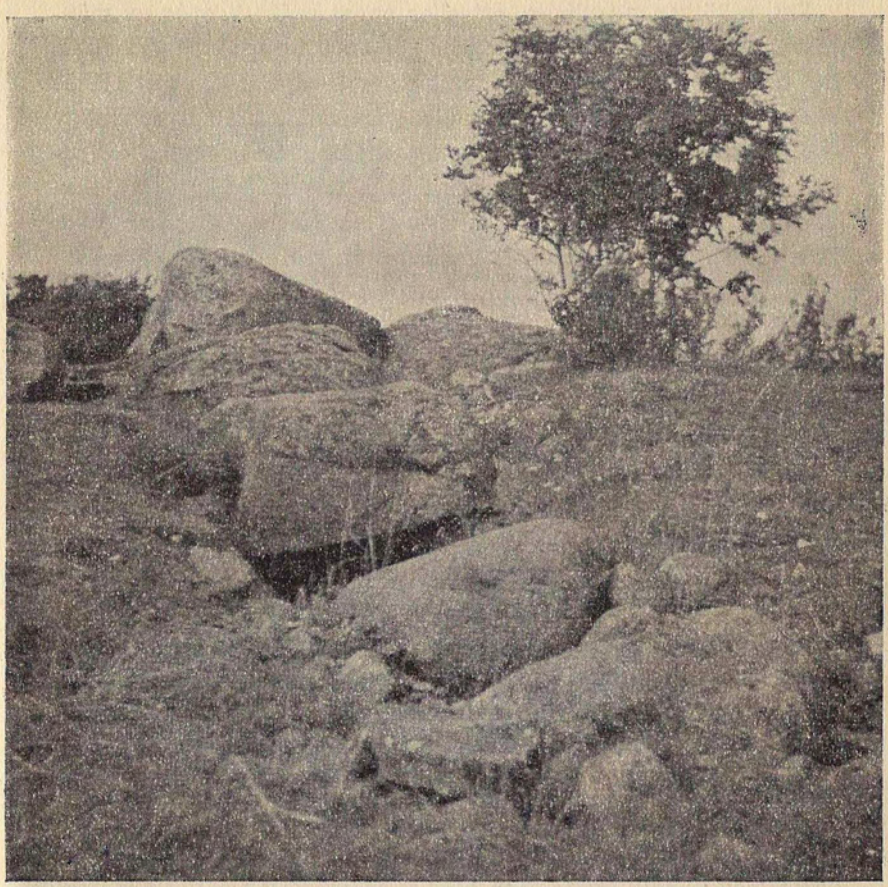

Gånggrift vid Resmo, Öland. Man ser gravens gång med dess täckhällar samt i bakgrunden de väldiga block, som bilda gravkammarens tak.

dämts upp till insjö, äro vi framme vid den första av fynd bevisade bosättningen i vårt län. Östersjön befinner sig nu i sitt tredje utvecklingsskede, den heter Ancylussjön efter en sötvattenssnäcka, som man funnit i mängd i dess gamla strandlinjer. Den högsta gränsvallen, som denna sjö uppkastat, ligger på södra Öland c:a 8 m och i Västervikstrakten c:a 50 m. över den nuvarande Östersjöns yta. Det var alltså ett helt annat landskap de första invandrarna sågo än det vi nu se.

Ett, möjligen ytterligare ett eller annat osäkert, spår av människa från Acylustidens slutskede för 8000 år sedan, mera finns det inte, förrän Östersjön kommit ett gott stycke in i sitt fjärde skede. Den förvandlas för andra gången till ett salt innanhav därigenom att landsänkning eller stigning av havsytan i Sydskandinavien skapar ungefär den förbindelse med Kattegatt, som vi nu ha i Öresund och Bälten. Sin största utbredning når detta hav, efter en snäcka kallat Litorinahavet, för c:a 6000 år sedan, då det utbildade strandvallar, som på södra Öland ligga 8 m., i Västervikstrakten 30 m. över den nutida Östersjön.

Nu börjar det andra skedet av människans historia i våra bygder, *stenåldern,* eller om man kanske inte bör så markerat skilja på ben- och stenåldern, så kan man konstatera, att bebyggelsen fr. o. m. nu börjar på allvar. Och nu är det stenyxor som äro vägvisare. De äldsta äro så enkelt arbetade, att blott ett tränat — eller vaket — öga skiljer dem från vanlig sten. Säkert ha plog och spade åtskilliga gånger vänt upp till jordytan yxor i primitiv slagteknik — Lihults-, Limhamnsyxor och vad de nu kallas — utan att de observerats. Men ändå ha de hittats än här, än där i länet, i söder och i norr. Uppe i Tjust, nära Gamleby, finns det till och med en hel boplats, den äldsta i länet, som avslöjats genom fynd av ett tiotal stenyxor, avfall av kvarts efter tillverkning av småredskap och kolblandat kulturlager. Den är daterbar både av fyndmaterialet och det geografiskt-geologiska läget till tiden strax efter Litorinahavets maximum. Gamlebyviken gick då upp i landet en halv mil längre än nu, och vid dess innersta ände lågt det nu nämnda stenåldersfiskeläget. I detta fynd ingå också några yxor av en yngre typ, utformad med en teknik, som passar stenen bättre än den tidigare slagbehandlingen, nämligen finbultning. De kallas på grund av genomskärningen trindyxor. Med ledning av sådana fynd kan man nu vidare följa bebyggelsens spridning i länet in i senare tider, då människorna börja överge sitt flackande fiskare- och jägareliv och bli bofasta bönder. Man kan säga, att trindyxan i stort sett betecknar den förstnämnda, äldre huvudnäringens tid. Den finns i stora mängder, den är ett av de vanligaste lösfynden från forntiden, lätt är den också att hitta i jorden, då den är tydligt utformad.

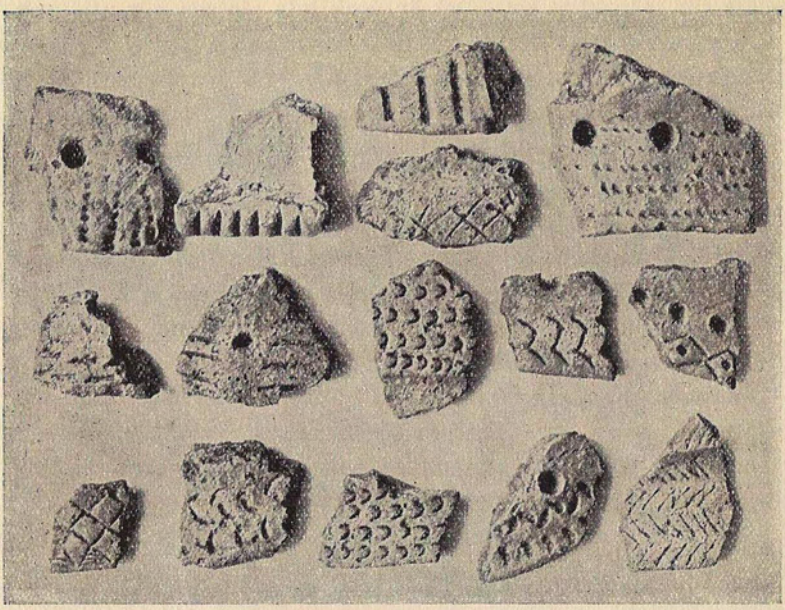

Keramik från stenåldersboplats vid Djurglo, Tryserums s:n.

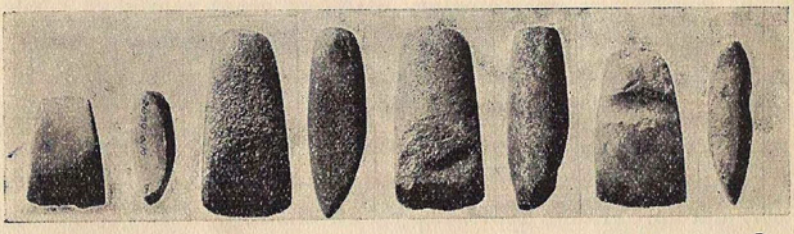

Yxtyper från boplats vid Humlekärrshult, Döderhults s:n.

På många ställen äro fynden så talrika, att de säkert visa boplatsområden, i vissa socknar har man hittat trindyxor på var och varannan gårds ägor, t. ex. i kustsocknarna emellan Kalmar och Oskarshamn, ingen enda socken i länet är tom. Bygden är då som nu glesare i norr än i söder, vilket är lätt förklarat av geografiska förhållanden. Vad man däremot kan undra över är att Öland än så länge ligger efter fastlandet på andra sidan sundet, då båda bygderna böra ha erbjudit ungefär likartade beting-

elser för mänskligt liv. Det är dock inte platsen här att spekulera vare sig över dåtida kulturgeografiska betingelser för eller fyndfrekvensens vittnesbörd om bygden. Viktigare synes det mig vara att taga upp igen en förut nämnd fornminnestyp — som f. ö. hör ihop med trindyxan — och som kan berätta intressantare kulturhistoria.

Länge har forskningen väntat på den första lilla skärvan av keramik, som skulle leda till upptäckten av en forntida företeelse, känd sedan länge i övriga kustbygder men saknad här, nämligen keramikboplatser från den yngre stenåldern. Först för ungefär 10 år sedan hittades spåren av den första, i Köpings s:n, av K. A. Gustawson och strax efteråt n:r 2 i Torslunda s:n på Öland. Boplatserna voro emellertid så förstörda, att ingen undersökning lönade sig. Den tredje boplatsen, som påträffades för fem år sedan högst upp i Tjust vid Valdemarsviken, blev blott provgrävd, varvid dock rika fynd gjordes. Inte förrän 1935 kunde man taga itu med en systematisk boplatsundersökning, därtill föranledd av upptäckten av länets fjärde boplats, nämligen vid Oskarshamn. Om vad som kom fram vid denna undersökning berättade Axel Bagge utförligt i årgång XXIV, 1936 av Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening, då han också samtidigt kunde tala om upptäckten av ett helt komplex stenåldersboplatser runt om Oskarshamn, omfattande icke mindre än 7 olika lokaler. En av dem har sedan undertecknad grävt ut under sommaren 1936, då ytterligare spår av flera boplatser iakttogos i Oskarshamnstrakten, dels invid staden, dels söder och norr därom. Hösten 1937 fann jag en tämligen orörd boplats vid Tjustkusten mitt emellan de förut kända vid Oskarshamn och Valdemarsviken, nämligen i Västrums socken söder om Västervik, och senare på året kunde jag konstatera ännu en Tjustboplats längst uppe vid norra gränsen. Tomrummet vid Smålandskusten är alltså nu fyllt, bättre än man vågat hoppas, även kvalitativt med sådana resultat som utvunnits vid undersökningarna. Nu känna vi rätt väl, hur kustbefolkningen här i vårt län — vi kunna kalla dem våra nutida skärkarlars förfäder — levde sitt dagliga liv under det skede av den yngre stenåldern, som efter de samtida storböndernas släktgravar kallas gånggrifttiden, 2500—

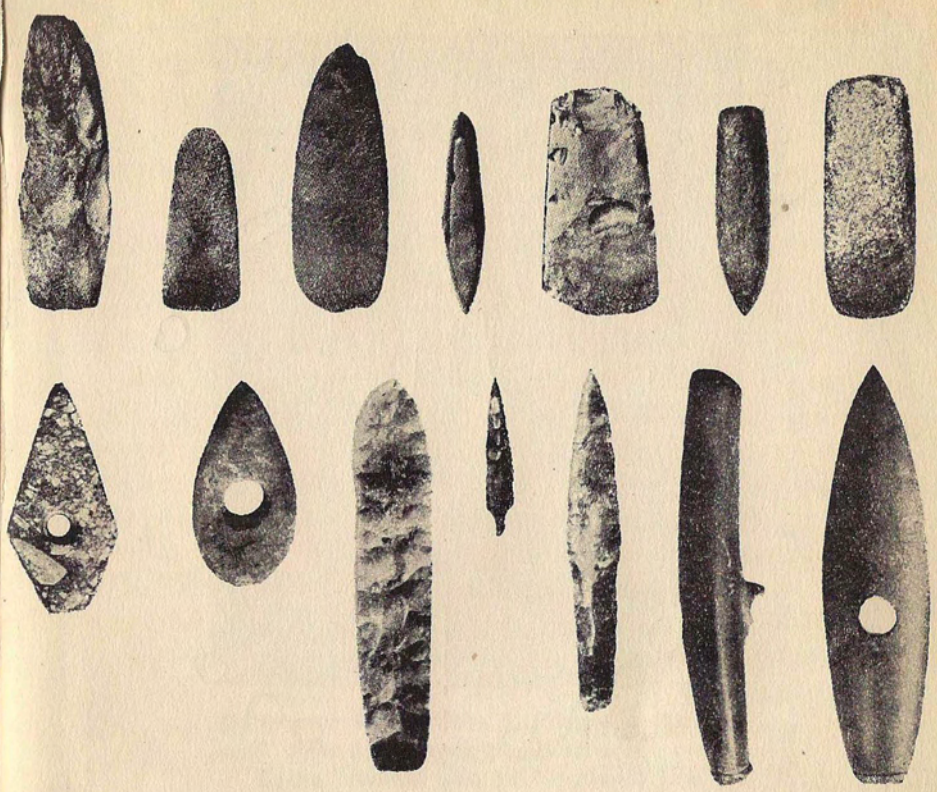

Yxtyper av flinta och sten från Tjust. Upptill till vänster primitiv stenyxa av tidig typ, därnäst trindyxa samt tunn- och tjocknackiga yxor. Nedtill från höger praktyxa av typen "båtyxa", flintdolkar och spetsar, vanlig skafthålsyxa samt ytterst en s. k. rombyxa av profyr.

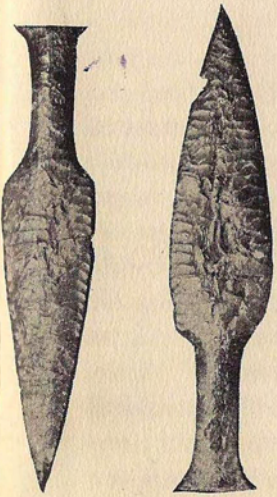

Nedre bilden: två praktdolkar av flinta från Voxtorps socken.

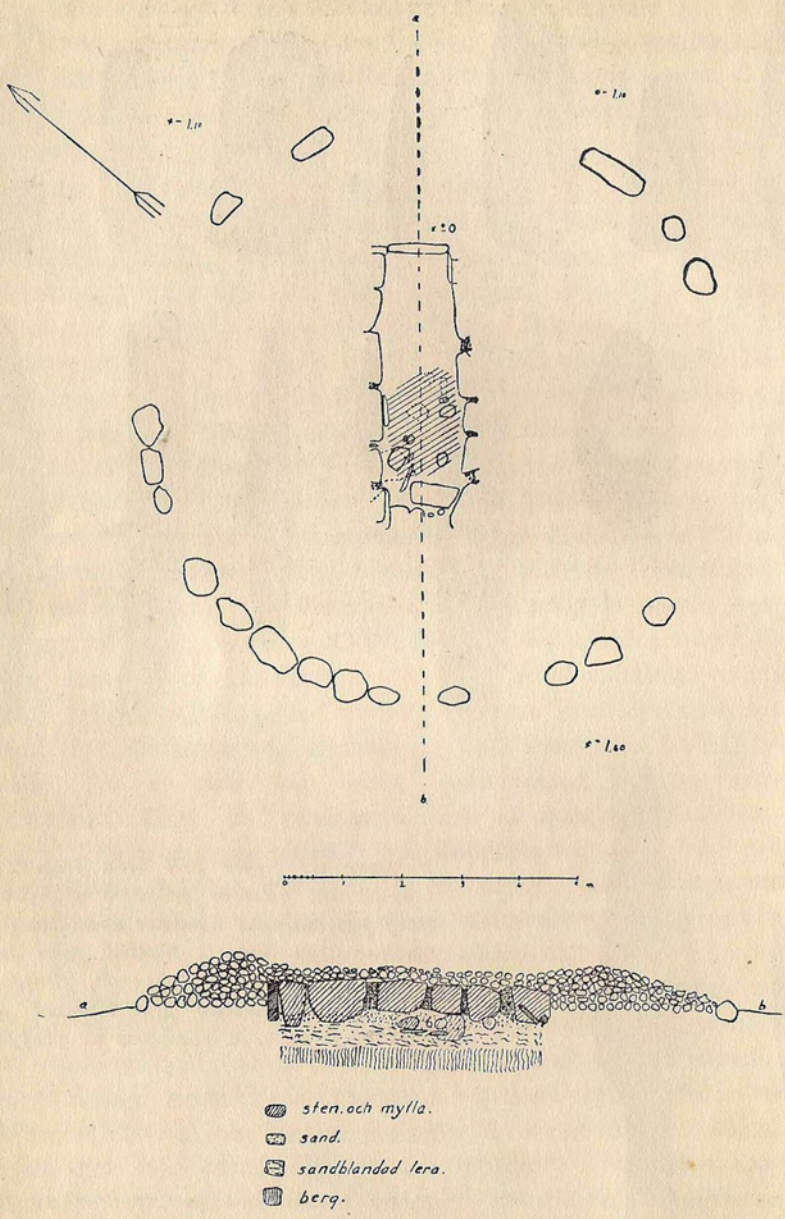

Plan och sektion av röse med hällkista, Grötebo, V. Eds s:n.

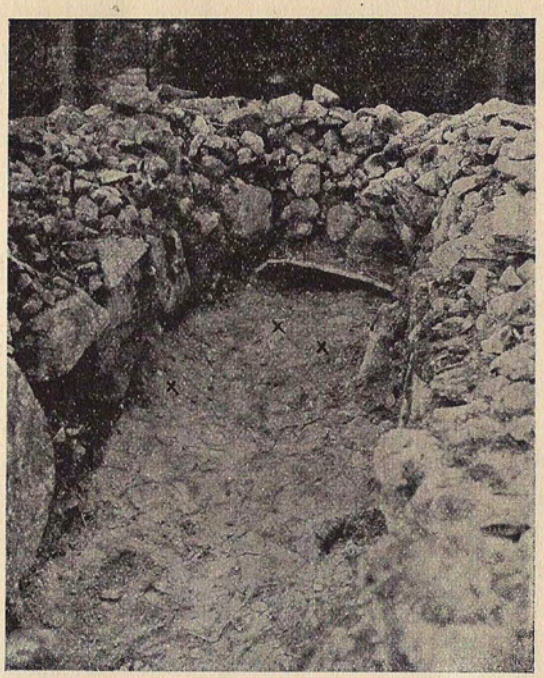

Hällkista i röse, Grötebo, V. Eds s:n. Undersökt 1925. Från övergången mellan sten- och bronsåldern. Jämför plan på föregående sida.

2000 f. Kr. En koncentrerad sammanfattning av iakttagelser och fynd får tjäna läsaren som faktiskt underlag för en rekonstruerande fantasibid av ett sådant stenåldesfiskeläge. Fyndplatsen är en sydsluttning vid stranden av en havsvik. Där utbreder sig 2—3 dm. under markytan ett svart kulturlager i större och mindre fläckar över en yta på hundratals kvm. Det är 1—2 dm. mäktigt och innehåller alla möjliga kulturrester; ibland är det späckat av avfall. Det är först och främst krukskärvor i tusental; splitter, skärvor och större stycken av sten och flinta jämte slagstenar och slipstenar efter redskapstillverkningen; trasiga men även hela eller tämligen hela redskap och vapen, såsom yxor, skrapor, spetsar, borr av sten och flinta; malstenar och löpare. Har man tur att träffa på konserverande jordlager,

finner man också fångstmännens fiskedon, såsom metkrokar och ljuster av ben. Här och där är fyndförekomsten starkt förtätad, vilket säkert markerar platsen för en hydda, i synnerhet om där också finns en härd av stenar — ännu sotiga efter den sista elden, som brann där för 4000 år sedan. — Boplatsundersökningarna vid Oskarshamn ha naturligtvis även givit en hel del vetenskapliga resultat. Man har sålunda t. ex. kunnat nybelysa de förut i denna uppsats omnämnda, viktiga relationerna mellan kultur- och geografiska förhållanden under stenåldern. Och man har funnit en lokalpräglad, ny variant av svensk boplatskultur.

Boplatserna avspegla till största delen den urgamla fångstkulturen. Det har emellertid redan antytts, att denna inte längre härskar ensam i landet, då det sagts, att den hör till ett skede, som t. o. m. fått namn av gravmonument över stenåldersbönder. Dessa jordbrukare finnes det också spår av på boplatserna, det ser rent av ut som om de skulle varit de första på platsen, sannolikt som säsongfiskare för att fylla ut det matförråd ett magert jordbruk och en av osäker fodertillgång beroende boskapssköts el kunde bestå. Det ser också ut, som om yrkesfiskarna, vilka ge boplatsen dess huvudprägel även efterträtts av fiskarbönder. Om denna växlande bosättning talar ganska tydligt den växlande keramik eller rättare keramikornering, som finnes och vilken såsom tidmätare är lika känslig som andra skiftningar i mod och stil för senare tider. — Det finns naturligtvis också minnen av dessa första bönder på deras gårdsägor. Fasta fornminnen av monumental art äro gånggrifterna i Resmo, och det har under de senare åren påträffats åtskilliga s. k. hällkistor, dolda i stora stenrösen, lite överallt i länet, särskilt i norr. Med den gravtypen äro vi redan vid stenålderns slut och ha mött den första metallens tid. Början av jordbrukstiden nå vi ej med gravarna som vägvisare, men med lösfynd kunna vi följa den ett halvt årtusende före gånggrifternas tid. Och med lösa fynd kunna vi pricka in en allt tätare bondebygd under stenålderns tre sista skeden. Det är nu, som tidigare, yxor av sten men också av flinta, som äro de viktigaste ledformerna: tunnackiga, tjocknackiga och framför allt skafthålsyxor i massor, representerande dös-,

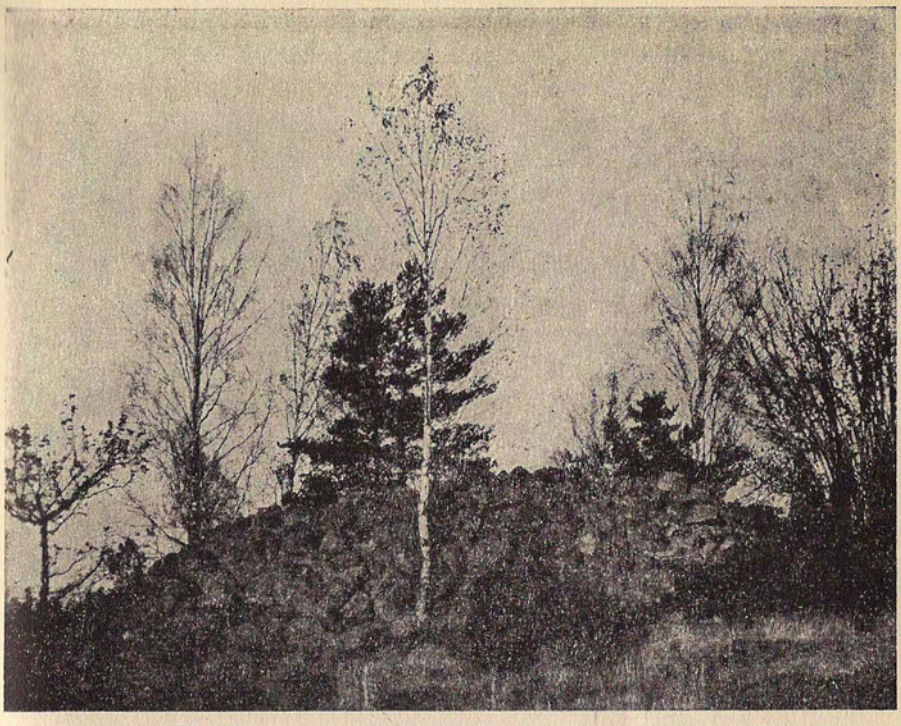

En bronsåldershövdings gravkummel vid Hermanstorp, Västervik. Kanske har han med sig i graven sina vapen, kanske finns där bara en handfull aska.

gånggrift- och hällkisstid. Redan under döstid, för 5000 år sedan, har jordbruket trängt igenom i våra bygder, vilket varit en betvivlad teori, till dess nyligen sensationella upptäckter på boplatser i Södermanland bevisat faktum. Naturligtvis är denna bygd till en början gles, särskilt i norr, men odlingen fortsätter och bygden tätnar, särskilt nere i Möre, som man kan vänta. Öland börjar nu intaga den kulturella rangställning i täten, som ön i fortsättningen alltmer stärker. Mot slutet av stenåldern blir kulturutvecklingen allt fylligare och rikare nyanserad. Den gamla enkla formvärlden differentieras i smärre och specialiserade typer för skiftande ändamål: mejslar, sågar, skäror, knivar, dolkar, pilspetsar, nålar, prydnader, praktsaker o. s. v. Dylika ting ha vi redan lärt känna på boplatserna, de börja också upp-

träda som lösfynd här och där fr. o. m. gånggrifttid och bli vanliga under hällkisttiden, stenålderns slutskede.

Innan vi gå vidare in i bronsens tid, är det viktigt att som sammanfattande karakterisering av bondeåldern under den yngsta stenåldern framhålla, att ordet bonde ej får pressas till att betyda bara odlare, jordbrukare. Tvärtom var för stenåldersbonden åker och säd underordnade ting emot boskap och bete, och så har det efter mångt och mycket att döma fortsatt att vara längre än man hittills tänkt sig.

Vi återgå till den allmänna kulturutvecklingen i våra bygder och fortsätta där vi slutade, d. v. s. när en ny tid börjar skymta. Omkring 1800 f. Kr. anses det i allmänhet att *bronsåldern* börjar i åtminstone Syd- och Mellansverige. Kanske är det för tidig datering, det är möjligt att det i stället skett tre århundaden senare, sägs det från visst håll. Om ett övergångsskedes längd måste det råda skilda meningar, men det intresserar väl här mindre. Viktigare är den omvärdering av bronsålderns karaktär, som skett på vissa håll nyligen. Den traditionella uppfattningen av bregreppet bronsåldern är ju, att den är analog med de andra åldrarna, stenens och järnets, att alltså bronsen spelat samma roll av nyttighetsvara som sten och järn. På sistone har emellertid en del forskare trott sig finna, att den inhemska råvaran från stenålderns tid fortsatt att användas vid sidan av den importerade bronsen i större utsträckning än man hittills tänkt sig, kanske under hela bronsåldern ända fram till dess man upptäckte, att man ägde inhemsk, användbar metall, järn. I varje fall menar man, att detta skett desto mer i den mån bygden ligger perifiriskt i förhållande till kulturcentra i söder och ur kommunikationssynpunkt sett. Antagandet gäller kanske vårt län i någon mån, och då förr Tjust än Öland. Vi gör nog klokast i att reservera oss, låta bli att taga ställning till problemet, hänvisa till kommande forskning och fynd och i stället ägna oss åt att betrakta de kända bronsåldersfynden i länet. De äro färre, fastän de räcka över tusen år, än hällkisttidens fynd från ett par tre århundraden. Dock tål länets bronsålder, både i kvantitet och kvalitet, jämförelse med flertalet andra s. k. gammalsvenska bygder norr om Skåne, vilket landskap ingår i det nordiska brons-

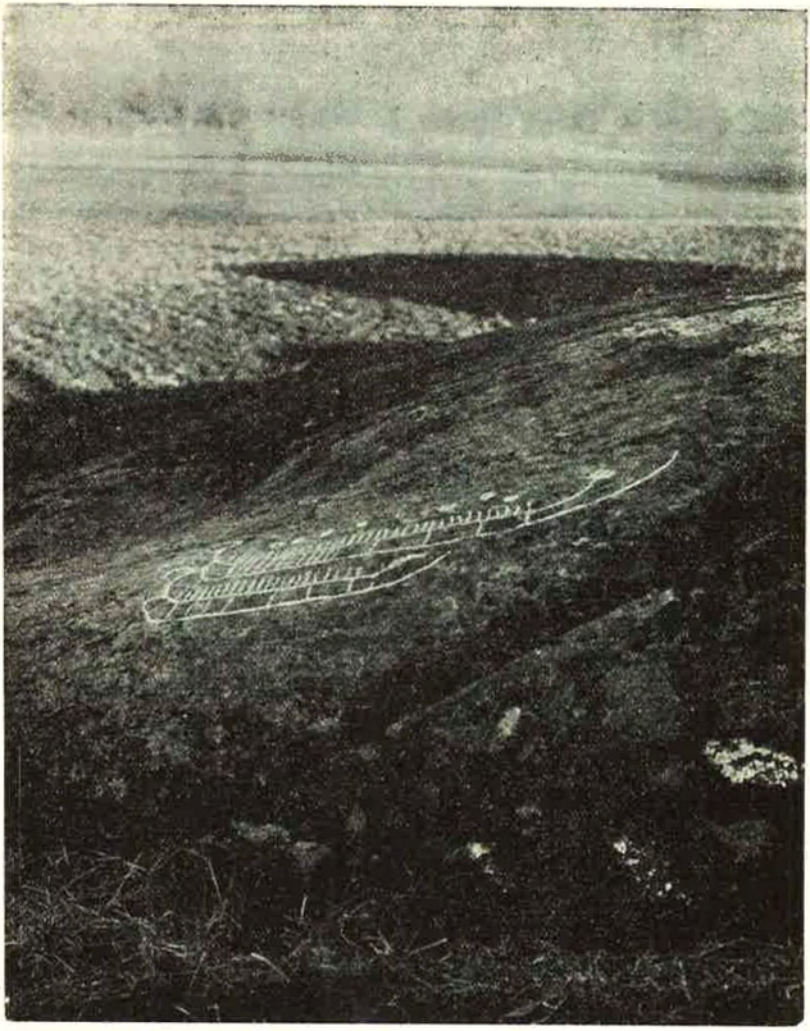

Hällristning vid Härstad, Gamleby s:n. Funnen 1926. Två skepp och ett tiotal älvkvarnar.

ålderscentret kring Öresund. Den bebyggelsekarta, som kan göras upp med ledning av fynden, är synnerligen gles jämförd med stenålderskartorna, men det kan bl. a. förklaras med en sådan förmodan, som att den tidens människor ej kastade bort en

bit dyrt förvärvad importvara i första taget utan arbetade om den, och vidare förintas ju brons lättare i jorden är sten. Om ett bronsåldersfynd kan få anses motsvara 5—10 stenyxor som bebyggelsetecken, blir stenåldersbygden tämligen tillfredsställande belagd med bronsåldersfynd. Öland blir nu dubbelt överlägset fastlandet, vars nora del ligger efter södra. Den förstnämnda relationen återger säkert verklig skillnad i bebyggelsetäthet, den senare jämförelsen är däremot lika lite nu som förr eller framgent en fullt sann värdering; Tjust består ju lika mycket av berg som dalar, och en beboelig trakt där kan vara lika tätt bebyggd som ett till ytan lika stort slättområde i söder.

Det är hittills blott lösfynden från bronsåldern som framställningen gällt. Deras bild av bebyggelsen bör givetvis som tidigare kompletteras med fasta fornlämningar, och sådana finnas i större antal än under hela stenåldern. Det ha fältundersökningar under de sista åren visat, särskilt i Tjust. Så har exempelvis visats, att den gravtyp som framför andra karakteriserar länet, åtminstone fastlandsdelen, nämligen det stora eller medelstora stenröset oftast tillhör bronsåldern, även om många sådana kummel gömma hällkistor från stenåldern eller övergångstiden. De ha dock oftare givit fynd från bronsåldern, både äldre och yngre, i det förra fallet med traditionellt "jordande", i det senare i förening med ett nytt gravskick, bränning, som inkommit i vårt land under bronsåldern, kanske rent av tidigare. Åtskilliga andra nya gravundersökningar i Tjust ha till bronsåldern daterat olika gravformer, som man förut visste föga om, såväl mera ovanliga — t. ex. skeppssättningar — som ytterst vanliga — t. ex. små jordblandade stenrösen. Och det har i samma del av länet iakttagits en gravform, som man trott vara begränsad till sydligaste Sverige, nämligen gravfält med brända ben i urna under flat mark; det är alltså ett gravskick, som hädanefter kan väntas uppträda var som helst här. Lösfyndens bebyggelsebild från bronsåldern blir sålunda väl utfylld av fasta fornlämningar, som tydligen finnas i betydligt större utsträckning, än man hittills trott.

Beståndet av fasta fornlämningar har också nyligen utökats med ytterligare en typ, som man inte kände här förut. Liksom

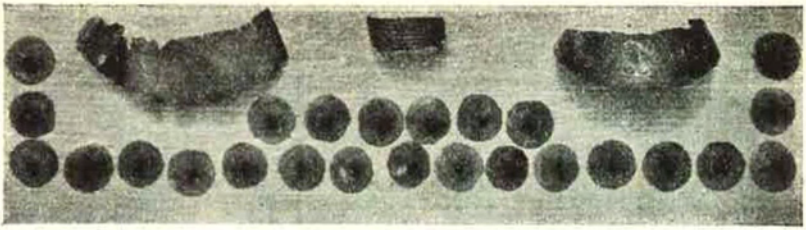

Skattefynd från äldre bronsåldern, L. Sandered, Loftahammars s:n. Två spiralornerade halskragar, 25 kupformiga s. k. tutuli och fragment av armring. Fyndet gjort 1927.

man till på sistone saknat en för övriga landsändar vanlig stenåldersföreteelse, keramikboplatser, har här även — så när som på en lös gravhäll från Öland — fattats en kulturform från bronsåldern, som annars varit känd i flertalet syd- och mellansvenska bygder, nämligen hällristningar. Under de sista tio åren, närmare bestämt från år 1926, har emellertid genom systematisk inventering, inriktad mot detta mål, upptäckts ett tiotal hällristningar, varav alla utom en — i Döderhult — finnas i Gamlebytrakten. Den lokalt begränsade inventeringens resultat visar, att det måste finnas många fler sådana fornlämningar i länet, om de blott metodiskt efterforskas. — Till hällristningarna räknas

ofta älvkvarnar eller skålgropar, som de också kallas. Sådana finnas på många ställen, åtminstone i Tjust, men det är inte så alldeles säkert att de uteslutande böra hänföras till bronsåldern. — Det största värdet hällristningarna ge, är att de lysa upp för oss sin tids andliga värld, djupare än t. o. m. gravfynd kunna göra. Mycket talar nämligen för att hällristningarna äro "idel heliga tecken och bilder, inhuggna på platser, där man genom dem ville frammana och befästa gudamakternas livgivande kraftverkningar". De äro med andra ord minnen av bronsåldersmänniskans religiösa ritual, former för hennes gudsumgänge, uttryck för hennes religiösa tro. Ett exempel på den sannolika innebörden av en för våra hällristningar i länet dominerande figur, nämligen skeppet, må anföras för att visa det värde hällristningarna kunna ha. Skeppsbilden var i ett av de Medelhavsländer, varifrån så många kulturimpulser kommit till Norden, nämligen Egypten, vid denna tid symbol för eller attribut åt solguden, liksom den också ofta föreställer den dödes farkost på färden till livet hinsides. Skeppet har under olika tider och hos olika folk sedan dess figurerat i dramatiska scener av ursprungligt religiös, sedermera rent profan karaktär, t. ex. ännu i moderna karnevalsupptåg med en skönhetsdrottning som huvudperson ombord. När det nu på hällristningsskepp finns t. o. m. solbilder, har man bl. a. däri sett skäl för att räkna hällristningsskeppet i allmänhet som del i denna historiskt belagda, religiösa bildserie. Det avbildar alltså solens skepp eller dödsskeppet, det är eller blir det i och med rätt ritual, och det skänker därmed någon livets gåva åt den som ännu lever sitt jordiska liv eller åt den som lämnat det. — Vi ha stannat ett ögonblick på vandringen genom forntiden inför en viss företeelse. Det har skett nu som tidigare enligt den utgångspunkt som angav riktlinjerna för skildringen, nämligen att betona nyheterna om bygdens fornhistoria. Därmed har också ett kvalitetsvärde hos bronsåldern visats.

Om denna kulturs art talar vidare en rad av s. k. depåfynd, rymmande värdeförmål av olika slag, som nedlagts i jorden, kanske som religiösa offer men säkert oftare i avsikt att gömma undan en skatt, såsom sker sedan under järnåldern ofta. Det finns åtskilliga sådana depåfynd i länet, varav må nämnas ett

Fynd från den tidigaste järnåldern. Kittel av brons och järn. Gravfält vid Ö. Alebäck, Öland.

med tretton föremål från Borgholmstrakten, ett annat från Loftahammar i norra länsdelen, bestående av ett garnityr kvinnosmycken på ett trettiotal bronspjäser. — Det kunde sägas åtskilligt om bronsåldersfyndens kvalitet så som den kontrasterar mot stenåldersfyndens, men det får räcka med hänvisning till bilderna och därtill framhållas, att bronsåldersfynden här som annorstädes i landet visa en kulturstandard, som man helst ville kalla högreståndspräglad.

Det är ganska mycket nytt man på sistone lärt känna om bronsåldern i länet, och därför har den fått sig tilldelad ett relativt fylligt kapitel i den forntidsskildring, som dock nu måste gå vidare in på de tredje förhistoriska huvudskedet, järnåldern.

I stort sett gäller i vårt land, att *järnåldern* avlöser bronsåldern omkring ett halvt årtusende f. Kr. Övergången är emellertid nu som förut mellan sten- och bronsåldern svår att klart datera, i synnerhet som den första järnåldern är sparsammare fyndbevisad än bronsålderns begynnelse. Det finns i vårt län inte mer än högst ett par tiotal fynd från vad man brukar benämna järnålderns två första perioder, omfattande tiden fram

till 150 f. Kr. Liknande fyndbrist utmärker största delen av vårt land, och man har — samtidigt som man fasthållit vid ovannämnda datering av järnålderns början — sökt förklara den glesa fyndfrekvensen på olika sätt. Geologiska och botaniska iakttagelser ha otvivelaktigt visat, att klimatet försämrats vid denna tid till den grad, att det kan ha förorsakat avfolkning. En annan teori är, att en genom folkvandringar orsakad spärr nere i Mellaneuropa stoppat gamla och för kulturutvecklingen i Norden livsviktiga förbindelser söderut. Man har också förklarat sparsamheten på fynd genom att antaga en förändring av gravskicket, som innebär att man ej längre ger gravgåvor eller att man begraver under flat mark. Slutligen har man helt nyss tolkat fyndbristen så, att den ej betyder brist på folk utan på metall, m. a. o. att man ej lärt sig utnyttja den inhemska tillgången på järn förrän framemot Kr. födelse. Det finnes tecken som tyda på en begynnande järnindustri i andra århundradet före vår tideräknings början, och intressant nog tycks det vara den småländska myrmalmen, som lämnat råvaran för den äldsta järntillverkningen. Synbarligen är det ölänningarna som först förstått utnyttja den småländska sjömalmen. Fr. o. m. nyssnämnda tid stiger fyndsiffran plötsligt och så starkt, att ön rent av framstår som ett skandinaviskt fyndcentrum; vapengravarna från Övre Ålebäck och Ryd äro klassiska namn i den arkeologiska litteraturen. Ett något senare gravfynd ger direkt bevis för tidig öländsk järntillverkning i det det innehöll slagg. Om andra liknande tecken skall talas senare. "Det ligger nära till hands att i ölänningarnas effektiva utnyttjande av de småländska sjömalmstillgångarna se den ekonomiska grundvalen för den öländska kulturblomstringen under äldre järnåldern", säger Stenberger i sitt viktiga arbete, som nämnts i början av denna uppsats. Samtidigt har man också tydligen förstått att utnyttja de möjligheter som öläget erbjöd för kommunikation, handel och andra förbindelser — i likhet med andra forntida öfolk, t. ex. på Gotland och Bornholm. Öland är en outtömlig fyndgruva för arkeologerna under järnets århundraden, medan fastlandet länge varit om också inte tomt så ytterst fyndfattigt ända fram till vikingatidens början. Fastlandets fyndluckor ha dock under senare år börjat fyl-

Romerskt glaskärl, gravfynd från S. Kvinneby, Stenåsa, södra Öland.

las, varför intrycket av dess forntid mer och mer förändras. Kontrasten mot Ölands rikedom blir mindre och mindre.

Vi återgå nu efter denna orienterande ingress till den börjande järnålderns fynd. I och med den tidpunkt dit vi hunnit, nämligen vår tideräknings början, begynner för Norden ett 400 år långt skede, som kan ses tillsammans under beteckningen romersk järnålder. Namnet anger kontakt med den europeiska kontinentens kulturcentrum. Impulser och import därifrån nå Norden genom förmedling av ett nyupprättat germanskt — de s. k. markomannernas välde i Böhmen. I våra bygder är inflytandet bevisat genom ett stort antal öländska fynd av föremål, som antingen utformats efter sydliga förebilder eller importerats; ett känt exempel är Venusbilden från Gräsgård. Andra importsaker äro ett trettiotal fynd av romerska silvermynt, s. k. denarer. Sådana ha letat sig fram till fastlandet också, som lämnat inte mindre än ett tiotal denarfynd, varav åtminstone fem från Kalmar stadsmark. Så alldeles öde är inte fastlandet, fastän det i alla avseenden ter sig fattigt mot Öland, "där de båda landborgs-

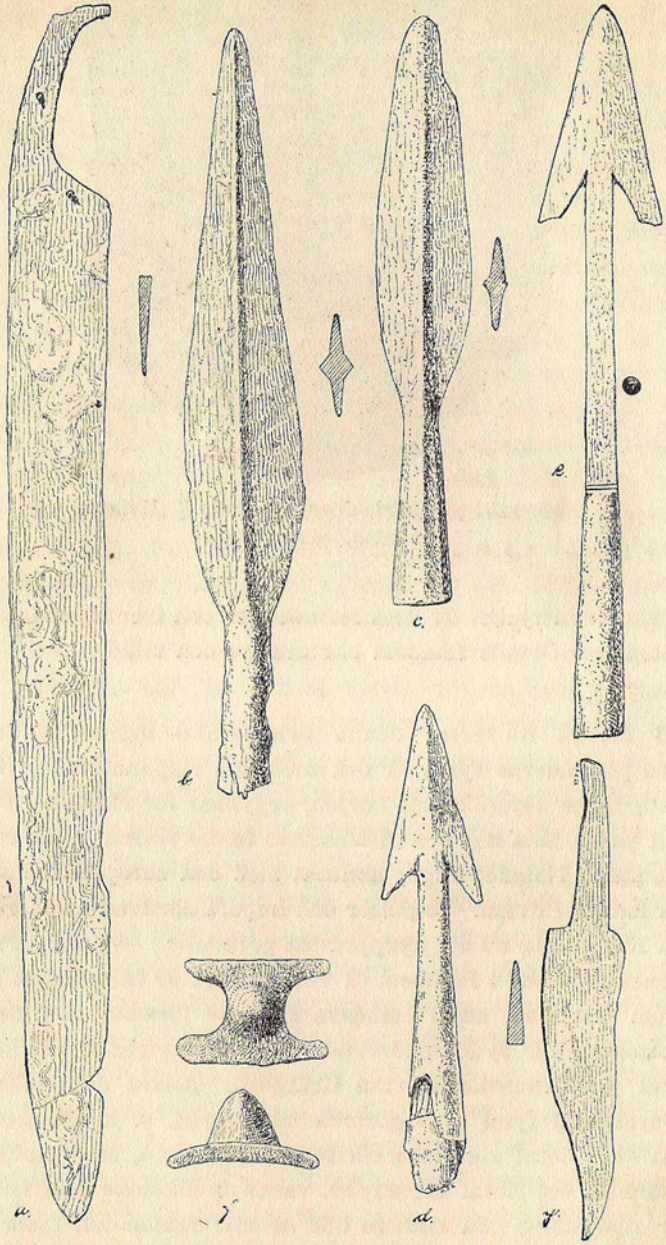

Fynd från skelettgrav vid Brostorp, Glömminge s:n, Öland. Från 100-talet e. Kr.

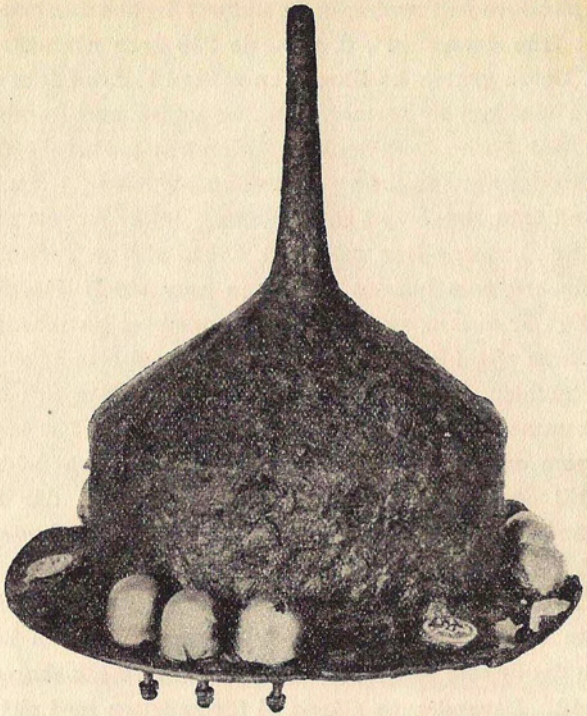

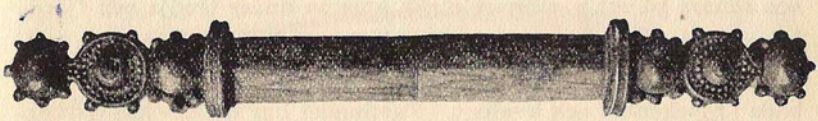

Sköldbuckla av järn och silver, samt sköldhandtag, från samma grav som föreg. bild. 100-talet e. Kr. Bucklan, som prytt den stora sköldens mitt, är av järn och har varit fäst med silverklädda bronsnitar med höga huvuden. Nitarna sitta i grupper om tre och tre, och mellan dessa grupper ses å brättet som prydnad små runda beslag av silver. Sköldhandtaget är av brons, ornerat med silver och glasflusspärlor. Denna grav är en av de innehållsrikaste och vackraste öländska vapengravarna från tidig romersk järnålder.

åsarna på södra och mellersta ön utgjort tvenne sammanhängande gravfält från denna tid", d. v. s. de 200 åren närmast efter Kr. födelse. Dessa gravar ha liksom en mängd lösfynd från ön uppenbarat en rikedom av former. Det är vapen av alla slag: svärd, spjutspetsar och sköldbucklor, stundom praktfullt dekorerade med inläggningar, filigran och beslag av silver, t. ex. i ett bekant fynd från Brostorp i Glömminge. Det är smycken och prydnader av brons, silver och guld, t. ex. sådana vackra nordiska guldberlocker, som funnits bl. a. i en grav vid N. Hörninge i Köping. Det är vidare en stor samling exempel på inhemskt krukmakeri, som alltid är med sin tid och vet vad som är modernt ute i stora världen. — Förbindelserna utåt fortsätta och förstärkas under kommande århundraden. Omkring 200 e. Kr. ser det rent av ut, som om en del av öns befolkning emigrerat söderut, sannolikt till området omkring Weichselmynningen, där man hade nära fränder boende sedan ett par hundra år. Dit hade nämligen redan f. Kr. utvandrat folk, bl. a. tycks det från gränstrakterna mellan Tjust och Östergötland. Just omkring 200 fortsätta dessa goter sin vandring söder ut ned till Sydryssland och bosätta sig där, och det är inte omöjligt, att de dragit med sig skaror av ölänningar dit. Utvandrarna släppa ej förbindelsen med sitt hemland, i stället utbildas en livligt trafikerad väg mellan norr och söder längs Weichsel—Djnestr, där en resande nordbo kunde räkna med att överallt göra sig förstådd på sitt eget språk. På den vägen och senare på ett västligare stråk komma under tredje och fjärde århundradet till våra trakter nya inflytelser söderifrån, som tydligt prägla kulturutvecklingen, där Öland alltjämt leder överlägset både i myckenhet och kvalitet. Fastlandet har dock också dyrbarheter att visa upp någon gång, som talar både om inhemska skickliga konsthantverkare och utlandsförbindelser, t. ex. s. k. ormhuvudringar från Söderåkra. Misterhult och Tryserum, alltså kulturtecken från olika delar av bygden.

Guldet som fanns att få i söderns länder lockade givetvis Nordens folk att stärka förbindelserna med södern. Därom vittnar den äldsta folkvandringstiden som nu börjar, 400-talet efter Kr., vilket rent av kallas Nordens guldålder. Folkvandringstiden, namnet på den forntid, då germanerna — västgoter, östgoter,

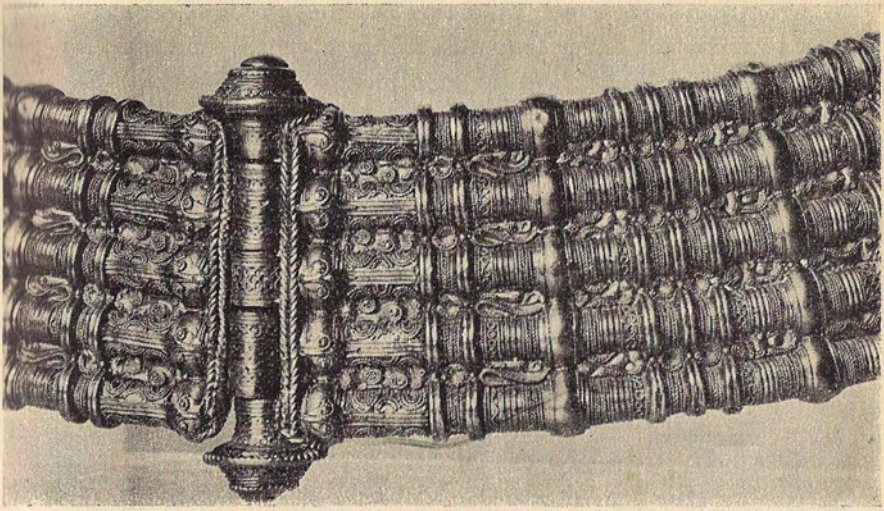

Halskrage av guld, Torslunda s:n, Öland. Detalj visande filigranarbetet.

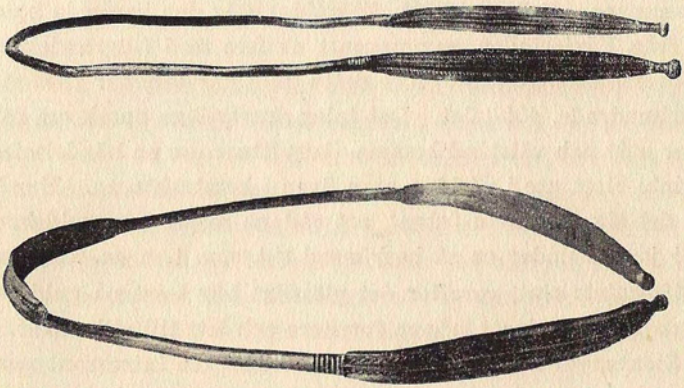

Två halsringar av guld, den övre funnen vid Stolpabäck, Tryserums s:n, den andra vid Kråkelund, Misterhults s:n. Dessa föremål, liksom den stora guldhalskragen, äro ypperliga företrädare för den praktkultur, som existerade hos oss isynnerhet på 400-talet eft. Kr., "Nordens guldålder". Bakgrunden för guldrikedomen äro de skatter som hemsändes av de till kontinenten utvandrade stamfränderna — bland de berömda goterna funnos såväl östgötar som säkerligen också Tjustbor.

langobarder, franker och vad de nu hette — gjorde världshistoria ute i Europa, det namnet ger utan många kommentarer förklaringen till att Norden upplevde en guldålder. Det är säkert, att både ölänningar och smålänningar voro med därute bland sydgermanerna i deras vilda framfart och erövrade krigsbyte. Säkert har också mycket kommit hem på den gamla kända handelsvägen längs Weichsel. I så gott som varenda Ölandssocken, 29 av 33, finns det folkvandringsguld, fördelat på bortåt 300 fyndställen, som på vissa håll äro tätare samlade än annorstädes, särskilt i Torslunda. Algutsrum, Gärdslösa, Högby, Köping; sammanlagt innehålla dessa fynd 350 guldföremål. Mot denna väldiga rikedom kan fastlandet ställa upp högst ett tiotal fynd, varav 2 från Ryssby i söder och 1 från Lofta i norr. Något mer än hälften av guldfynden innehålla enbart väst- och östromerska mynt, s. k. solidi, oftast ett eller ett par, stundom flera i samma fynd; det största från Björnhovda i Torslunda på Öland har 35, det största på fastlandet, från Hässelstad i Lofta har 7 mynt. Den andra hälften av guldfynden är dels inhemska efterbildningar av mynt, s. k. brakteater, dels spiral- och fingerringar, antingen enstaka eller flera tillsammans. Främst bland allt guldet står den berömda halskragen från Färjestaden, sammansatt av fem med filigrandekorationer översållade guldrör. Allt detta guld härstammar från ett enda århundrade, 400-talet. Det talar sitt tydliga språk om förbindelser utåt och välstånd hemma, det vittnar om en händelseladdad tid, inte blott ute i världen utan även i hemtrakterna. Hur kommer det sig, har man frågat, att sådana massor av guld kommit ner i jorden under en så begränsad tid, som t. o. m. kan fixeras till 400-talets slut, varefter det plötsligt blir tomt på guld? Den frågan har sysselsatt många forskare och lett till olika svar. Sist har Stenberger kommit fram till ett högeligen intressant resultat genom att skärskåda frågan i samband med en del andra öländska problem från samma tid. Det finns på ön två markanta former av fasta fornlämningar, som alla vetat om men inte många hittills vetat något om. Det är borgarna och husgrundvalarna, "jättegravarna". Nu har det visats om dessa hus och borgar i huvudsak: dels att deras utbredning sammanfaller med guldfyndens och dels att de upphöra lika plötsligt och samtidigt som dessa.

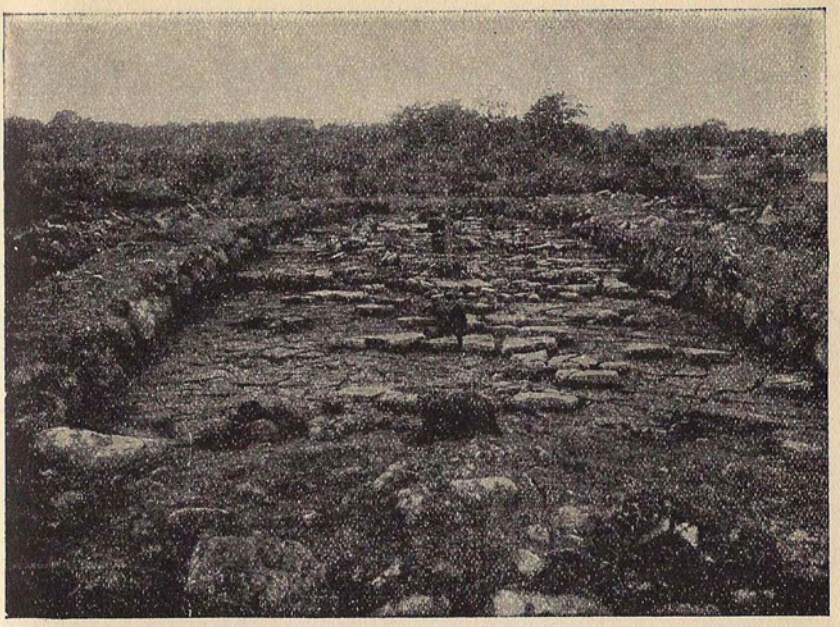

Husgrund vid Brostorp, Glömminge s:n, Öland. Undersökt 1926—28. Från 400-talet e. Kr.

Om den iakttagelsen tillägges, att de öländska hus, som det här är frågan om — och de kunna räknas i hundratal — till övervägande del och vid samma tidpunkt ha bränts, och om vidare det motivet betonas för nedgrävning av skatter i jorden, att man velat gömma unden dem i en orostid, då är det tämligen klart, vad alla dessa samstämmiga tecken tyda på: det har inträffat en katastrof, som drabbat hela ön vid mitten av det första årtusendet e. Kr. Vad det är för oroliga händelser som inträffat är svårt att säga något bestämt om, men så mycket är tydligt, att "härjningar gått fram över hela södra Östersjöområdet och satts in än mot den ena, än mot den andra landsändan", de ha bl. a. också drabbat Bornholm, Skåne, Gotland och kanske nått ända upp till Mälardalen. Det är möjligt, att vissa företeelser i Tjust tyda på att även denna del av länet varit med i den allmänna krigiska oron. En synnerligen karakteristisk fornlämningstyp för denna bygd är fornborgar, kallade Dackeskansar, vilka emellertid inte se ut som

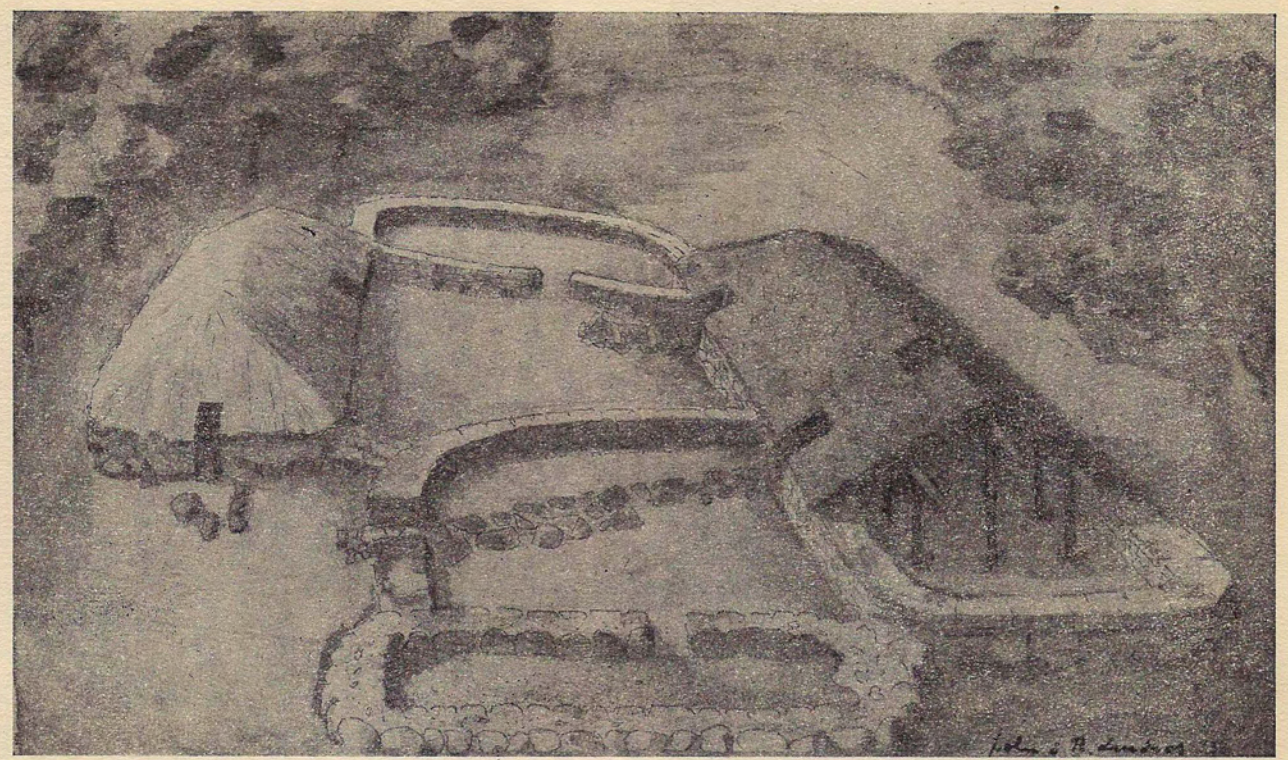

Försök till rekonstruktion av järnåldersgård vid Övetorp, Algutsrums s:n, Öland. I samband med de krigiska omvälvningarna på 400- och 500-talen e. Kr. förstördes och brändes större delen av Ölands gårdar.

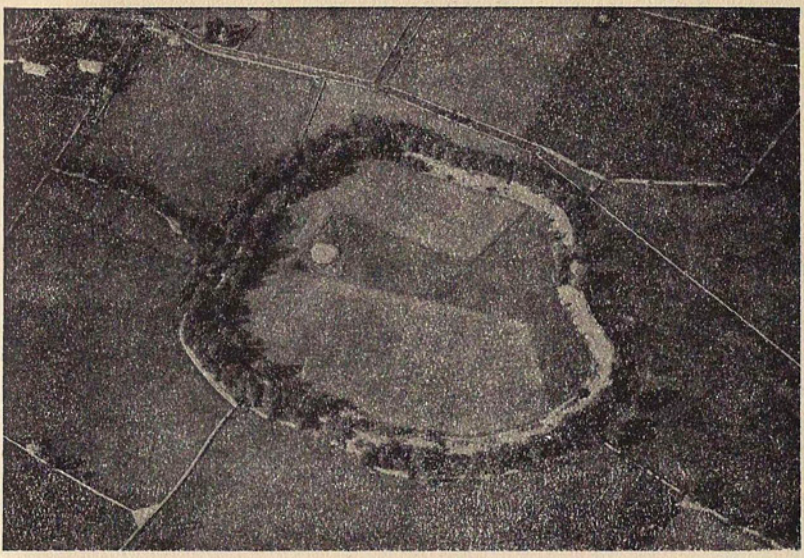

Flygbild av Bråborg, Öland. Liksom Ölands andra fornborgar tillkommen under 400-talets stora krigiska och politiska omvälvningar på ön.

de öländska, av slätten betingade ringborgarna, utan äro avpassade efter den kuperade bygden och kort och gott kunna betecknas som med stenvallar befästa berg. Ett 40-tal sådana Tjustborgar äro upptecknade. Ingen har blivit undersökt ännu tyvärr, men resultat från andra håll, t. ex. i grannlänet, peka mot samma tid som de öländska borgarna tillhöra, och det förefaller rimligt att se även Tjustborgarna i historiskt sammanhang med dessa.

Just vid den tiden skymtar namnet Tjust för första gången i ett skrivet dokument, nämligen i det av Jordanes på 500-talet omtalade folknamnet *theustes,* vilket med all sannolikhet avser Tjustborna. Man tror sig också på språkliga grunder kunna utpeka ett för dessa theustes gemensamt ting vid gården Tingstad i Lofta socken, där det också finns en ståtlig, dubbel domarring, till vilken sägnen förlagt ett forntida Tjustting. Skulle alltså Tjusthäradet kunna följas som en judiciell, kanske också politisk enhet tusen år bakåt i tiden? Längre fram skola vi åter få tillfälle följa en viss bebyggelselinje med tinget som integrerande del.

Efter detta politiska kapitel ur folkvandringstidens historia i vårt län vända vi tillbaka till kulturhistorien, enkannerligen arkeologien, och ta då upp igen de öländska husen. På ett hundratal platser på ön har man funnit fyrsidiga grundvalar eller vallar av sten och jord efter gamla hus, på de flesta ställena flera tillsammans. Åtskilliga av dessa byggnadskomplex ha numera undersökts och flertalet kartlagts. De ge bilden i stort av 400-talets bebyggelse på ön, och om den bygden kan sägas, att den i sina huvuddrag inte är den nuvarande och vidare att den bestått av strödda gårdar eller glesa byar. Bygden är vald efter de naturliga betingelserna för det dåtida jordbruket, d. v. s. den har utgestaltats efter kraven på fodertillgång åt husdjuren, ty alltjämt är — och förblir länge — boskapsskötseln huvudnäring och jordbruket av underordnad betydelse i bondehushållningen. Det är inte förekomsten av odlingsbar jord utan av naturlig vegetation, som lockat människorna till bosättning. Det är lövskogen och myren man sökt upp, som kunde ge bete, hö och löv åt djuren. Hur väl man skötte och ända in i våra dagar utnyttjat sådana naturtillgångar visa de vackra ängar med öppna planer mellan grupper av träd och buskar, som finnas lite överallt i mellersta och södra Sverige; de äro resultat av mänskligt arbete i naturen. Gårdarna bestodo av en samling hus, alla av samma konstruktion: golv av stampad lera och stenhällar, väggar av stenar och jord och på dem ett sadeltak, stöttat av stolpar inifrån. Nu bör inte detta hus ses som en allmän form av forntida svenskt byggnadsskick, tvärtom är det en främmande hustyp, inkommen västerifrån, som bara finns under viss tid vid landets södra och östra kuster. Inne i landet har först flätverkshuset och senare den knuttimrade byggnaden varit förhärskande. Såväl boningshus som bodar och fähus har man kunnat urskilja. Husen på gården ligga både spridda och sammanbyggda. Till gårdsanläggningen hör alltnd ett skenbart virrvarr av stensträngar, vilka dock tolkats som lämningar efter ett högst planmässigt hägnadssystem. — Fynden äro, som man kan vänta, husgerådssaker: krukskärvor, brynen, järnrester, glasbitar, malstenar, vävtyngder. Ofta har också hittats ämnesjärn, motsvarande vårt tackjärn, vidare myrmalmskulor och slagg,

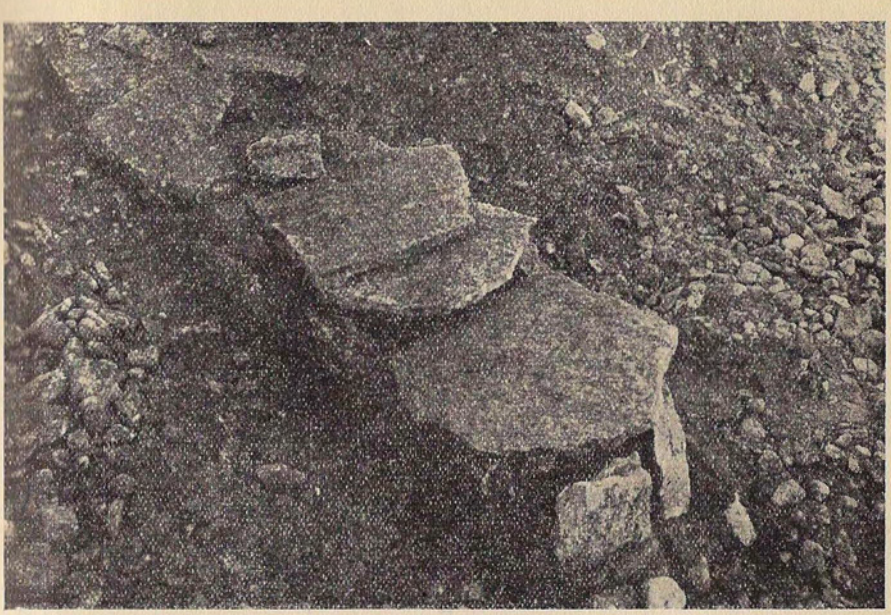

Typisk öländsk hällkista från århundradena närmast efter Kr. föd. Väggar och lock av kalkhällar. Gårdstorp, S. Möckleby s:n.

intressanta fynd, som åter intyga öns roll i den äldsta järntillverkningen.

Alla dessa Ölandsgårdar brändes nu ner omkr. 500 e. Kr. och bygden ödelades genom krigiska händelser, som vi redan känna. Inte förrän hundra år senare börja folk och bygd att återhämta sig efter katastrofen, men då bryter en ny tid in, nya impulser komma söderifrån igen från de nyss grundade kontinentalgermanska rikena och blandas med nordiska kulturelement, grunden växer fram under folkvandringstidens två sista århundraden för kommande maktutvecckling i och med vikingatiden.

Under *vikingatiden,* forntidens slutskede, är det nordbornas tur att göra världshistoria. Hur mycket är inte skrivet om den tiden? Är inte vikingatiden för den allmänna meningen inbegreppet av forntiden? Den har tagit loven av alla de föregående århundradena, årtusendena. Vad är sanning och var är saga om vikingen? Frågan är retorisk, det är naturligtvis inte min avsikt att här söka svara på en så utomordentligt omfattande och komplicerad

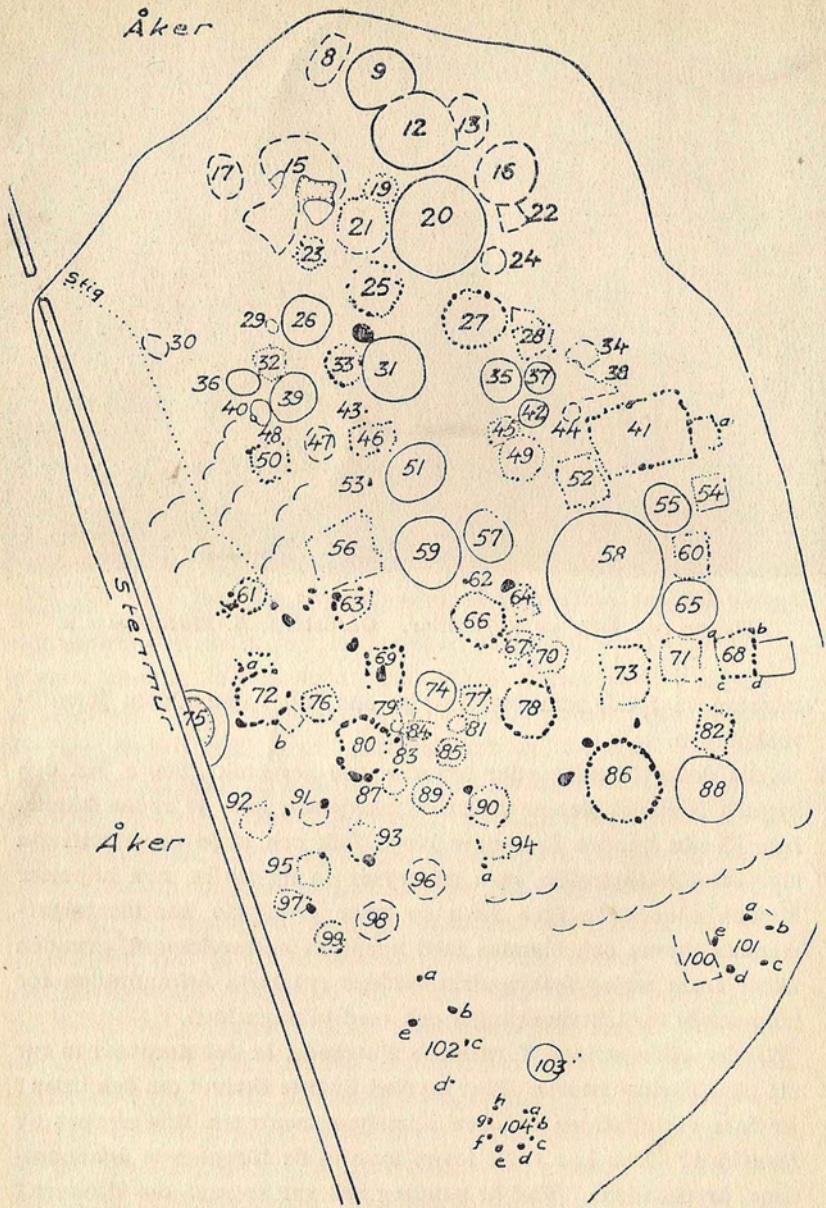

Gravfält vid Svaneberg, Kalmar. Uppmätt av E. Bellander. Runda och fyrkantiga rösen, högar med fotkedja m. m.

Vikingatidsgravfält i Gästgivarehagen, Vimmerby, bestående av c:a 180 runda, ovala eller treuddiga högar, gömmande rester av brända lik. Större delen av fältet undersöktes 1898—1900 av Hans Hansson. De gjorda fynden datera gravarna till 1000-talet e. Kr.

fråga. Meningen var bara att före den kommande, alltför schematiska och ofullständiga skildringen rikta uppmärksamheten på hur ofantligt stort detta kapitel i verkligheten är, det är lika mycket begynnelsen av historisk tid som slutet av forntiden. Det är hopplöst att här söka ge en översikt, då källorna flöda som de göra. Om Öland är det sagt för denna tid: "Näst efter Gotland och Uppland torde Öland vara vårt lands på fynd från vikingatiden rikaste provins". Och situationen kompliceras ännu mer därav, att nu även fastlandsdelen är fyndrik. En begränsning till några viktiga punkter och linjer är ofrånkomlig.

Allra först några ord i allmänhet om vikingen i avsikt att modifiera en gängse, ofta den enda värderingen av vikingen efter mottot: "För nordmännens raseri bevare oss milde Herre Gud". Han var utan tvivel krigare, vikingen, lika obarmhärtig som den moder-

Domarring vid Skälby, Kalmar. Efter restaurering i samband med fornminnesinventeringen i Kalmar.

ne bombflygaren; den östskandinaviska vapenyxa som fiskats upp i Themsen är förvisso ett vikingattribut. Men han är också sjöman, över vilken "Noaks ark", skeppet på Karums alvar kan tjäna som monument. Han är även handelsman, som i ett fält av sitt vapen kunde sätta bilden av den våg, som så ofta följt honom i graven, t. ex. i en hög i N. Möckleby. Han är statsbyggare, han har varit med och grundat många välden i världen både i öster och väster, varom t. ex. namnet Gardarike på en runsten på Gårdby kyrkogård vittnar, och han var bonde hemma hos sig och grundare av en bygd, som ännu består: både på Öland och fastlandet ligga de nutida gårdarna i stor utsträckning i anslutning till gravfälten från vikingatiden. Detta sagt om vikingen i allmänhet, belyst med lokala exempel från våra bygder.

Vi övergå nu till några arkeologiska betraktelser över valda delar av dessa bygders vikingatidsfynd. För omväxlings skull och till uppbyggelse för andra än ölänningar hålla vi oss huvudsakli-

gen till fastlandet, eftersom där nu åter uppträda forntida minnen i samma skala som före järnåldern. Sist det var tal om fasta fornlämningar från Smålandsdelen av länet, så gällde det — med undantag av Tjustborgarna — bronsålderns gravar. Men fastlandet äger också andra synliga fornminnen, ja, det är på sina håll späckat med smårösen, kullar och stensättningar av olika former, samlade i större och mindre fält, vidare domarringar, resta stenar, ofta hela grupper, och runstenar. Efter vad man hittills tror sig veta, är största delen av dessa minnen från vikingatiden. Åtskilliga gravfält med blandade gravformer ha undersökts, t. ex. i norra länsdelen i Gästgivarehagen vid Vimmerby och Hammar vid Gamleby, i södra delen Harby i Ljungby. Vid dessa och andra undersökningar av liknande gravfält har man funnit både jordat och bränt lik med gravgåvor av olika slag, ibland vapen, oftare smycken, såsom här avbildade spännen, nålar, pärlor m. m. —

Uteslutande till vikingatid äro dock ej fynden från gravfälten begränsade. De gå här och där längre bakåt, in i folkvandringstid, ja ända ned till romersk järnålder. Som det förut antytts på ett par sällen, är säkert inte fastlandet så tomt som det ser ut av fynden hittills under århundradena före vikingatiden. Det har kommit fram åtskilligt nytt material och granskats gammalt, som givit vidgad kännedom. Ett par viktiga exempel må anföras. Nyligen skedd inventering av fornminnen på Kalmar stads mark har givit till resultat, att "så gott som varje backe kring staden visat sig gömma på intressanta fornlämningar — och ändå ha under det senaste halvseklet mängder av fornlämningar försvunnit". Det är framför allt bygravfält från vikingatiden med blandade gravtyper, sådana som nyss omtalats härovan, men det är också domarringar, rösen och stensättningar, enstaka och i fält, som föra Kalmar historia 600 år längre tillbaka i tiden och ger det 1500-åriga anor som handelsplats. Smålänningarna ha, som ölänningarna, förstått att utnyttja en sådan trafikled som Kalmarsund.

Med hjälp av fornlämningar kan på samma sätt Västerviks — "huvudstaden" i norra länsdelen — historia förlängas århundraden bakom dess "grundläggningsår" 1275. Då låg det där Gamleby nu ligger. Detta samhälle är omkransat av gravfält, vilka visa tydlig koncentration under vikingatiden av en bebyggelse,

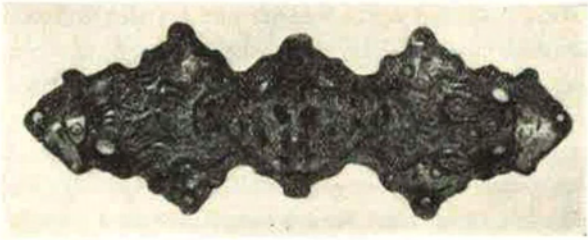

Fynd från gravfält i Ljungby s:n. De rikaste vikingatidsfynd, som fastlandet äger härröra från Ljungby, som torde ha varit centrum för Mörebygderna under vikingatiden. Särskilt vid Harby hava en mängd fynd gjorts i gravar, som förstördes för några årtionden sedan. Prov på fynden visas här. Ovan tvenne ovala spännbucklor av brons, med ornering i guld och silver, samt ett s. k. likarmat spänne av brons med detaljer i silver. — Svärd och spjutspetsar, varav svärdet t. h. har hjaltet belagd med guld. Överhuvud tyda Harbyfynden, liksom de från Öbbestorp i samma socken, på att medlemmar av rika och förnäma ätter här bränts eller jordats. — Spännen ⅔, vapnen ¼ nat. storlek.

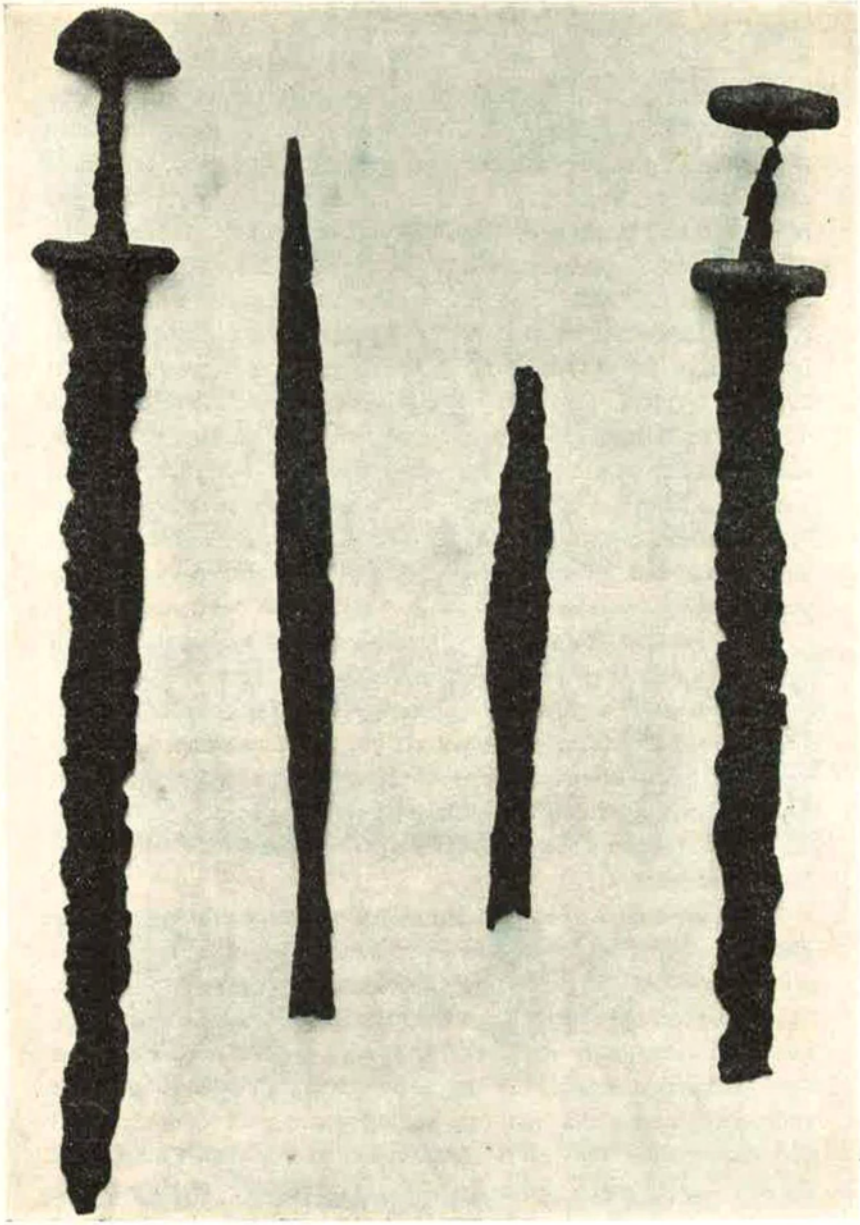

som enligt fynd ur gravarna går tillbaka till mitten av folkvandringstiden. Ungefär då hörde vi först talas om Tjust i en skriven urkund, och vi trodde oss ha spårat ett forntida Tjustting. Tecken tyda på att tinget vid denna tid av olika orsaker flyttats till annan och lämpligare plats i häradet. Vart? Det framträder i urkunderna på den plats där det ännu ligger, Gamleby, i det närmaste samtidigt som platsen först nämnes som stad. Troligen har det legat där sedan det flyttades mer än ett halvt årtusende tidigare, då också ett samhälle höll på att växa fram där, belagt av fornminnen runt omkring. Detta samhälle har möjligen ännu äldre anor såsom kultställe, vilket skulle intygas av ett närbeläget Ullevi i dess av språkforskningen antagna egenskap av central kultort i bygden. Liksom uppkomsten av ett forntida Kalmar kan Västerviks förhistoriska existens förklaras av kulturgeografiska förhållanden. Platsen "låg fullkomligt centralt i forntidens Tjust vid innersta ändan av en vik som i landskapets mitt från Östersjön skjuter nästan tre mil in i landet. — I Gamleby samla sig också landsvägarna från alla väderstreck som strålarna i en brännpunkt", och detta vägsystem har forntida traditioner.

Bakåt i stället för framåt i tiden kommo vi nu en stund, men det skedde för att ge bättre rättvisa åt fastlandet gentemot Öland, än vad föregående järnålderskapitel gjort. Och eftersom det nu gällde forntidshistoria på endast ett par snävt begränsade lokaler — länets båda "huvudstäder" — har det synts mig lämpligast att inte plottra sönder den i olika kapitel utan samla den på ett ställe, där det fanns en lämplig utgångspunkt. En sådan erbjödo vikingatidsfynden.

Till dessa återgå vi nu och kunna i anslutning till nyss påvisad ökning av fasta fornlämningar på fastlandet också konstatera större förekomst av lösfynd där, t. ex. av vapen och smycken, fastän varken de eller gravfynden tåla jämförelse med Ölands rikedomar. Det gäller också skattefynden, varav ön har ett 50-tal mot fastlandets cirka 10, vilka dock tillräckligt tydligt visa, att smålänningarna börja taga upp konkurrensen med ölänningarna i utrikeshandeln. Ett stort praktfynd härrör från Söregärde i Ryssby, ett annat från Äskedal i Loftahmar. Vikingatidens skattfynd innehålla så gott som aldrig guld- utan silversaker, näm-

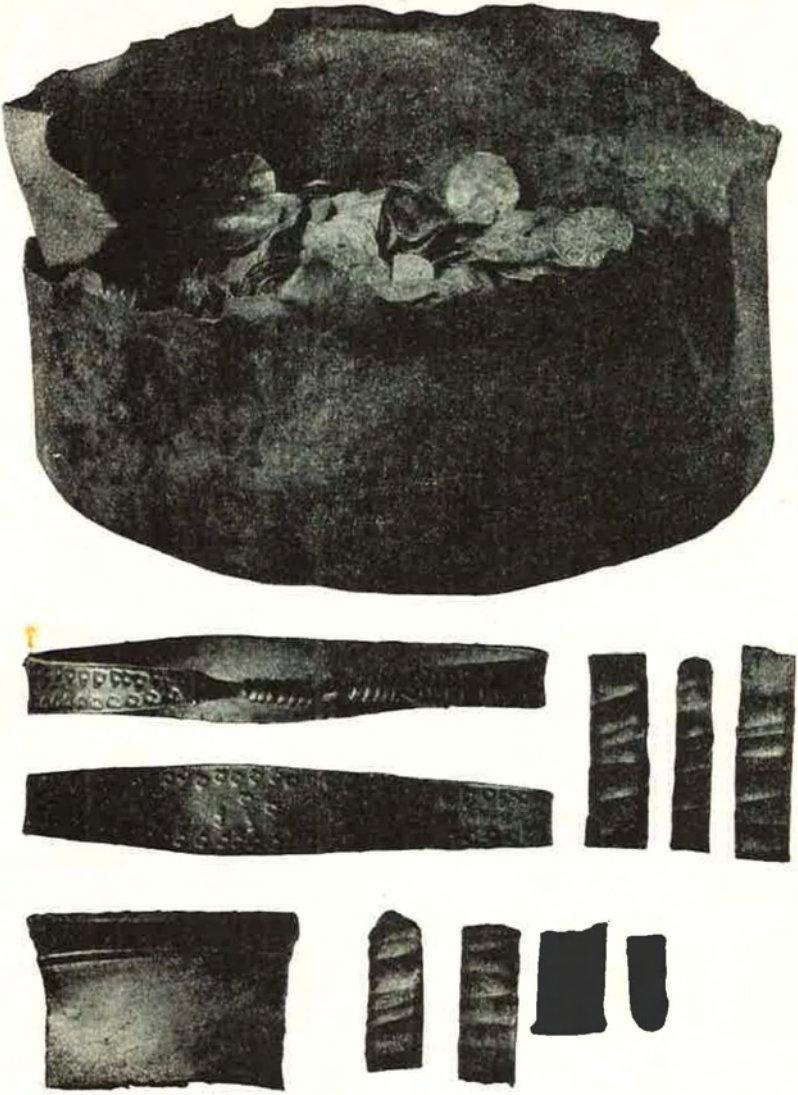

Silverskatt från vikingatiden, funnen 1927 i Haglunda, Alböke s:n, Öland. En kopparask innehållande en stor mängd arabiska silvermynt, silverarmband samt stycken av oarbetat silver.

ligen mynt, framför allt arabiska, men även tyska och engelska, vidare smycken och bitsilver. Det gäller naturligtvis om dessa i jorden gömda silverskatter detsamma som om folkvandringstidens guldfynd, att de inte blott böra ses som bevis på rikedom och utländska förbindelser utan också som tecken på orostider, vilka drivit folk att gömma undan sina dyrbarheter. Det tycks ha varit oroligt inte bara vid främmande kuster, där nordborna själva härjade, utan också hemma, där man fick sina gärningars lön av främmande vikingar, vilka gjorde Östersjöstränderna osäkra. Det är främst "venderna", slaver från öster och från Tysklands nordkust, som äro de skyldiga, liksom kanske redan under folkvandringstidens härjningar.

Med vikingatiden går forntiden över i medeltid, förhistorien blir historia, som kan utläsas av eftervärlden ur skriftliga dokument. De enskilda människorna börja träda fram ur tiden, som hittills blott visat sig i fornfynd ur jorden. Nu möta vi namn efter namn på runstenar från hednatidens sista och kristendomens första år. "Ågöt och Gera och Kättil läto resa stenen efter sin fader Ägil. Ärnfast den övermodige högg runorna" (L:a Helleberg i V. Ed). "Sigtrygg lät resa denna sten efter Halvdan, sin fader. Gud hjälpe." (Nu i Högsby kyrka). Oftast äro runstenarna resta över avlidna, men någon gång till minne av en gärning, som var av betydelse. Så berättas på en sten från Ryssby, att "Illuge lät göra bron till minne av Karl, sin duktige fader". — En intressant bebyggelsehistorisk notis ger en bekant runsten från Gursten, Lofta socken i Tjust. Inskriften lyder: "Skägge, son till Gode Vifredson, ristade runorna. Sonen åtnjöt de av Kåte smidda värdeföremålen." Huvudpersonen som stenen syns vara ägnad, heter Gode, stenen är Godes sten och torde som sådan ha givit namn åt gården Gursten på platsen. Den kan dateras till tiden omkring 900 av inskriften, som är märklig, då den är gjord — ej med vanliga danska runor — utan med den i Sverige sällsynta variant av vikingatidens runalfabet, som kallas svensk-norska eller Rökrunor efter den kända stenen vid Rök i Östergötland. — Om den magiska innebörden av runtecknen, som den östgötska stenen ger exempel på, om språket i inskrifterna, om andra historiska vittnesbörd, som kunna avvinnas runorna, och framför allt om runstenarnas

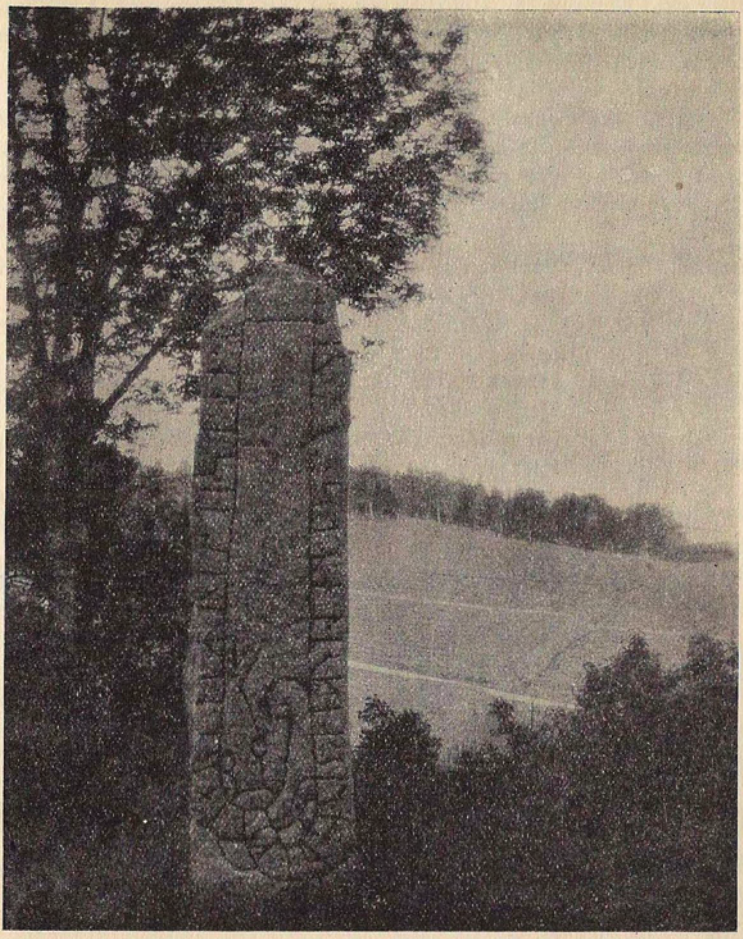

En vikingatida runsten i en Tjustdal. Hälleberg, V. Ed.

lokala förekomst i våra fastländska bygder berättade Björn Helmfrid utförligt i Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening 1937.

*

Källorna till vår kunskap om bygdens forntid utgöras främst av de bevarade fasta fornlämningarna. Sådana existera i alla våra socknar. Vidare av fynd i jorden, bevarade i tusental i våra museer; för Kalmar läns vidkommande ägas de största fornsakssamlingarna av Statens

Historiska Museum i Stockholm samt av Länsmuseet i Kalmar. Smärre samlingar av fornsaker finnas i andra museer, såsom Ölands Forngård i Borgholm och Tjustbygdens kulturhistoriska museum i Västervik.

Uppgifter om försvunna fornminnen kunna sökas i åtskilliga arkivaliska uppteckningar och beskrivningar, varjämte en icke obetydlig tryckt litteratur föreligger om länets forntid. För den som önskar ytterligare studera ämnet anföres här de viktigare av dessa tryckta arbeten.

Almgren, Oscar, Våra minnesmärken från hedenhös. Riksantikvarieämbetets handledningar. I. 1933.

Anderbjörk, J. E. Nabberör. Medd. från Kalmar läns fornminnesförening XXVII. 1939.

Arne, T. J., Ölands första kända bronsåldershällristning. Fornvännen 1917.

„ Stenåldersundersökningar. En öländsk gånggrift. Fornvännen 1907.

„ Solidusfynden på Öland o. Gotland. Fornvännen 1919.

„ Ölands fornlämningar. Sv. Turistföreningens årsskrift 1921.

Bœrendtz, F., Bronsåldersfynd från Stora Dalby i Kastlösa. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. I. 1898.

„ Fornborgar i Södra Tjust. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. I. 1898.

„ Fasta fornlämningar i Södra Tjust. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. III. 1902.

„ Kalmar läns forntid. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. V. 1907.

„ Gravfältet vid Övre Alebäck. Vitterhets-, hist. och ant. akademiens månadsblad 1896.

Bagge, Axel, Stenåldersboplatsen vid Humlekärrshult, Oskarshamn. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. XXIV. 1936.

Bellander, Erik, o. *Hofrén, M.,* Söndagspromenaden. En vandring kring Kalmarområdets ättebackar. S. Christophers Gilles Chroenica. Kalmar 1934.

Ekholm, Gunnar, Forntid och fornforskning i Skandinavien. 1935.

Forssander, J. E., Sveriges förhistoriska bebyggelse. Svenska folket genom tiderna. I. 1938.

Gustawson, K. A., Bidrag till Borgholmstraktens äldsta historia. Ölands kulturminnesförenings årsskrift 1928. Järnfynd från Seberneby, Ventlinge s:n, Öland. Fornvännen 1928.

„ Ett öländskt bronsåldersröse. Fornvännen 1927.

„ Stenåldersboplatser i Kalmar län. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. XIII. 1925.

Hansson, Hans, Gravfält från järnåldern i Vimmerbyorten. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. I. 1898.
„ Från vikingatiden i Småland. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. III. 1902.
Hansson, Harald, Hällkista från stenåldern vid Grötebo, V. Eds s:n i Tjust. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. XIV. 1926.
„ Hällristningar från bronsåldern i Kalmar län. Stranda. III.
„ Tjusts fornminnen. Tjustbygdens kulturhistoriska förenings Meddelanden. 1926.
„ Några nya bronsåldersgravar. Fornvännen. 1936.
„ Ett nytt hällristningsområde. Studier tillägnade Gunnar Ekholm. 1934.
„ o. *Munthe, H.,* Västerviks historia. I. Förhistorisk tid. Västervik 1933.
Helmfrid, Björn, Östsmålands runinskrifter. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. XXV. 1937.
Hofrén, Manne, Igellösafyndet. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. XIII. 1925.
„ Velands hög och Smedsmästaren från Brunneskärret. Fornvännen. 1927.
„ Kalmar slott och museum. Vägledning. 1933.
„ Vårt verksamhetsfält. Arbetsmål och arbetsmetod. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. XIX. 1931.
„ Fornminnen i Handbörds härad 1667—84. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening XVI—XVII. 1929.
Oldeberg, A., Bronsåldersfynd från Hulterstad på Öland. Fornvännen. 1935.
Stale, Harald, se Hansson, Harald.
Stenberger, M., Öland under äldre järnåldern. 1933.
„ Anteckningar om Gråborg. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. XIV. 1926.
„ Ett öländskt gravröse från romersk järnålder. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. XVI—XVII. 1929.
Söderberg, S., Runologiska och arkeologiska iakttagelser på Öland sommaren 1884. Antikvarisk tidskrift 1887.
„ Om Karlevistenen. Medd. från Kalmar läns Fornminnesförening. I. 1898.
„ o. *Brate, E.,* Ölands runinskrifter. 1900—06.
Åberg, Nils, Kalmar läns forntid. Kalmar. 1923.

LEDUNG, LANDVÄRN OCH FRÄLSE — VÅRT MEDELTIDA FÖRSVAR

Av *BJÖRN HELMFRID*

(Tjust är gränsbygd till Östergötland och Småland. I många stycken är det en del av det ena eller det andra. I gammal tid gällde här östgötalagen och ännu hör vi militärt till det östgötska inskrivningsområdet. Vad som i denna uppsats berättas om "Ledung, landvärn och frälse" särskilt i östgötabygden, har sålunda intresse även för läsarna av denna tjustbok).

Vår svenska stat framträder som bekant först ganska sent i skrivna historiska källor. En av de allra tidigaste författare, som har något att meddela om förhållandena i vårt land är romaren Tacitus, verkande under det första århundradet efter vår tideräknings början. Högt uppe "i själva Oceanen" bodde "svionerna", svearna. Dessa hade för det romerska världsfolket gjort sig mest bekanta genom sina "män och vapen", men också genom sina flottor. Romarens korta antydningar rörande männens militära disciplin och skeppens utseende visar också att redan för mer än 1800 år sedan en fast organiserad svensk krigsmakt förefunnits.

Vi nämnde ordet *svensk*. Till detta behöves några närmare kommentarer. Sverige i dess nuvarande bemärkelse fanns icke. Svearna var folket i Uppland och deras stat kallades *Svethiud*, "svearnas folk". Erövring och uppodling lade under loppet av århundraden alltjämt nya områden under sveaväldet. Ett efter ett miste grannlanden sin självständighet, sist götarnas välden. Under det sista kvartseklet av 700-talet är utvecklingen fullbordad. Svethiud, "svearnas folk" har blivit *Sverike*, Sverige, d. v. s. "svearnas rike".

Trots att litterära vittnesbörd icke direkt utsäga det, nödgas man antaga att den mäktiga sjöorganisation, på vilken namnet

ledungen senare framträder, fanns redan under dessa expansionens sekler. Själva termen ledung betyder egentligen "krigståg", men kom efter hand att avse själva den institution från vilken sjöexpeditionerna utgingo.

För att följa ledungsinrättningens framväxande och tidigaste organisation få vi gå till Uppland. Som bekant indelades vart och ett av de tre s. k. folklanden där, Attundaland, Tiundaland och Fjärdhundraland i smärre administrativa enheter, *hundaren*. Vart och ett av dessa var skyldigt att till sveakonungens förfogande ställa ett visst antal krigsskepp med män, utrustning och proviant. Samtidigt med att angränsande kustområden inlemmades i svearnas välde kom också svearnas flottorganisation att där införas.

Mycket tidigt möter också begreppet *roden,* som en synonym till ledung. Ordet är besläktat med "rodd". Då nya kustområden tillkommo i svearnas flottorganisation uppstod för dem benämningen Roslagen, "det som är lagt till roden". I det nuvarande Roslagen, där man väl måste antaga att ledungen tidigast vunnit insteg från sitt ursprungliga område, anpassades hela den administrativa indelningen efter den militära organisationen. Till skillnad från "folklanden" inne i det centrala sveaväldet, där hundaret utgjorde den mindre enheten, blev här för motsvarande område namnet *skeppslag* det vanliga. Då rodsinstitutionen nådde Götalandskapen stötte den där samman med en redan bestående åldrig indelning i *härader*. Någon anledning att här införa termen skeppslag förelåg således icke.

Varje skeppslag och härad förpliktades också att till konungens förfogande ställa ett bemannat krigsskepp. Inom skeppslagen förefanns även smärre enheter med olika benämningar, *hamnor, ar* eller *har*. Också dessa namn äro signifikativa för den nära anknytning mellan politisk och militär indelning i det gamla sveaväldet. Hamnan torde hava varit ledungssoldatens plats ombord. Ar är icke något annat än samma ord som vårt nuvarande "åra" och har slutligen betyder "årtull".

Sannolikt betecknade dessa olika termer ett och detsamma, nämligen "ett område från vilket en soldat med behövlig utrustning skulle ställas till ledungshärens förfogande". Att såväl flottorganisationen som själva begreppet Roden också funnits i Östergöt-

land och Tjust, utvisas otvetydigt av Östgötalagens dråpsbalk, där det talas om dråpsböter för godsförvaltare hos jarlen, "i Rodens bo". Landskapslagen ägde rättslig kraft endast i Östergötland och nordöstra Småland och då nu särskilda böter stadgas för dråp på en som förvaltar jarlens gårdar i Roden, inses att Roden också måste hava sträckt sig ned i dessa landsändar. Om också själva termen i fråga icke har påträffats för längre söderut belägna landsändar, veta vi dock så mycket om Tjust — att döma av ett dombrev av år 1385 — hade skyldighet att hålla ett ledungsskepp. Liknande förpliktelser åvilade också Aspeland söder om Tjust.

Av de fåtaliga och föga utförliga handlingar, vari dessa ting beröras, kan man förstå att ledungstjänsten i Östergötland också kallats *snäckotjänst,* åtminstone under Albrekts av Mecklenburg tid, 1300-talets sista kvartssekel. Häraderna inne i landet hade i stället för skeppsplikten att utgöra en särskild skatt, *ledungslamen,* ibland också kallad *skeppsvist.* Intäkterna av denna torde väl hava använts vid utrustningen av ledungshären.

Skeppen benämndes vanligen *häradssnäckor* och underlåtenhet från rodshäraderna att utrusta ett sådant belades med böter, *snäckopenningar.* Av benämningen *fyrtioroddarsskepp* som påträffas i Östgötalagens byggningsbalk förstå vi att 20 roddare suttit vid vardera sidan av båten och rott. Skeppstypen i fråga synes hava varit den vanliga för ledungsbruk.

Av två stadganden i Östgötalagens förut omnämnda dråpsbalk kan man utläsa ett annat med ledungen sammanhängande förhållande av stort intresse. Icke endast häradena försåg konungen med krigsskepp och män, utan även enskilda personer och dessa uppmuntrades på olika sätt att förstärka flottan.

Det första av stadgandena tillerkänner vissa personer en särskild hedersbot, *thokkabot* (ordagrant = tackbot) förutom de vanliga dråpsböterna, därest någon av deras män dödades eller sårades. Och de högt uppsatta personer på vilket stadgandet ägde tillämpning voro sådana som hade "stallare och stekare och fyrtio roddare på egen bekostnad". Av västnordiska källor veta vi att stallarna och stekarna voro höga dignitärer i stormännens kriga-

reföljen — officerare skulle vi säga. De fyrtio roddarna kunna icke avse annat än besättningen på en häradssnäcka.

Det andra stadgandet gäller dråpsböter för brytar, d. v. s. godsförvaltare. Efter en uppräkning av bötesbelopp för konungens, jarlens och biskopens brytar heter det: "Nu varder dräpt lagmans bryte. Han är gill till 6 marker. Då skall han hava stallare och stekare och fyrtio roddare på egen bekostnad." Hade däremot bryten i fråga icke utrustat ledungsskepp gällde icke denna höga bötessats. Lagen favoriserade således alldeles påtagligt sådana som utrustade krigsskepp för egna medel.

I olika sammanhang har den svenska jarlen skymtat fram. Efter att från början förmodligen hava varit sveakonungens "ståthållare" i de erövrade Götalandskapen, kom denne höge dignitär att få sina funktioner överflyttade till ledungs- eller rodsorganisationen. Sedan sammansmältningen mellan landsdelarna någorlunda fullbordats, förefaller det som om jarlen blivit befälhavare över ledungsflottan och alla de härader, hundaren och skeppslag, varifrån krigsskepp utgjordes.

Under den svenska vikingatidens expansion österut var rodsinstitutionen förvisso den avgörande maktfaktorn i den svenska konungens hand. Man behöver blott draga sig till minnes att ryssarna kallade svenskarna i öster *rus,* vilket sammanhänger med rodd och att finnarna, då de gåva Sverige namn icke funno något mera passande än *Ruotsi* också en avledning av nämnda ord. Finnars och ryssars kontakt med vårt land ägde rum just genom Rodens män och Rodens flottor. Också svenskarna i österled åberopade gärna sig själva som *rodsmän.* Från skoltiden minnes måhända en och annan att termen *varjag* och *väring* var en gängse benämning på vikingarna i österled. Och detta är alldeles riktigt. Språkligt betyder bägge dessa ord "edsvuren person", något som pekar på att krigarna i ledungsskaran voro bundna till anföraren med en särskild ed — motsvarigheten till vår tids "krigsmans erinran".

Av bestämmelser här och där i landskapslagarna framgår ett förhållande av stor vikt — att konungen icke utan folkets hörande fick påbörja anfallsföretag. Allmogens medgivande erfordrades för utkallandet av ledung. Gutalagen nämner uttryckligen att

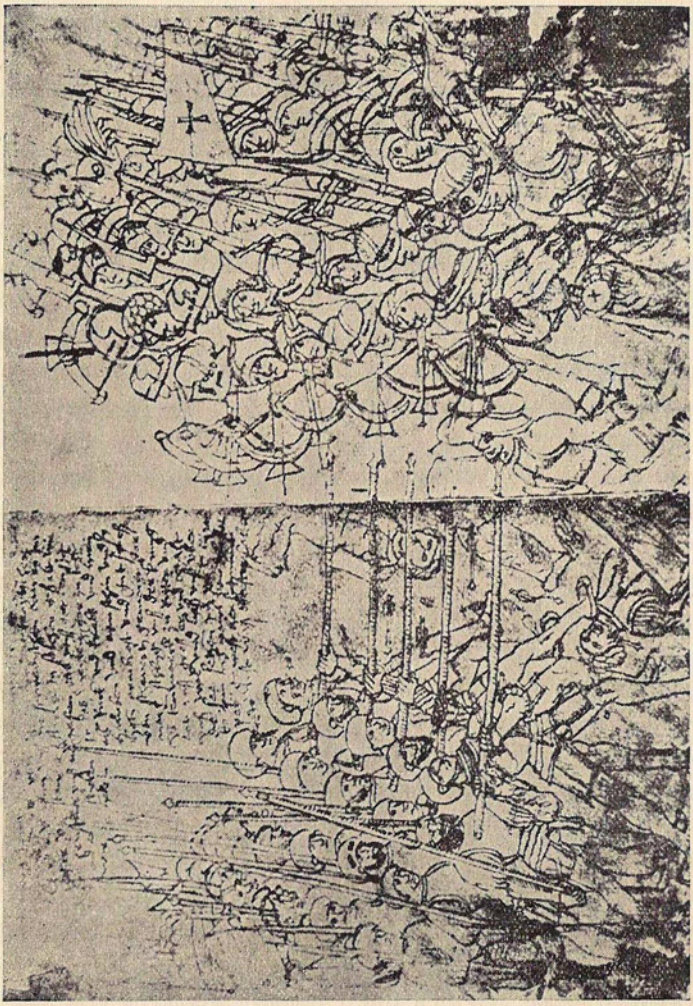

Landvärn i strid.

gottlänningarna hade fritt val mellan de bägge alternativen: antingen hörsamma konungens utbud till ledung eller erlägga ledungslame. I Upplandslagen nämnes också att konungen var skyldig att till kyndelsmässan i början av februari meddela huruvida han ämnade företaga härfärd under det kommande året. Ledungsflottans besättningar skulle därpå samlas till en *lidsstämma* och överlägga om de skulle antaga eller förkasta det kungliga förslaget. I händelse av bifall — och detta var förvisso det allra vanligaste — utkallades roden eller delar därav med ett par veckors varsel, i regel så snart isarna brutit upp. Då endast ett jämförelsevis ringa antal män togos i anspråk för ledungstjänst kunde de dugligaste uttagas och det föll sig ganska lätt att bibringa truppen nödig disciplin.

Talrika runinskrifter i Östergötland vittna om att landskapets ledungsmän varit i regelbunden härnad alltsedan 700-talet. Men från och med 1100-talet fick den gamla ledunghären en alltmer inskränkt användning. Snäckopenningar och ledungslame ersatte allt oftare ledungsprestationen. Av krigstjänstskyldigheten blev det en skatteprestation. Då Erik av Pommern år 1429 utkallade det gamla uppbådet, var det ett rent undantag.

Vid sidan av denna helt offensiva organisation fanns det också — helt naturligt — en defensiv, helt inriktad på landets och bygdens försvar. Sedan urminnes tider var det sed att germanerna gingo *man ur huse* för att möta angripare. Därvid uppbådades den manliga befolkningen av *budkavlar, vårdkaseldar* eller *härrop*. Allmogen samlades därvid till i förväg överenskomna mötesplatser medförande livsmedel och vapen. Bevakning i orostider ombesörjdes efter ett av landskapslagarna noga utstakat system. Trots att icke Östgötalagen nämner något därom, kan man knappast tveka om att här också förefunnits en motsvarighet till Upplandslagens *byvårdar, strandvårdar* och *bötesvårdar*. Vård betyder helt enkelt vakt och återfinnes i ortsnamn av typen Vårdsberg. Bötesvården var placerad längst ute i havsbandet. De övrigas läge framgår ju direkt av namnen.

Några utdrag av Sörmlandslagen må visa hur denna bevakningsorganisation tedde sig, under vad vi skulle kalla beredskapstider. "Nu är det av nöden att man värjer sitt land och sätter ut

vakter, utvakt, invakt och byvakt. (Dessa motsvara Upplandslagens förut nämnda vakter.) Uteblir någon från byvakt, som är honom påbjuden, eller blir funnen försumlig i vakten, böte han tre öre. Uteblir någon från invakt, eller blir funnen försumlig, böte han sex öre. Uteblir han från utvakt, som kallas bötesvård, eller blir funnen försumlig i vakten, böte han tre marker. I dem (= böterna) tager både jarl och konung del. Och den vare målsägande, som fann honom försumlig." Åstadkoms genom fiendehär skadegörelse inom landet och detta hade sin orsak i försumlighet från vakternas sida höjdes böterna till 40 marker, det högsta bötesbelopp, våra landskapslagar kände.

Till denna vakttjänstgöring fick endast tagas i anspråk "stadgat" folk. Kvinnor och löskekarlar voro utestängda från den. Som laga förfall vid uteblivande från vakttjänstgöring räknades endast följande situationer: att man låg sjuk eller sårad, att man hade död frände i sitt hus eller att elden var "högre än den bör vara", att man var kallad av konungen, eller följde "spår av sin boskap".

Folkuppbådets beväpning känner man dels genom fornfynd, dels genom landskapslagarnas bestämmelser. De sistnämnda tala om vissa vapen som *folkvapen.* Enligt Östgötalagen voro svärdet, skölden och kittelhatten sådana, medan andra lagar kände också spjut, yxa, brynja och båge med tre tolfter pilar såsom folkvapen. Givetvis får man icke tolka lagbestämmelserna därhän att man i dem ser ett åläggande till allmogen att anskaffa just nämnda vapen — långt därifrån. Möjligen kan i stället termen folkvapen hava inneburit lagens minimikrav på vad ledungskrigaren skulle föra med sig. Den stora massan av den manliga befolkningen höll sig förvisso med beväpning efter råd, lägenhet — och behov. Jakten icke minst på vilda djur krävde goda vapen.

Det allmänna folkuppbådet, vilket under medeltidens senare skeden kom att benämnas *bondehären* eller *landvärnet* uppträdde under striden i s. k. *fylkingar,* men andra ord vad man numera plägar kalla kolonner. En sådan form erbjöd de bästa möjligheterna att bibehålla ordningen under strid. Då endast ett fåtal män torde hava varit försedda med skyddsutrustning, d. v. s. hjälm, brynja och sköld var detta ytterligare ett skäl varför man föredrog att ställa upp sina krigarhopar med ganska smal front, men stort

djup. Under striden placerades de skyddsvapenförsedda i täten. Under anfallet tryckte de bakre leden på de främre och gav deras stöt en större tyngd.

Nackdelen med fylkingen var att den ganska lätt omfattades av hopar, vilka uppträdde på större bredd. Detta motverkades därigenom att man i mån av tillgång på folk ställde upp flera fylkingar bredvid varandra, i regel tre.

Fylkingarna indelades i sin tur i mindre grupper kallade *hopar* innefattande en grupp om något tiotal besläktade män eller karlar från samma trakt. Släktskapsbandens stora betydelse för stridsgrupperingen framgår klart av framför allt Snorre Sturlasons mångfaldiga stridsskildringar från medeltiden. Då han själv var verksam under 1200-talet är det naturligt att hans berättelser kommit att röna inflytande av vad han med egna ögon iakttagit och kanske rent av själv deltagit i på slagfälten. Men å andra sidan var stridstaktiken så pass primitiv att den utan att man gör sig skyldig till någon överdrift kan sägas hava varit tillämpad på i huvudsak likartat sätt långliga tider dessförinnan.

Den stridsbild Snorre ger är följande. Sedan lurblåsare givit anfallssignal, störtade sig motståndarna i språng mot varandra under upphävande av *härskrin*. I spetsen av kolonnen befann sig hövdingen. Också fälttecknet fördes långt framme och tjänstgjorde som ögonmärke för karlarna i kolonnen. Sedan man nått lämpligt skotthåll, gjorde man ett litet uppehåll för att skjuta av pilarna och kasta spjuten. Därefter drogo de främsta leden svärden och kastade sig in i närstrid mot motståndaren. De bakomvarande assisterade med bågskjutning, sten- och spjutkastning eller för att begagna en modern militär term — de gåvo eldunderstöd. Någon stridsledning i modern bemärkelse var icke möjlig sedan striden en gång begynt. Hövdingen ledde kampen genom sitt föredöme i fäktningen.

Såsom typiskt för den äldre medeltidens svenska eller låt oss säga gemensamt nordiska taktiken kan man anse slaget vid Stiklastad nära det nuvarande Trondheim. Det utkämpades år 1030 mellan Olav Haraldsson, senare benämnd den helige, Norges fördrivne konung och en norsk bondehär. Striden har sitt stora intresse icke minst av den anledningen att ett betydande antal kri-

gare i Olavs här voro svenskar. Sveakonungen Anund Jakob i Uppsala hade ställt till norske konungens förfogande en svensk trupp om 400 man och dessutom hade Olav värvat frivilliga i vårt land. Åtminstone en östgöte deltog och stupade i slaget, nämligen Torgöt från Ledberg att döma av minnesskriften på en runsten på Ledbergs kyrkogård.

Med kristendomens genomförande och det svenska samhällets omvandling under 11- och 1200-talen fördes vårt land i närmare kontakt med den europeiska kulturen. Tiden krävde andra militära former. Ledungen var icke längre aktuell. I Europa var det *pansrade rytteriet* i högsta rop. Rustningsförsedda ryttare omtalas i svenska stormäns tjänst redan under 1100-talet. Inför anblicken av de högst imponerande väpnade ryttarna föreföll det gamla bondeuppbådet mindervärdigt. Då vidare häst och rustning betingade ett för menige man alldeles för högt pris, blev det endast ett fåtal förunnat att kunna göra krigstjänst. Lönen för den uppoffring, man då underkastade sig, blev skattefrihet, *frälse.* Någon annan avlöningsform kunde knappast komma i fråga i den medeltida staten. Magnus Ladulås, Birger Jarls son, beviljade i den ryktbara Alsnö stadga av år 1279 frihet från "all kunglig rätt" åt alla män, "som med stridshäst tjäna". Och i den allmänna landslag, som av den siste folkungen, Magnus Eriksson, stadfästes år 1350, äro villkoren närmare utformade. "Den man, som vill hava sitt gods frälst, skall hava en fyrtio markers stridshäst, bättre och ej sämre, därtill stridshästsadel, färdig hjälm och fulla vapen, både till kropp och ben".

För kontroll av att frälset verkligen innehade föreskriven utrustning hölls i juli månad varje år *vapensyn,* en mönstring, verkställd av person, "som konungen tillsätter med sitt brev". Östgötarnas samlingsplats var vid dessa tillfällen landstingets mötesplats Kampen vid Linköping. Till dessa syner hade också sådana bönder att inställa sig, som aspirerade på frälse. De borde därvid medföra "häst och vapen". Också framställningar i motsatt riktning prövades vid dessa tillfällen.

Lagen stadgade plikt för frälseryttaren att infinna sig till kronans tjänst, "då hon påbjuds till rikets värn eller vapensyn". Som giltigt förfall räknades endast utrikes vistelse eller sjukdom.

Rymde ryttaren från konungens banér under strid eller underlät att inställa sig i tjänst, miste han liv och gods. Å andra sidan var konungen skyldig utlösa sina frälsemän, om de råkat i fångenskap. Deras förluster i strid åtog han sig att ersätta.

Under hela folkungatiden satte frälserytteriet sin prägel på krigföringen. Bondehären var, vad man vet, praktiskt taget aldrig i användning. Men riddarhären blev i mycket ett vackert sken. Numeriskt var den alltid svag, ty en armé av idel herremän i dyrbara rustningar, kunde aldrig göras månghövdad. Det trohetsband, vilket formellt band riddaren vid hans konungslige herre, var heller aldrig starkt och lika ofta som man stred med, stred man mot sin laglige herre. Också i taktiskt hänseende var riddarhären svag. Den enskilde riddaren kunde aldrig förmås att så underordna sig en med honom likställd befälhavares vilja att planenligt utförda krigsrörelser eller ändamålsenliga taktiska former kunde åstadkommas. Drabbningarna inskränkte sig därför till mindre strider utan något egentligt sammanhang. Från och med Birger Jarls tid hade också stormännen börjat uppföra fasta borgar till stöd för sin maktutövning. Då pansarrytteriet icke hade medel att komma till rätta med slottens fasta murar, kom krigföringen att få en helt defensiv prägel.

Av det danska maktmissbruket under unionstiden kallades återigen det gamla bondeuppbådet upp på arenan. Då vi nu åter påträffa landvärnet, har det två skilda uppenbarelseformer, den ena skulle man kunna kalla *det allmänna uppbådet,* den andra *utgärdesmannainstitutionen.* Bägge ha sina rötter i det förgångna. Det all männa uppbådet känna vi genast igen, medan utgärdesmännen uttogos enligt liknande grunder som förut ledungsoldaterna, d. v. s. ett visst antal gårdar eller ett visst område uppsatte eller "utgjorde" en karl, som då borde förses med vapen och proviant.

Medan det allmänna uppbådet givetvis avsågs för hembygdens omedelbara försvar — ett slags hemvärn således — togos utgärdesmännen i anspråk för mer kvalificerad krigstjänst. De insattes vid belägringar av slott men kunde också föras till strids på öppna fältet mot danskarnas kontinentalt utrustade och utbildade härar.

Om lantvärnets utkallande och organisation under den senare medeltiden lämnar östgöten Olaus Magnus i sin berömda Historia om de nordiska folken en mycket god föreställning. Då det var fara på färde, sammankallade fogden ortens äldste och begärde av dem tillstånd att få sända ut någon "rask yngling" med budkavle. Denna beskrevs som en tre handsbredder lång käpp i ena änden svedd, i andra försedd med en repslinga. I det budkavlen åtföljande budskapet förständigades traktens manliga befolkning att inom viss tid, 3—8 dagar, gå antingen man ur huse (således = det allmänna uppbådet) eller också utgöra ett visst antal män, en, två eller tre stycken (d. v. s. utgärdesmän). De senare skulle förses med proviant för 10—20 dagar. Samlingen skedde på av gammalt bestämda platser. Minimiåldern för de "värnpliktiga" var satt till 15 år. (I det sammanhanget kan det kanske vara värt påpeka att samma åldersgräns för ungdomens vapenutbildning föreslagits i hemvärnskommitténs betänkande.)

Vägrade man hörsamma kallelsen, väntade enligt Olaus Magnus stränga straff symboliserade av repet på budkavlen och det förkolnade träet på dess yta.

Vid mötesplatserna omhändertogos de uppbådade skarorna av fogdarna — under förutsättning givetvis att dessa stodo på den så att säga rätta sidan — och organiserades för striden. Vanligen fann man, liksom under forntiden, att by-, socken- och häradsindelningen också var den lämpligaste indelningen för strid. Vidare utdelades fanor, framställdes anledningarna till kriget och utlovades byte vid eventuella segrar.

Trots att landslagen medgav konungen rätt att till landets försvar disponera landvärnet, blev praxis alltid den att underhandlingar med allmogen alltid föregick ett utkallande. Några medeltida mobiliseringsorder finnas kvar, vilka visa huru man förfor vid utkallandet av utgärdesmannauppbåden. På vintern 1452 riktade Karl Knutsson till innevånarna i Ringstadaholms län i Östergötland en utkallelseorder innebärande att 7 bönder eller arrendatorer skulle "utgöra" den åttonde. Beväpningen för denne borde utgöras av pansar, sköld, järnhatt, armborst, glaven, pålyxa och 8 tolvter pilar. Ett ännu manstarkare utbud företog

Svante Nilsson Sture år 1505, då var "fjärde man med goda armborst, 6 tolvter pilar och 11 veckors kost" mobiliserades.

Efterhand som dessa utkallelser blevo tätare, synes en viss praxis ha utbildats i socknarna så att man där skulle veta, vilka och huru många man i olika lägen skulle utgöra. Fjärdingsmän och rotemästare tillsattes, vilka ute i bygderna tillsammans med bönderna för detta ändamål skulle utrannsaka häradernas mantal.

Landvärnets *användbarhet* inskränktes av åtskilliga faktorer, det fick enligt landslagen icke tagas i bruk utom "landamäret" utan allmogens samtycke och vad det allmänna uppbådet beträffar, inskränkte sig dess uppgifter i praktiken till landskapsgränsen. Skörden och kreaturen hemma kunde icke sköta sig själva och dessutom kunde man icke medföra erforderlig proviant för så stora folkhopar. Vidare var *beväpningen* ofta både oenhetlig och föråldrad. Utgärdesmännen voro i dessa hänseenden bättre ställda och mer användbara i en dugande ledares hand.

Beträffande *utbildning* av medeltidens soldater är icke mycket känt. Vi veta dock att frälsets söner fingo en omfattande militär skolning vid stomannahoven. Fäktning, ridning och turnerspel ingingo däri. Vi veta också att överallt *skjutning* med bågar och armborst var en synnerligen uppskattad sport bland allmogen — och nödvändig icke minst med tanke på jakten. Olaus Magnus förmäler om skyttetävlingar med deltagande från land och stad. Man "samlas på en slätt, som är särskilt iordningsställd för detta ändamål, för att där inför allas ögon visa sin färdighet i allt slags skytte. Därvid är det dem (de tävlande) tillstatt att efter eget behag bruka antingen metallbössor eller armborst eller bågar, allenast med förbehåll att de med sina pilar eller klot träffa vissa på marken uppsatta mål. Men för de kraftigaste armborsten utgöres målet av en konstgjord papegoja, som sitter högt uppe på spetsen av en järnstång och är rörlig. Denna söker man med trubbiga pilar skjuta loss så att hon faller ned".

Övningar i "skärmbyggande", *fältarbeten*, omtalas också. Enligt Peder Månsson, en Vadstenamunk med litterära intressen, tillgick därvid sålunda. "Skärmarna byggas stundom trehörniga, stundom fyrhörniga, stundom som en halv cirkel, så som jord-

månen, omständigheterna och behovet kräver. Porten och utgången skall vetta mot fienden eller mot öster, och närmast porten skola de ligga, som främst äro skickade att strida samt banérförarna. Skärmarna byggas så: först hugges träd och ris och lägges skickligt som en mur och uppkastas jorden utanför. Däruppå gör man en stark torvvall. Och omkring uppkastas en grop, 12 fot bred och 9 fot djup och all jorden kastas upp på torvvallen. Och i torvvallen ordnas mycket trä, bålverk, bjälkar och bössehål. Och till detta ändamål plägar alltid i hären föras många spadar och yxor, järnpikar och andra redskap, som tjäna till att bygga med. Men äro fienderna ej stadda i närheten, då är det lätt att bygga skärmar. Men äro de tillstädes, då hålla alla dc, som äro till häst och hälften av fotgängarna omkring vakt mot fienderna, medan de andra gräva och bygga".

Bekant är vidare Olaus Magni skildring av huru man vintertid övade stormning av snöfästningar. I samband med jakter vintertid omtalas också att man plägade öva vad vi benämna posttjänst, varvid särskilt stor vikt lades vid att lösen icke bortglömdes, tyst ombyte kunde ske vid postställen och att uppmärksamheten på morgonsidan icke avslappnade.

I fråga om *vapnen* hade sedan tidigare medeltiden utvecklingen gått framåt. De gamla hade förbättrats. De enklare bågarna voro nästan helt ersatta med de vida effektivare armborsten. Som av Olaus Magni skildring ovan framgår, hade också eldvapen börjat införas. Redan på Albrekts tid fanns de första handbössorna, men deras effektivitet var vida underlägsen armborstens. Av belägringsredskapen hade den gamla kastmaskinen *blidan* vid sin sida fått kanoner, då benämnda *hakebyssor*. Dessa bestodo utom lavett av två delar, ett eldrör och en kammare. Vid laddande försågs kammaren med krut, erforderlig förladdning och kula. Vid avfyringen hakade man på kammaren och förde därefter en lunta till ett fänghål. Av ammunitionssorter har man hittat såväl blykulor som stenkulor och kartescher. De sistnämnda utgjordes av ett hölje av tunt furuträ fyllt med flintskärvor. Som lätteligen inses, blev effekten av skottlossningen icke överväldigande annat än möjligen i ljudavseende. "Byssorna" sköttes av främmande *byssemästare,* i regel tyskar, och vapnen ingingo vanligen i

fästningarna, även om de någon gång omtalas medförda i fält. I sistnämnda fall benämndes de *kärrebyssor,* vår tids fältartilleri.

Redan under medeltiden omtalas skidtrupp i källorna, första gången, då Karl Knutsson företog sitt vinterfälttåg till Skåne 1452.

I unionstidens ändlösa strider med det danska krigsfolket fick det svenska landvärnet under sina dugande ledare en alltmer enhetlig organisation och allt större stridsvana. Motståndaren utgjordes företrädesvis av inom starka fästningar skyddade besättningar eller också av rörliga styrkor, vars huvuddel var tungt rustat kavalleri. För att med utsikt till framgång kunna taga upp kampen mot de sistnämnda måste det allmänna landvärnet alltjämt tillämpa den urgamla svenska *bråttaktiken.* Dess huvudsakliga beväpning, yxor och bågar eller armborst, och avsaknaden av skyddsutrustning, gjorde det omöjligt att i öppna fältet hejda pansrade ryttare. Än mer blev så fallet, då pålyxan mer och mer försvann till förmån för armborst. I stället lägrade man sig i trånga passager bakom stora förhuggningar. Olaus Magnus omtalar också huru man plägade till större delen avsåga träden utmed en vägsträcka och då fienden hejdades av den spärrande bråten, med rep draga omkull dessa. I den uppkomna förvirringen och då ryttarna tvingades sitta av, blev de klumpiga och oviga motståndarna ett lätt byte för bönderna.

Bråtstriden blev den naturliga stridsformen för landvärnet, då det gick mera mangrant i fält. En av de allra ryktbaraste striderna av denna art utkämpades sommaren 1452 nere i Holavedens skogar.

En genom värvningar på kontinenten förstärkt dansk här, bestående huvudsakligen av pansarrytteri hade i juli månad av Kristian I förts in på svenskt område. Den kom så småningom att förläggas till Jönköping för att svenskarna skulle sväva i ovisshet huruvida operationsriktningen skulle väljas väster eller öster om Vättern. Det svenska högkvarteret och frälsetrupperna hade samlats till Vadstena och i Östergötland hade landvärnet under sin lagman Erik Nipertz kallats ut.

Vägen in mot Östgötaslätten spärrades, eller borde ha spärrats av Rumlaborgs fäste nere vid Huskvarna, men kommendanten där, holsteinaren Eggert Krummedike, hade gått över i dansk

tjänst och verkade ivrigt för Kristians sak gentemot Karl Knutsson. Danskarnas trupper tillfogades redan nu ganska stort avbräck av Smålands landvärn, som låg och lurpassade på smärre provianteringsavdelningar och förde bort alla livsmedel från Jönköpingsbygden. Men Rumlaborgskommendanten försåg inkräktarna ur sina rika förråd med smör, bröd och öl.

För att undersöka möjligheterna av ett framträngande genom Holavedsskogarna framsände Kristian ett halvt tusental man norrut. Vid den s. k. Fäktahålan mellan Holkaberg och Narbäck, strax norr om Östgötagränsen, hade lantvärnet förstärkt med Linköpingsbiskopen Nils Königs väpnade män huggit en väldig bråte.

Karlskrönikan lämnar en synnerligen vältalig och ganska skrytsam skildring av vad som utspelades. Danskarna nalkades förhuggningen utan att tydligen ana något. I spetsen hade de marschmusik, basuner, flöjter och trummor. Vid bråten hejdades emellertid deras ritt av östgötaböndernas pålyxor och pilar. Den svenske befälhavaren föregick med gott exempel och högg och stack för fullt. De i sina järnrustningar orörliga danskarna, vilka måste sitta av, voro snart tillspillogivna och råkade i panik. "Fyra på varje fem" höggos ned och de andra flydde till fots eller ridande. Få av dem undsluppo helskinnade, "somliga hade sex pilar i sig, somliga tre".

"Man hörde dem varken basuna eller pipa,
Var den andre då tillbaka släpade.
Den ene drog den andre fram
och sade hava unnat Sverige i Fandens namn".

Danskarna räddades från fullständig undergång genom att Rumlaborg befann sig i deras händer.

Denna framgång kom att omgivas av stor ryktbarhet och omtalades långliga tider efteråt i olika sammanhang. Redan några år efter drabbningen sjöngs till och med en visa härom. Av denna finnes ännu omkvädet bevarat. Det är författat på en blandning av latin och fornsvenska. I översättning lyder det så här:

I Holaveden föllo många av de danska döda ned.
Den svenska pålyxan gjorde slut på danskarnas gräl.

Betecknande är också att de följande riksföreståndarna vid flera tillfällen, då de ville skaffa bifall till landvärnets utkallande, åberopade just denna händelse. Svante Nilsson Sture t. ex. säger i juni 1508 i en kungörelse till smålänningarna att upplänningarna redan givit honom det löfte att de aldrig skulle bemöta konung Hans och hans avföda på annat sätt än "som fäder och föräldrar före dem gjorde på Brunkeberg och Holaveden och annorstädes, där danska härar hava sig här in med makt i riket bjudit".

I denna proklamation nämnes också Brunkeberg och detta är liksom Holaveden ett namn med alldeles särskild klang i den svenska medeltida krigshistorien.

Där uppe på grusåsen i huvudstaden vann det svenska landvärnet sin allra vackraste seger efter en skickligt genomförd fullt modern kniptångsoperation — för att nu begagna en populär term. Vad under då att segern tillskrevs ett mirakel? Varje gång svenskarna fördes till anfall kunde på himmelen skådas S:t Eriks svärd. Till evärdlig åminnelse av segern lät riksföreståndaren på 1480-talet Lybeckkonstnären Bernt Notke utföra ett storartat monument över segern, S:t Göransgruppen i Stockholms Storkyrka. Dalkarlarna hade gjort en betydande insats i slaget och deras skyddspatron fick således för all framtid stå som symbolen för det svenska landvärnets mest glänsande insats.

Något inflytande på den europeiska eller svenska krigskonsten fick slaget aldrig. Därtill var det en alltför isolerad företeelse och dessutom utspelad i utkanten av Europa, men för svenskarna blev det signalen till en nationell renässans, manifesterad på många områden, främst kanske i att det stora tyska inflytandet i landet begränsades så att i fortsättningen inga tyskar fick sitta som borgmästare i landets städer, medan det förut medgivits dem innehava halva antalet borgmästareplatser.

Av de tre medeltida försvarskomponenterna kom landvärnet att spela den för framtiden mest betydelsefulla rollen — ja, man kan rent av säga att landvärnets insatser under Sturetiden och Gustav Vasa skapade förutsättningarna för Sveriges bestånd som ett fritt och självständigt rike.

RAPSODI KRING EN GAMMAL VÄG

Av *SUNE LARSSON*

En gammal väg vindlar genom en småländsk skog. Man kan träffa på den under en höstlig promenad; följa dess backiga och slingrande kosa någon mil framåt och åter lämna den för att beträda bredare och bekvämare leder. Det är just ingenting märkvärdigt med den gamla vägen där den ligger; den ser bara så bortglömd och övergiven ut och det är lätt nog att se, att det är länge sedan den användes som förbindelseled orter emellan. Regn och smältsnö ha grävt fåror i dess bana; glest gräs spirar mellan stenarna och multnande barrhögar breder mattor över hopsköljda sanddyner. Ljungen smyger in från kanterna och är i färd med att plåna ut vägbanan. Och tystnaden kring den gamla vägen störes endast av skogsfåglarnas tunga vingslag.

När man sakta vandrar fram längs denna väg, kan det inträffa att man plötsligt börjar tänka på vad den en gång varit. Egentligen är den inte endast en förbindelseled mellan två städer — ett brottstycke av landets kanske äldsta riksväg, den som gick mellan huvudstaden Stockholm och rikets nyckel vid Kalmarsund. Den utgör också en förbindelseled mellan seklerna; ett oändligt rikt och skiftande liv har brusat fram över dess slingrande bana, historien har susat över dess stråk och människoöden ha formats genom dess förmedling. Ur dunklet stiger fram en underlig historia om en gammal väg.

Någon ålder har den väl inte. I en urtidsmörk forntid föddes den fram under vilddjurs lätta tramp och skygga människovarelsers försök att på lättaste sätt förskaffa sig fram genom skogsdunklets hinder och försåt; den blev till en smal och slingrande ridstig och förvandlades så småningom till en landsväg och en riksväg, vad detta nu kunde betyda ifråga om lättframkomlighet

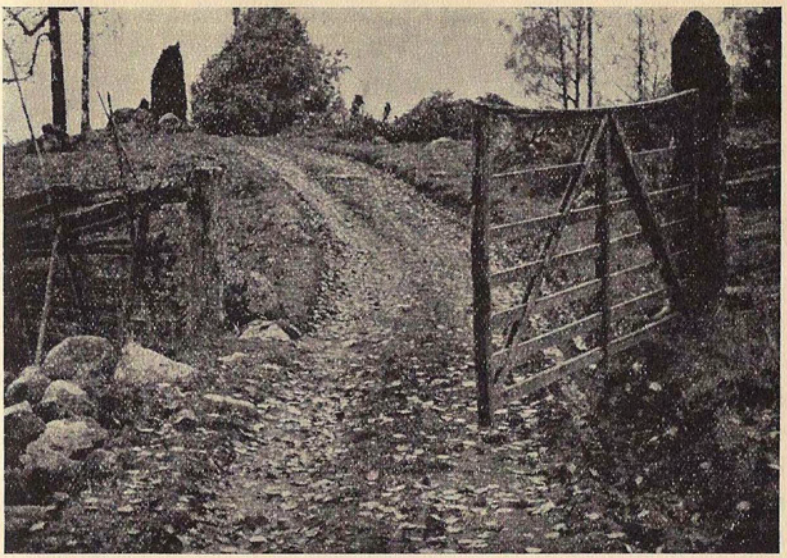

En gammal väg vindlar genom en småländsk skog. När man sakta vandrar fram längs denna väg kan det inträffa att man plötsligt börjar tänka på vad den en gång varit...

för sekler tillbaka. Det var en lång omvandlingsprocess den hade att genomgå, och många fötter ha trampat dess bana innan den blev en led, som kan urskiljas i historiskt sammanhang.

Här smög bygdens första människovarelse vaket spanande fram, förmodligen föga charmfull att skåda enligt nutida begrepp. Efter henne följde många och särpräglade figuranter i historiens skådespel: kringstrykande vaganter och gycklare; trötta tiggarmunkar i påse och kaftan; vandrande scholares på väg mot universiteten i Paris och Padua; konungar, riddare och illgärningsmän. Ett sällsamt följe måtte det ha varit, som här dragit förbi under furornas skuggiga kronor. Schabrakklädda hingstar ha vrenskats och gnäggat bland backar och stenar; svärd och hillebarder ha slamrat, remtyg gnisslat och tunga karossers hjul sjunkit ned i sanden. Barska krigarröster, vana att befalla, ha slungat ut stränga kommandorop till högröstade soldathopar, skarpa ögon ha bakom hjälmvisir spanat längs vägens krokiga bana; bland mossiga vindfällen intill ha stigmän legat dolda och stirrat på de förbidra-

gande med armborsten vilande på armen eller spänt bågsträngarna i knotiga buskars skydd. Makt och prakt, armod och fredlöshet — allt har denna gamla väg skådat. Det är kanske inte alltid så uppbyggliga händelser den skulle ha att förtälja, men intresselösa skulle de inte riskera att bli.

Det är kanske sant att den danske härföraren Joakim Romuler med sina knektar kom fram här i augusti 1192 för att bränna ned den lilla staden, vilken fortfarande lever sitt liv ett stycke från vägen. Måhända är också den tradition sannfärdig, som berättar att danskarna två gånger tidigare hemsökt staden. Och år 1464 — under Karl Knutssons regeringstid — avlade den danske kungen Kristian I ett besök i orten med 6,000 män i följe: bistra danska krigarefysionomier synes vägen i rikt mått fått skåda. Med eld och förödelse kommo de: Daniel Rantzau år 1567, hans frände Gert Rantzau 1612. Men också i den andra riktningen ha skaror strömmat fram: längs denna väg samlades bygdens allmoge en gång för att förena sig med Engelbrekts folk, på väg att försöka röka ut den danske Jens Grim på Kalmarhus. Detta blev inte sista gången smålänningarna drogo fram här i liknande ärenden; uppgörelser med grannarna på andra sidan sundet saknades inte under de århundraden vägen var i bruk för trafikanter med allehanda ärenden att ombesörja.

Ofta voro väl dessa trafikanters ärenden av mera fredlig art. Här reser således i nådens år 1532 Katarina av Sachsen-Lauenburg för att avlägga visit hos dottern Dorotea i Danmark. Nyss har hon gift bort sin andra dotter Katarina med kungen av Sverige, den bålde Gustaf Eriksson Vasa. Litet otryggt har det kanske känts att överlämna sitt barn i händerna på den något äventyrlige svensken, som fortfarande har en del att bestyra med Kristiern av Danmark och en vidlyftig sälle, som kallas Daljunkaren; men trots detta har svärsonen synts vara på gott humör, då han efter bröllopet följde kära svärmor ett stycke på väg. Man kan kanske förmoda, att lättnaden på ömse sidor var avsevärd, då giftermålet äntligen var överstökat, och att Katarina därför med ljust sinne underkastade sig de besvärligheter vägens backar och krökar åsamkade framfarten.

En blåsig decemberdag året därpå klapprar hovar över vägen.

Drabanten Jost Bargh har sänts med ilbud ned till Sachsen-Lauenburg med underrättelse om en svensk tronföljares lyckliga födelse. Den väderbitne ryttaren var sannolikt inte upplagd för djupare grubblerier; annat än möjligen över vintriga ritters allmänna vedervärdighet; i motsatt fall torde han möjligen ha frågat sig vilka öden denna ättling till den stränge kung Gösta hade att vänta, han som en gång skulle bli känd som Erik XIV; en mörk vildfågel i Vasasläkten, vars komplicerade uppenbarelse givit sena tiders historieprofessorer så mycken huvudbry.

En gång vuxen och förvandlad till en den svenska regentlängdens arbiter elegantiarum, blev Erik XIV den gamla vägens trägne befarare. På Kalmar slott residerade han som tronföljare; där förde han sitt eget hov, vars seder voro något olikartade dem som gåvo sin prägel åt gamle kungens omgivning. De unga adelsjunkrar och allsköns utländska äventyrare, som vimlade i Kalmarresidenset, voro av annat snitt än de i harnesk grånade kämpar, vilka omgåvo kung Gösta. De gånger denne gjorde färden till Kalmar skallade skrattet antagligen mindre högljutt över vägen, och anletena under baretter och stormhuvor voro av ett mera hårdskuret och vassblickande slag än då prinsens plymfladdrande följen voro ute på färdevägar.

Men ibland upptogos väl prins Eriks tankar av allvarliga ting, då han red vägen fram. Så kan man tänka sig ha varit fallet, när han en dag anno domini 1559 färdades till sitt slott, sedan han genom föga diskret uppträdande för evigt kompromitterat sin syster, den sköna och hetblodiga Cecilia, vid hennes lilla kärlekshandel i Vadstena med unge greve Johan av Ostfriesland. Simon Volder, utsänd av pfalzgreven Jörgen Hans av Weldens för att studera den unga vasaprinsessans lämplighet som pfalzgrevinna, måtte ha haft en myckenhet delikata ting att förmäla angående den sprättaktige greve Johans affaire de coeur med hans herres tilltänkta; släktskap med den något irrationella svenska kungafamiljen var säkert ingenting att rekommendera för stillsamma småfurstar torde den gode äktenskapsdelegaten ha tänkt. Alltmedan greve Johan försattes i en fristad lämpad för ruelse över amorösa bravader och gamle kungen bereddes många sorgsna stunder under försöken att inför världen överskyla den familje-

skandal, vilken den hetlevrade tronföljaren basunat ut. Riksråden Svante Sture, Peder Brahe och Jakob Turesson, som erhöll det föga avundsvärda uppdraget att rida efter den obstinate prinsen för att med honom underhandla om det lämpligaste sättet att reda upp affären med den ostfriesländske hjärtekrossaren, knöto med all trolighet nävarna ganska hårt om tyglarna, då de skrittade fram under de tunga skuggorna längs den gamla vägen.

Inte heller tillhörde det väl prins Eriks lättsammaste förströelser, när han år 1564 red fram här för att organisera försvaret mot de påträngande danskarna, vars strövkårer gjorde obehagliga framstötar uppåt Småland. Någon stor krigare var han förvisso inte; åtminstone visade han sig inte som sådan denna gång; mindre trivsam till sinnes kände han sig säkert och den gamla vägen skulle kanske kunna berätta den dystre prinsens militära vedermödor.

Men syner av större festivitas kan också manas fram här. År 1542 på eftervintern, drog ett präktigt tåg fram i halkan under de snöhöljda träden. I spetsen red en högförnäm herre, Konrad von Pyhy, född i Augsburg och enligt själve Martin Luthers utsago en ganska tvivelaktig figur, som efter skiftande öden hamnat vid vasahovet och där stigit högt i gamle kungens gunst. Nu är han som svenska kronans legat på väg till kung Frans I i Frankrike. Vid hans sida rider den lärde Jöran Norman — kung Göstas ecklesiastikminister — lagmannen och riddaren Knut Andersson Lilie till Ökna, kungens svåger den unge Sten Eriksson Gyllenstierna, Nils Eriksson Ryning — Erik XIV:s blivande fångvaktare — och många andra högättade herrar därtill: allt som allt en kavalkad om 60 man. Med blänkande remtyg och vajande plymer drogo de ned mot det lilla Wassy i Champagne, där le Grand Roi, nu vorden krasslig och tämligen utlevad, omgiven av lysande ädlingar och sköna damer ger audiens i en elegant dekorerad lada för ambassaden från det snöiga Thule, vars medlemmar med illa dold nyfikenhet beskådades av de små kurtisanta hovfruntimren. Det hela var otvivelaktigt angenämnt för svenskarna; slutet blev dessvärre betydligt mindre angenämt. Herr Konrads sinne för ekonomiska ting synes inte ha stått i nödig relation till hans förmåga i övrigt; hans slösaktiga repre-

sentation uppväckte vasavreden i dess minst behagliga form. Man må inte förundra sig däröver; medan ambassadens herrar sorglöst strödde kring det från herr Eskils gemak medförda guldet till raljanta små fransyskors gamman, stångades gamle kungen med upprorsmannen Nils Dacke i de småländska skogarna. När von Pyhy återvände var hans härlighet all: bakom lås och bom erhöll han rikliga möjligheter till filosofisk begrundan över lyckans och kungagunstens obeständighet, medan hans herre grundligt inventerade hans ägodelar för att i någon mån sauvera sig för den inburade legatens slösaktiga handhavande med de kronans tillgångar, som under så mycken möda under årens lopp skrapats ihop. Som skapare av den plågsamma kurialstil, vilken ännu i dag så ömt vårdas av våra ämbetsverk, framstår måhända herr Konrad, bortsett från hans försyndelser i övrigt, såsom icke helt oförtjänt av det hårda öde, vilket slutligen drabbade honom.

Nils Dackes namn skymtade härovan. Av hans äventyr är denna gamla väg omsusad. Här har han och hans friskaror smugit fram, vräkt bråtar över vägbanan, legat i bakhåll bland trädstammarna med pilen på sträng, med vargspjut och yxa, redo att klyva skallarna på kung Göstas knektar. Här ha upprorsmännens marsch mot Östergötland gått; i vild flykt ha de kommit rusande tillbaka undan kungens fänikor, jagats ned mot Hjortens sjö, där slutkapitlet skrevs i Dackeupprorets historia. Bland vägens skuggor lever ännu minnet kvar av denna den farligaste attacken mot den förste Vasas välde; den småländska allmogens opposition mot i dess tycke egenmäktiga ingripanden mot urgamla rättigheter. Ett av de rörligaste och händelserikaste brottstyckena i den gamla vägens saga skrevs sannolikt av Dacke och hans "skogstjuvar".

En annan Vasaprins, den tankfulle Johan, har kanske också fogat ett litet blad till vägens historia. När han för brodern Eriks räkning i friarärenden besökt England, medförde han hem visserligen inte örikets jungfrudrottning men i stället något, som många torde anse ha varit att föredraga: de första kräftorna. Kanske var det just på denna väg han fraktade sitt dyrbara byte ned till slottsdammarna i Kalmar, varifrån de sedan spritts vida omkring. Vad man än kan ha att anmärka mot Johan III som regent: mycket må anses vara honom förlåtet i ljumma augustikvällar, då

månljuset flödar över det läckra resultatet av hans friarfärd till Britanniens land.

År och sekler gå och nya händelser utspelas på vägen. Gustaf II Adolf, drottning Kerstin, Karl X, Karl XI — alla herrar till Sveriges krona har färdats fram här någon gång. I en vision kan man skymta en smärt pojkgestalt rida fram i tystnaden: Karl XII, sextonårig, nyss korad till enväldig monark i det gamla Svea rike. Det är innan denne allvarlige yngling ristat de första raderna i det epos, som börjar med Humlebæck och slutar med Fredrikshald.

För huru många bondeynglingar och torparpojkar blev icke denna väg en början till en utfärd av sällsamt slag. Den ändades kanske en gång i ukrainska vildmarker eller sibiriska snöfält. Från de små röda stugorna komma linluggiga smålänningar, från lie och plog drogo ut för att efter en kortvarig rekrytutbildning skriva historia på polsk eller rysk mark. De sopade undan polska kronarméer och moskovitiska kosackhopar med samma vresiga seghet, vilken gjort dem till herrar över steniga vretar; de drogo vidare eller blevo liggande med brustna ögon långt fjärran från den griftegård vid hemsocknens vita kyrka, där deras ben i annat fall skulle ha fått sitt sista vilorum. Genom svält, köld och vildmarker, över svallande floder och svedda stepper, över stadsmurar och brinnande byar i främmande länder gick deras tåg. Narva, Düna, Holovzin, Tatarsk, Poltava — de mötte underliga namn, dessa män som aldrig förut trätt utanför hemsocknens gränser. När den sista striden kämpats ut kring redutterna vid Poltava; när den melankoliske Lewenhaupt givit upp spelet vid Dnjepr gick färden vidare mot fångenskap och nya öden. En del av dem återvände måhända en gång; utmärglade och tysta man beträdde åter den gamla vägen genom skogen, som förde dem tillbaka till den låga stugans dörr. Över många mörknande leder hade deras kosa gått, men samma väg förde dem hem igen. Över denna gungade också till slut den grova furukista, vilken blev till den sista fristaden för dessa de vida vägarnas och de bistra äventyrens kumpaner.

Tiden rullar och Klio får spetsa sin fjäder mera finskuret för att pränta nya blad. Brister en hjulaxel under en kaross på den gamla vägen höras inga sträva karolinska tonfall ur dennas inre;

i sirliga fransyska vändningar ger en kråsprydd kavaljer sitt missnöje tillkänna och färgrikt sidenskrudade damer stiga kanske ut för att med röda klackar beträda den vägbana, vilken visar så föga försyn med deras brådska. En muskatellflaska slås upp i en solig glänta, ett elegant epigram formas av sminkade läppar, en pastoral idyll utvecklar sig medan vagnen lagas. Men kanske inte den gången, då rikets förste kavaljer, Gustaf III, skyndar förbi. Denna gång är han inte ute för att med sin närvaro sprida glans över en operabalett eller en kostymbal, hans värv är betydligt mindre plaisant: med småländska bönder med Dackeanor skall han diskutera lämpligheten av ordnade förhållanden ifråga om husbehovsbränningen. Kungliga dekret angående dylika väsentliga ting voro inte mer uppskattade då än nu, och den svenske Kung Sol nödgades använda föga älskvärda tonfall, då han talade till ett auditorium långt ifrån förvillat av hovkretsarnas aimabla umgängesformer.

Och åter bryter ett nytt skede in — 1800-talet. Det börjar med storm — rekryter vandrar längs vägen till uppsamlingsplatsen för det finländska äventyret. Men lugnet vänder åter och man vill önska vägen en avskedsidyll. Diligenserna rullar fram mellan furustammarna; postryttarnas horn klingar genom skogssuset; en sömnig gevaldiger sitter i en schäs med en vemodig och handklovebeprydd kyrktjuv vid sin sida; ett resande teatersällskap skakar fram utför backarna; en högvördig prost torkar svetten ur pannan, där han av en klipsk dräng fraktas till något husförhör. Det är lugnt och fridfullt på vägen, vapenrassel och stridsgny har ebbat ut; enstaka envig mellan kampglada bydrängar i vägskälen om lördagskvällarna äro endast ett svagt återsken av bataljerna under tider som svunnit. Den gamla vägen har fått frid.

En dag kom en man med en linjal och kungjorde att trafikens utveckling och behovet av bättre kommunikationsleder fällt dödsdomen över vägen. En ny sträcktes på annat håll; spadar och spett sjöngo och plötsligt låg den gamla vägen ödslig och övergiven. En pulsåder hade skurits av och förtvinade. Tystnaden sänkte sig däröver; inga människoröster störa längre dess dvala, endast furorna susa ett rekviem över en förgången tid.

Nu är det inte mycket kvar av denna gamla riksväg. Som så

mycket annat har den fått ge vika för en ny tid. I dess mörka tystnad leva dock sagorna om framfarna tider och framfarna människor; där den glider bort genom hembygdens undanskymda marker är den måhända ändock värd att ihågkommas av nutida släkten. Snart kommer den att helt försvinna med allt vad den varit. Men i lika hög grad som andra ting från det förgångna kan den göra anspråk på minnesgodhet hos oss, som leva i den bygd den fordomtima förbundit med landet i övrigt. Något dylikt har i varje fall föresvävat mig, då denna lilla rapsodi kring en gammal bortglömd väg kommit till.

HJORTEDS SOCKEN AV I DAG

Snapshots av *GUNNAR FRIBERG*

Hjorted är Tjustbygdens storebror: denna socken är nämligen den största till arealen och att den också har de flesta innevånarna är därför bara i sin ordning. Den skiljer sig också från de övriga i ett annat avseende: den har kan man säga sitt centrum i periferien. Blankaholm är ett stort och betydelsefullt samhälle på ett håll, Totebo har skjutit upp med rekordfart på ett annat, Norrhult håller på att bli en liten stad för sig, Solstadström och Mörtfors är andra viktiga platser och till sådana kan man också räkna Yxered, Stämshult, Getterum och Gissebo.

Nu är naturligtvis inte kyrkbyn Hjorted detroniserad eller betydelselös. Här bor prästen och här bor ordförandena i de viktigaste kommunala institutionerna och här samlas man, när något skall beslutas. Men detta att man inte har något större bebyggelsecentrum vid kyrkan gör att det blir en dragkamp om ett och annat, såsom nu när det skulle bli brandstation och det kanske också så kommer att bli på skolans område, när det en gång blir fråga om centralisering.

Visserligen vill man gärna hålla på sitt här och var ute i kanterna men för att taga fullmäktige som exempel råder där det allra bästa samarbete och man hjälps åt att göra så gott man kan för att socknen som helhet skall få det bra. Men givet är att man har det lättare på andra håll, där man inte har så många platser, som var och en betyder mycket för kommunen.

Hjorted omfattar totalt en areal på i runt tal 27,000 hektar och härav utgöres 2,900 av åker och 19,500 av skog. Enligt den senaste taxeringen representerar jordbruksfastigheterna ett värde av 4,625,000 kr., skogen 4,420,000 och övriga fastigheter 3,630,000,

totalt alltså 12,675,000 kronor, vilket innebär en stegring med 38 procent.

Brukningsdelarna uppgår till 275 och andra fastigheter såsom egna hem och dylikt till något över 300. De större gårdarna är inte många, blott ett 15-tal. Störst av dem vad åkerjorden beträffar är Hjorteds säteri, där godsägare Knut Tillberg residerar, men ser man till totalarealen blir rangordningen Falsterbo, Mjöshult och Marsgölehult. Hjorteds socken är f. ö. själv en stor jordbrukare och äger Basebo gård, som omfattar 300 hektar skog och 40 hektar åker. Den egendomen köptes förresten på sin tid från Ankarsrums bruk för att där sysselsätta sockenbor, som fattigvården måst taga hand om, men nu är den utarrenderad.

De små gårdarna är i stor majoritet och räknar man från de 15 största och slår ut den sammanlagda åkern på de övriga kommer man inte upp till mer än omkring 7 hektar för varje. Rena jordbruksbyar är Getterum, Gissebo, Stämshult, Tibbhult och Norrhult. Sedan gammalt har Norrhults by en hel del egnahem och rätt många har tillkommit senare åren, beroende på närheten till Ankarsrum. Totebo och Blankaholm har industri som huvudnäring; inom Totebo samhälle har många och vackra egnahemsvillor uppförts.

De mest sammanhängande jordbruken finner man från Björkhult förbi Hjorted genom Getterum, men vad man ser här är icke betecknande för socknen. I övrigt är jordbruket mycket spritt. I Yxereds by har man till största delen landjord, stark lera, men där finns det också mossjordar, vilka förekommer i en avsevärd mängd inom socknen. Rätt mycket jord skulle behöva utdikas men tyvärr är det stora kostnader förenade med sådana företag och därtill kommer att utredningarna tar en osedvanligt lång tid inom vårt län och hindrar förbättringar av driften, där sådana skulle kunna genomföras.

De större gårdarna har numera avstyckat sina torp, vilket anses vara bra, ty genom att brukarna av dessa är sina egna stannar de i större utsträckning kvar vid jorden. Det ovanligt stora prästhemmanet Nynäs har dock sina torp kvar, c:a ett 20-tal. Huvudgården här omfattar 50 ha åker och torpen tillsammans 110 och skogen uppgår totalt till 1,400 hektar.

Cirkulationen i driften är i stort sett den vanliga i bygden men under senare tid har vetet ökat något på rågens bekostnad, där jordmånen medgivit detta. Lantbruksmaskiner förekommer i den utsträckning, som arealen medger, men det skulle kunna finnas flera om man anlitade maskinlånefonden i större utsträckning och gjorde koperativa inköp för de större och dyrare maskinerna. Avkastningen från ladugårdarna har senare år stegrats i jämn takt. Avelsarbetet ägnas ett stort intresse men några utpräglade avelsbesättningar finns det dock inte. Mjölken har man tidigare sänt till ett mejeri i Hjorteds kyrksamhälle men detta är numera nedlagt. Mellersta delen av socknen skickar nu sin mjölk till Västervik medan den nordvästra delen anlitar Tune och den östra Solstadström.

Skogen är i allmänhet välskött; all avverkning sker under sakkunnig ledning genom att all stämpling företas av skogsvårdstyrelsens tjänstemän. All s. k. dimensionshuggning hör en förgången tid till. Stora skogsarealer tillhör kronan, som på dessa har en hel del torp. På Hjorteds kronopark som är benämnd Bjurvik, Bolhult, Getterum, Ideshult, Lebo och Meljäng finns det något över 3,200 hektar skog och Ankarsrums kronopark med Flyxhult och Rumhult inom Hjorted uppvisar 2,500. På dessa kronoparker finns det ett 35-tal brukningsdelar, mest torp, med tillsammans 200 hektar åker; Rumhult och Bjurvik är störst med 40 resp. 35 hektar.

Den aktuella flykten från landet har även i inte ringa grad berört Hjorted — industrierna runt om drar inte minst. Ett inte så oävet botemedel skulle vara att förbättra kommunikationerna i olika avseende. Många av jordbruken ligger inne i skogarna och har långa och dåliga utfartsvägar. Nu kan man få 50 procents statsbidrag för att ställa dessa i ordning men det är en stor nackdel att en sådan väg måste betjäna minst fem gårdar eller om det är färre utgöra förbindelseled mellan två allmänna vägar för att bidraget skall kunna beviljas och så står man där. Andra bestämmelser för framdragande av telefon skulle också vara till nytta för socknens befolkningsnumerär. Det skulle vidare bli raskare elektrifiering om staten toge hand om denna angelägenhet, inte minst därför att de olika kraftbolagen tillämpar så olika avgifter. Nu

är rätt stora delar av socknen elektrifierade men det finns ännu flera mörka områden.

Många stora frågor förestår på det kommunala området. Ett kommunalhus är ett betydelsefullt projekt. I många år har man måst nöja sig med ett provisorium. Efter att tidigare ha haft de kommunala sammanträdena i kyrkskolan hålles de nu i den byggnad, där telefonstationen och posten är inrymd. Då det väl inte kan dröja så länge innan socknen måste inrätta ett kommunalkontor och därtill behöver lokaler för bibliotek, studieverksamhet, offentliga sammankomster m. m. har man tänkt sig att möjligen lösa lokalproblemen genom att bygga en ny skola i Hjorted och inrätta den gamla som ett medborgarhus.

Den här och var så aktuella frågan om brandväsendet medför inga bekymmer för Hjorted, då man numera har sin nya brandstation färdig. Den ligger i kyrkbyn och inrymmer i undervåningen även en badanläggning, till vilken man f. ö. får vatten från inte mindre än 77½ meters djup. På tal om badhus kan i sammanhanget nämnas att socknen har fyra andra sådana, nämligen i Yxered, Blankaholm, Solstadström och Mörtfors. För att återvända till brandstationen har den kyrkliga kommunen bidragit till kostnaderna för denna med två tredjedelar, vilket man ansett vara skäligt med anledning av att bostället har så stora skogsområden, f. ö. de största inom stiftet.

Från skolans område har redan nämnts att man diskuterar att bygga nytt i kyrkbyn. Socknen har haft nio skolor men den i Gissebo har indragits. De åtta andra har man i Hjorted, Yxered, Norrhult, Falsterbo, Stämshult, Blankaholm, Tribbhult och Sandsten. Fyra av dem har B1-form, tre B2 och en B3. Sjunde skolår och 39 veckors lästid har man förstås infört och man började mycket tidigt med läkare- och tandvård åt barnen, likaså med skolkök. I Blankaholm är man så långt kommen att man läser engelska i 7:e klassen sedan 1936. Norrhultsskolan är i stort behov av bättre lokaler men de övriga är alla skapliga och lärarebostäderna håller man på att modernisera.

Om den mycket diskuterade centraliseringen av skolundervisningen skulle komma till stånd tänker man sig att Hjorted och Blankaholm skulle bli huvudskolorna, vilket skulle gå mycket bra,

då vägarna inte lägger hinder i vägen. Cirklarna har dock kommit att något rubbats genom att Totebo begärt at få egen skola. Genom det snabba uppsvinget här har barnantalet stigit starkt och utan tvivel ligger saken så till att man bör få vad man önskar. Nu undervisas Totebobarnen i Yxered och denna skola skulle man glädjande nog kunna bibehålla även om det bleve en ny i Totebo.

Då Hjorted har omkring 600 innevånare, som är anställda i indusri, kan en efterkrigskris komma att medföra betydande arbetslöshetsproblem. Socknen har också ägnat saken sin uppmärksamhet, och i händelse det skulle behövas arbeten hoppas man kunna sätta i gång med skolbygget i kyrkbyn, utvidgning av kyrkogården ned mot sjön Hjorten, anläggning av branddammar m. m. Framför allt skulle man dock kunna taga till de många byvägar, som behöver ses om, och kanske man också skulle kunna få en ny bro vid Möckelhult, vilket skulle möjliggöra busstrafik mellan Hjorted och Vimmerby och därmed underlätta kommunikationerna för dem i Hjorted, som har sin anställning vid Totebo.

Hjorted har fem poststationer, åtta telefonstationer och två järnvägsstationer. Behovet av samlingslokaler har man löst på enskild väg. Skytteföreningen och idrottsföreningen i Hjorteds kyrkby har slagit sig ihop och byggt ett mindre hus, som blev färdigt härom året. I Blankaholm har man ett Folkets hus och i Yxered och Norrhult har man löst frågan ungefär som i kyrkbyn. Kommunikationerna är i stort sett bra men det finns områden, som ligger vid sidan om. Bostäderna är ganska hyggliga, dock finns det ännu en del ställen kvar, som varit föremål för hälsovårdsnämndens behandling. Under krigsåren har byggnationen stått stilla men i Totebo och Norrhult har det dock byggts en hel del vilket har sina särskilda skäl. På bondgårdarna vill gärna de unga lantbrukarna rusta upp och förbättra och de har också gjort mycket.

Någon arbetslöshet förekommer icke f. n.; de som är anställda vid industrierna har full sysselsättning och vid bondgårdarna är det ett mycket litet antal löntagare.

Hjorted har omkr. 3,300 innevånare och de flesta av dessa har lång väg till kyrkan, många ett par mil. Detta gör att kyrkobesö-

ken under årets lopp (frånsett de stora högtiderna) blir rätt ojämna. För att underlätta svårigheterna går det en kyrkbuss från Yxered en gång i månaden till kyrkan och man har också försökt få en sådan från Blankaholm men fått avslag från myndigheterna på grund av gummibristen. Vid sidan av gudstjänsterna i kyrkan anordnas dock möten ute i bygderna och de är alltid väl besökta. Inom det kyrkliga livet finns det en ungdomskrets och en söndagsskola samt fyra syföreningskretsar. Ungdomsarbetet lider dock av den starka konkurrensen från de profana föreningarna, idrottsliga, politiska och andra.

Hjorteds socken har lyckan att ha ett självförsörjande pastorat. Löneboställets skogsmedel är rätt betydande och församlingen har därför kunnat vara rätt frikostig när det gällt kyrkans prydande. För ett par år sedan har dess gamla värdeföremål, ett altarskåp, två krucifix och en vapensköld, blivit restaurerade. Vidare har orgeln setts om, varvid specialisterna lyckats få fram den gamla, förnämliga klangen i densamma. Det är nu förhoppning att kyrkan, som uppfördes 1778 — den tid, då man kunde bygga vackra kyrkor — invändigt skall få bl. a. nya färger, en fråga som legat bordlagd sedan före kriget. Pastoratets finanser har också möjliggjort att en pastoratsadjunkt kunnat anställas sedan julen 1944.

Med de frikyrkliga är samarbetet gott. I Mörtfors finns det baptister, i Solstadström och Stämshult missionsförbundare och senare år har även Helgelseförbundet upptagit verksamhet inom Hjorted.

Hjorted har som de flesta andra socknar i vår bygd i flera år haft befolkningsminskning. Senare tid har denna särskilt haft sin orsak i de svåra tiderna för Blankaholm, vars verksamhet lidit starkt avbräck på grund av kriget och exportsvårigheterna. Minskningen av folkmängden beror helt på utflyttningar, ty födelsesiffrorna har ökat kraftigt och dödligheten är liten.

Här och var har gammal hederlig bondetradition bevarats, såsom på Stensnäs i Getterum och Åbro i Tibbhult, där det sitter jordbrukare, som räknar anor i rakt nedstigande led från 1600-talet. Denna tradition kan man också särskilt finna starka bevis för i Yxered, socknens största rena bondby.

BERÄTTELSE ÖVER STYRELSENS VERKSAMHET ÅR 1945

Tjustbygdens kulturhistoriska förenings styrelse har under år 1945 utgjorts av överbanmästare Hjalmar Johansson, ordförande, sekreterare och museiföreståndare, jägmästare Tord Wæsterberg, vice ordförande, disponent Uno Steinholtz, grosshandlare Seth Jern, överlärare Nils Liljeholm, f. d. biblioteksföreståndare Algot Johansson, fil. d:r Harald Stale, Gamleby, redaktör Helge Åkerman, rådman Helge Anderson, godsägare Martin Elltorp, Segersgärde, stadsarkitekt Arre Essén och friherrinnan Josefa Armfelt, Kulla, Odensviholm.

Som kassör har bankdirektör B. Westman fungerat.

Medlemsantalet har glädjande nog ökat igen, nämligen med 49 till 495. Antalet besökande i museet har också ökat, så att de betalandes antal i år har varit 2,353 samt 263 skolbarn och 127 andra fribiljetter. Inträdesavgifterna i museet voro 1945 kr. 1,033: 85, den högsta summa, som hitintills noterats något år.

Under året har fil. kand. fröken Kersti Wallér en månad arbetat med inventering i museet. Det var sjöfartsavdelningen som först gicks igenom.

Västerviks stadsfullmäktige har även i år visat sin välvilja och förståelse för föreningen genom att lämna sedvanligt anslag på 500 kronor till museets drift. Även från Kalmar läns norra landsting har föreningen rönt samma tillmötesgående som förut och fått mottaga det sedvanliga anslaget på 300 kronor. Kalmar läns norra brandstodsbolag har också givit anslag. Till dessa institutioner ber styrelsen att få frambära ett vördsamt tack.

Årsboken för 1945, "Törnsfall en sockenbeskrivning", har rönt ett gott mottagande. Törnsfalls socken har bidragit med 500 kronor till tryckningen, varför vi frambära ett varmt tack.

Under året har en torpladugård uppförts på Kulbacken. Ladugården är skänkt av kapten August Repvassa. Den är från gården Repvassa i Västrums socken och torde vara årets värdefullaste gåva.

Övriga personer (där ej annat anges, äro de bosatta i Västervik), som ha skänkt gåvor till museet, äro: Banvakt O. Johanssons, Ankarsrum, sterbhus, lantbrukaren Algot Karlsson, Gagersrum, Almvik, lantbrukaren Harald Johansson, Almvik, perukmakare P. A. Forsanders sterbhus, major Hj. Markström, virkeshandlare P. Antonsson, Grönhult, Blackstad, verkmästare Fred. Carlsson, fru A. Karlsson, Bosslekärr, Västervik, maskinist Thom Thörnvall, herr Bertil Edblom, fru Margit Hagelin, konduktör C. A. Landin, herr T. L. Köhler, herr Karl Andersson, Troserum, Vråka, handlare Oswald Andersson, AB C. O. Ekblad & Co, herr E. Hällsén, Riksantikvarieämbetet och vaktmästare Herbert Karlsson.

Bland gåvorna märkes främst istrampor av trä med järndubbar, sele av sadelgjord med träbygel och trätjuga med järnkrok; skänkta av Harald Johansson, Almviks by, använda vid vinternotdragning på Gamlebyviken; 3 åderlåtningssnäppare och gammal spruta, som tillhört en fältskärsutrustning, skänkta av P. A. Forsanders sterbhus; dolk av flinta, hittad den 12 sept. 1945 under potatisplockning vid Gröndalen, Västervik, gåva av Margit Hagelin; 6 lådor fotografiplåtar, gåva av E. Hällsén, samt fynden från utgrävningen av Ukna kyrkoruin, gåva från Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Styrelsen vill till slut framföra ett vördsamt tack till alla givare och gynnare, som på ena eller andra sättet bistått föreningen.

Å styrelsens vägnar
Hjalmar Johansson.

Undertecknade, utsedda att granska Tjustbygdens Kulturhistoriska Förenings räkenskaper för år 1945, få härmed avgiva följande

REVISIONSBERÄTTELSE:

Ingående Balans Konto den 1 jan. 1945.

Skulder:

Låne Konto	5,000: —
Ständiga medlemmars fonds Konto	950: 66
Kapital Konto	33,942: 93
Kronor	39,893: 59

Tillgångar:

Kassa Konto	93: 95
Bankräknings Konto	793: 24
Postgiro Konto	6: 40
Fastighets Konto	39,000: —
Kronor	39,893: 59

Utgående Balans Konto den 31 dec. 1945.

Tillgångar:

Postgiro Konto	116: 85
Bankräknings Konto	759: 27
Kassa Konto	2: 12
Fastighets Konto	39,000: —
Kronor	39,878: 24

Skulder:

Medlemsavgifter för år 1946	24: —
Ständiga medlemars fonds Konto	950: 66
Låne Konto	5,000: —
Kapital Konto	33,903: 58
Kronor	39,878: 24

Vinst & Förlust Konto den 31 dec. 1945.

Utgifter:

Omkostnads Konto	2,353: 14
Räntors Konto	147: 14
Avlöningars Konto	1,975: —
Muséets Konto	551: 98
Kronor	5,027: 26

Inkomster:

Anslag och Gåvors Konto	812: 50
Årsbokens konto	1,077: 56
Medlemsavgifters Konto	1,455: —
Inträdesavgifters Konto	1,033: 85
Västerviks Bebyggelsehistoria	15: 00
Kulbackens Konto	594: 00
Kapital Konto (årets förlust)	39: 35
Kronor	5,027: 26

Muséet, övriga byggnader samt föremålen i desamma äro brandförsäkrade till betryggande belopp. Dessutom finnas inbrotts- och ansvarsförsäkringar.

Inkomsterna av inträdes- och medlemsavgifter ha under år 1945 varit större än under år 1944, vilket med tillfredsställelse konstateras.

Då räkenskaperna äro förda med omsorg och god ordning samt äro försedda med behöriga verifikationer, tillstyrka vi full och tacksam ansvarsfrihet för den tid, revisionen omfattar.

Västervik den 3 april 1946.

Edvard Spångberg. *C. A. Söderström.*

MATRIKEL

Hedersledamöter:

Landshövding John Falk, Stockholm (1920)
Tullförvaltare A. H. Kihlberg, Örebro (1921)
Författarinnan Ada Rydström, Segersgärde, Västervik (1926) † 1932
Rektor Ernst Petersson, Västervik (1943) † 1943

Ständiga medlemmar:

Björck, Gunnar, direktör, Helsingfors (1940)
Falk, John, landshövding, Stockholm (1918)
Friberg, Th., direktör, Valdemarsvik (1918)
Friberg, V., disponent, Västervik (1918)
Guding, Astley, bankdirektör, Västervik (1942) † 1942
Häggblad, E., konsul, Västervik (1920) † 1935
Jacobsson, K., direktör, Stockholm (1918)
Kihlberg, A. H., tullförvaltare, Örebro (1920)
Kling, O. L., grosshandlare, Västervik (1918) † 1924
Odelmark, P., sjömanshusombudsman, Västervik (1918) † 1923.
Reuterdahl, P. A., fabrikör, Västervik (1918) † 1927
Rune, A., borgmästare, Västervik (1918) † 1927
Rydström, Ada, författarinna, Segersgärde, Västervik (1926) † 1932
Sjögren, Knut, direktör, Västervik (1918) † 1925
Tillberg, Erik W., bergsingenjör, Stockholm (1919) † 1940

Årligt betalande medlemmar år 1945:

Bosatta i Västervik:

Ahlstedt, H., landsfiskal
Ahnve, Holger, tandläkare
Albin, G., direktör
Ahlin, G., fabrikör
Ahlsiö, Olga, fru
Almqvist, Einar, landstingsman
Anderberg, Gotty, fröken
Anderberg, Gust., järnhandlande
Andersson, Andreas, disponent
Andersson, Börje, kontorist
Andersson, Carl, gasverksförest.
Andersson, Carl, köpman
Andersson, Ernst, handlande
Andersson, Ernst, faktor
Anderson, Eric G., juvelerare
Anderson, Einar, disponent
Andersson, A. W. H., köpman
Andersson, Gunnar, glasmästare

Anderson, Helge, rådman
Andersson, Henning, tapetserare
Andersson, Hugo, godsägare
Andersson, John, handlande
Andersson, Olof, stuveriförman
Andersson, Oscar, maskinist
Andersson, Thore, konditormäst.
Andrén, Werner, järnhandlande
Andreason, Claes, exekutor
Annerstedt, Nils, stadsombudsman
Ardell, Hjalmar, sjökapten
Arkstedt, E. J., kamrer
Arvidsson, K. E., tandläkare
Axelsson, Helge, stenhuggeriägare
Aurelius, Bengt, kyrkoherde

Banck, Lars, sjökapten
Bergh, Erik, bokförare
Berg, Sven, charkuterist
Berge, Dagmar, fröken
Berge, F. Aug., direktör
Bergenheim, C., 1:e länsskogvakt.
Berggren, V., bokbindarmästare
Bergholm, Ernst, snickarmästare
Berglund, Ernst, snickare
Bergman, Otto, hälsovårdsinspekt.
Beckman, H., kamrer
Björkgren, Harald, köpman
Björk, G., trafikinspektör
Björck, Janne, ingenjör
Björck, Åke, fastighetsbokhållare
Blide, Herbert, byggnadschef
Borgny, A., disponent
Boman, Einar, bankkamrer
Broberg, E. A., direktör
Broberg, Einar, tullförvaltare
Brusewitz, N., läroverksadjunkt
Brändström, H., borgmästare
Börjesson, Birger, direktör

Carenbäck, David, disponent
Carlén, Y., försäljningschef
Carlsson, Gustaf M., köpman
Carlsson, Martin, köpman
Carlson, Pehr, direktör
Carlsson, Sara, fröken
Carmfelt, Uno, avdelningschef
Cronvall, Th., eldare

Dahlberg, Oskar, målarmästare
Dahlin, Erik, charkuterist
Dahlström, Gottfrid, ingenjör
Danielsson, E., banktjänsteman
Danielsson, Karin, fröken
Dunér, Ernst, skeppsmäklare

Edén, Martin, inköpschef
Edenbrandt, K., kamrer
Edlund, J. E., grosshandlare
Edlund, Seth, direktör
Edsbäcker, D., disponent
Edström, Birger, försäljningschef
Edman, Henrik, bokhandelsmedhj.
Ekberg, E. A., affärschef
Ekberg, Edvin, skeppsbyggmäst.
Eklund, V., optiker
Eklund, T. Hj., disponent
Ekström, Georg, ingenjör
Ellerwik, B., avdelningschef
Engström, Helge, 1:e stationsskr.
Engström, John, handlande
Engström, Josef, handlande
Ericson, Allan, överingenjör
Eriksson, Fritz, disponent
Ericsson, Gustaf, grosshandlare
Eriksson, John, ingenjör
Eriksson, Lisa, fröken
Essén, Arre, stadsarkitekt

Fahlström, Sven, teckningslärare
Flink, Fredrik, disponent
Flink, Josef, disponent
Flink, Yngve, konsul
Flygt, Elias, grosshandlare
Franck, Svante, tapetserare
Francke, Gustaf, juvelerare
Fredin, Nils, tandläkare

Fridell, Thure, disponent
Fridén, Axel, doktor
Frisell, G. S., direktör
Frisk, Oscar, handlande
Friberg, G., redaktör

Glemme, Hans, disponent
Grenander, Sven, lektor
Grevander, S., rektor
Guding, Svea, fru
Gustafsson, C. G., vaktmästare
Gustavsson, Gunnar, målarmästare
Gustafson, H., handlande
Gustafsson, Harald, egnahemsdir.
Gustafson, Hugo, byggmästare
Gustafsson, John, vaktkonstapel

Hagström, Helge, komminister
Hallberg, Sven, eldare
Hallqvist, Erik, postmästare
Hansson, Axel, skeppsredare
Hanström, Erik, doktor
Heedman, S., tillsyningslärare
Hegardt, Gustaf, doktor
Heidenberg, E., direktör
Hermansson, K. E., skeppshandl.
Herndahl, H., överläkare
Hjorth, Alb., tullförvaltare
Holm, Erik, hamnkapten
Holm, Gunhild, fröken
Holmberg, Folke, rådman
Holmberg, Folke, eldare
Holmsäter, Ludv., körsnär
Holmström, Bengt, banförman
Hultgren, Erik, bokhandlare
Hultgren, Franklin, direktör
Hultgren, Fritz, stadskamrer
Hultgren, Nils E., köpman
Hårdstedt, A., maskiningenjör
Håkansson, Gunborg, fröken
Häggblad, Gordon, direktör
Högberg, Sven, folkskollärare
Hörndahl, Filip, apotekare

Idvall, Sven, konsulent
Ilstam, Bertil, veterinär

Jakobsson, Ragnar, kamrer
Jansson, Axel, fabrikör
Jansson, Charley, boktryckare
Jansson, Henning, köpman
Jeansson, Carl, syssloman
Jern, Seth, grosshandlare
Johansson, Algot, bibliotekarie
Johansson, Art., handlande
Johansson, Axel, köpman
Johansson, Bertil, kontorschef
Johansson, Ernst, charkuterist
Johansson, Ernst, urmakare
Johansson, Fritz A., kanslist
Johansson, G. A. byggmästare
Johansson, J. Fr., fabrikör
Johansson, Hj., överbanmästare
Johansson, Hugo, frisörmästare
Johansson, J. A. kontorschef
Johansson, Josef, trädgårdsmäst.
Johansson, K. E., charkuterist
Johansson, Markus, lantbrukare
Johansson, Tore, grosshandlare
Johansson, Torgny, hovrättsnot.
Johnsson, C., byggmästare
Johnsson, Henning, bokhandlare
Johnsson, Josef, handlande
Johnsson, Verner, maskinist
Jönsson, Knut, förrådsförvaltare
Jönsson, Louis, sjökapten

Karlsson, Herbert, skolvaktmäst.
Karlsson, John, köpman
Karlsson, O. S., köpman
Karlsson, Ossian, fabrikör
Karlsson, Otto, fabrikör
Kihlberg, V., köpman
Kinnander, Gösta, eldare
Kinnbom, J. G., maskinmästare
Kling, Axel, järnhandlande
Knoblauch, W., frisörmästare
Kulling, J., lektor

Lagell, Ella, fru
Lagermark, Hilda, fröken
Lanner, Erik, grosshandlare
Lanner, Gust., köpman
Lapidus, H., köpman
Larsson, Conrad, köpman
Larsson, Henrik, charkuterist
Larsson, Seth, handlande
Larsson, S., veterinär
Leander, Paul, advokat
Levihn, Gordon, handlande
Liedholm, G., doktor
Liljedahl, E., handlande
Liljeholm, N., överlärare
Linderoth, N., redaktör
Lindskog, A., auditör
Lindström, Arne, redaktör
Ljungberg, Bertil, ingenjör
Ljungberg, H., lokförare
Ljungkvist, G., köpman
Lundberg, O., poliskonstapel
Lundberg, Tore, handlande
Lundgren, H., handlande
Lundqvist, J. E., skorstensfejaremästare
Lundström, G. O. M., fabrikör
Lönnberg, Villehard, kamrer
Lönnerblad, L., doktor
Lövstedt, A., verkmästare

Magnusson, Carl, musikdirektör
Mansfeld, H., folkskollärare
Markström, Hj., major
Michaëlsson, Erik, lasarettsläkare
Moberg, Albert, köpman
Moberger, E., folkskolinspektör
Molander, Axel, bankkamrer
Myhrén, Ch., föreståndare
Möller, Harry, ingenjör

Nildin, Nils, urmakare
Nilsson, Carl, urmakare
Nilsson, Erik, skogvaktare
Nilsson, Einar, kontorschef
Nilsson, Edv., handlande
Nilsson, G. A., inspektor
Nilsson, Fritz, handlande
Nilsson, Gust., byggmästare
Nilsson, John, inspektor
Nilsson, Josef, chefsläkare
Nilsson, Lawe, folkskollärare
Nilsson, Nils, handlande
Nilsson, Ossian, disponent
Nilsson, Ragnar, skeppsredare
Nordenberg, G., köpman
Norberg, Hans, hamnkamrer
Nordstrand, M., bankdirektör
Nordstrand, L., lokförman
Nordh, H., uppsyningsman
Norin, Fritz, disponent
Norlin, C. J., banktjänsteman
Nyberg, Åke, stadsfiskal
Nyström, O., 1:e exekutor
Näsberg, Carl, bankdirektör

Odén, Alb., överlärare
Ohlsson, Carl, mätarerevisor
Ohlsson, Birger, kakelugnsmakare
Olsson, Elias, kamrer
Ohlsson, Erik, trädgårdsmästare
Olsson, Fritz, bankkamrer
Ohlsson, Herbert, kassör
Olsson, K. I., grosshandlare
Olsson, Lars-Olof, tandläkare

Palén, Elna, folkskollärarinna
Palm, Bror, folkskollärare
Palmgren, Carl, läroverksadjunkt
Palmgård, Erik, trädgårdskonsul.
Paues, Erik, disponent
Persson, Anders, bankdirektör
Persson, Elof, sjukvårdare
Persson, Erik, folkskollärare
Perzon, Einar, ingenjör
Petersén, Vivan, fru
Pettersson, Arvid, fabrikör
Pettersson, Carl, fabrikör

Pettersson, Gunnar, fabrikör
Pettersson, John V., kamrer
Pontén, L., disponent
Porsinger, K., glasmästare
Prim, G., köpman
Pylad, Ragnar, lagerchef
Pylad, Uno, plåtslagarmästare

Qvarnström, Allan, kontraktsprost
Qvarnström, Helge, advokat
Quarnström, Helge, tandläkare
Qvist, Gösta, stationsinspektor
Qvist, Willy, kontorist

Regnér, E., disponent
Rehlin, Gust., jägmästare
Reinhard, Martin, överlärare
Restorp, Karl, läroverksadjunkt
Risberg, Gustaf E., agronom
Risholm, Gösta, köpman
Rosenkvist, Ernst, ackvisitör
Rosander, K., lantbrukare
Roth, Oskar, skräddarmästare
Rundqvist, U., handlande

Sahlin, F., schaktmästare
Sahlström, Greta, körsnär
Salmonsson, S., direktör
Salvin, D., virkeshandlande
Samuelson, Carl, kamrer
Sander, Karl, sjökapten
Sandström, Einar, frisörmästare
Schierbeck, S., rådman
Schottenius, B., hamnkapten
Schreyer, Hans, disponent
Sjögren, A., häradsskrivare
Sjögren, D., sjömanshusombudsman
Sjöholm, Gunnar, byråassistent
Sköld, Karl O., direktör
Spångberg, Edv., rektor
Spångberg, Rob., ombudsman
Stark, Martin, köpman
Stenfeldt, J., verkmästare
Steinholtz, Uno, disponent
Stenström, E., direktör
Stjernberg, Einar, köpman
Styrenius, Erik, disponent
Styrenius, Josef, kontorschef
Styrenius, David, fabrikör
Stämberg, O., fabrikör
Sundblad, G., distriktslantmätare
Svensson, Bertil, disponent
Svensson, Fridolf, maskinist
Svensson, Gösta, tandläkare
Svensson, Sigfr., direktör
Svensson, Tore, köpman
Svensson, Uno, kontrollör
Söderberg, Carl R., fabrikör
Söderlind, Edv., direktör
Söderström, C. A., socialombudsman
Söderström, G., ingenjör

Tengfeldt, Åke, kamrer
Thessing, Tage, omnibusägare
Teurneau, Gunhild, fröken
Thorén, Axel, köpman
Tufvesson, Pehr, detektivkonstapel
Törngren, Gerd, fröken

Ulfsäter, E., disponent

Wahlqvist, Sten, chefsläkare
Wahlström, H., handlande
Wallman, P. O., optiker
Wassgren, Gösta, direktör
Weman, J., major
Westberg, Bengt, sekreterare
Westberg, Torsten, ingenjör
Wæsterberg, T., länsjägmästare
Westerlund, P., kamrer
Westman, B., bankdirektör
Westrell, C., stadsnotarie
Victorin, J., bankdirektör
Victorin, Nils, direktör
Wiik, Axel, fastighetsmäklare
Wigren, Bo, jägmästare
Wikström, Nils, befraktare

Wretman, Nanny, fröken

Yourstone, A., kamrer

Zanton, Joh., fabrikör

Zetterholm, Josef, skulptör

Åkerlund, Hj., charkuterist
Åkerman, H., redaktör
Åström, Axel, kontorist

Bosatta utom Västervik:

Adelgren, Edgar, folkskoll., Gamleby
Albinsson, Alban, godsägare, Solvesta
Almerstam, Sten, komminister, Fårhult
Anckarman, Thorgny, nämndeman, Nelhammar
Andersson, Erik, herr, Tallbacken, Almvik
Andersson, Fritz, herr, Karlberg, Almvik
Andersson, Henning, lantbrukare, Kålåker, Almvik
Andersson, Hj., lantbr., Lofta
Andersson, Karl, lantarbetare, Troserum, Vråka
Andersson, Nathan, köpman, Loftahammar
Andersson, Olle, kyrkoherde, Gamleby
Andersson, Pauli, häradsdomare, Hallingeberg
Andersson, Robert, skomakare, Jenny
André, Seth, lantbr., Almvik
Armfelt, Jozefa, friherrinna, Odensviholm
Antonsson, Peter, trävaruhandl., Blackstad

Björk, Seth, disponent, Gamleby
Björkhagen, David, kyrkoherde, Törnsfall
Björkman, T., agronom, Misterhult
Bröme, R., agronom, Odensviholm

Carlsson, Hans, lantbrukare, Almvik

Dahlén, Karl, köpman, Almvik
Danielsson, Emrik, disponent, Solstadström
Danielsson, Herman, herr, Almvik
Delling, G., överingenjör, Gunnebobruk
Drott, Uno, fjärdingsman, Almvik

Elltorp, M., godsäg., Västervik
Embring, Yngve, stationsinspektor, Falerum
Engdahl, Gottfrid, lantbrukare, Jenny
Eriksson, H., virkeshandl., Gamleby
Ersson, Gerda, fröken, Jenny

Fleetwood, Astrid, friherrinna, Odensviholm
Fleetwood, Georg, friherre, Gräntzö
Fleetwood, Vera, fröken, Odensviholm
Frumerie, Erik, överstelöjtnant, Stockholm

Gatel, Gust., agronom, Larum, Gamleby
Glemfors, Helge, bankkamrer, Gamleby
Gustafsson, Ida, fru, Almvik

Hansson, Ivar, hemmansägare, Blackstad
Hegardt, B., rektor, Gamleby

Hellqvist, E. R., folkskoll., Ankarsrum
Hemdal, Eric, folkskoll., Västervik
Henriksson, Emil, kantor, Odensviholm
Henriksson, Nils, fil. mag., Gamleby
Holmdahl, Ivan, kantor, Gladhammar
Holmström, Axel, disponent, Västervik
Hummerhielm, S. A:son, friherre, Gamleby
Hurtig, Hilma, folkskollärarinna, Misterhult
Håkansson, Sally, fru, Storängen
Häggé, Alg., bankdirektör, Lofta

Jansson, Erland, virkeshandlare, Almvik
Jansson, Valter, chaufför, Almvik
Jeppsson, Herman, agronom, Gamleby
Johansson, Algot, herr, Falla, Jenny
Johansson, Einar, tegelbruksarb., Törnsfall
Johansson, Harald, lantbrukare, Almvik
Johansson, Herman, godsägare, Blackstad
Johansson, J., tegelmäst., Almvik
Johansson, Karl, lantbr., Gladhammar
Johansson, Lindor, chaufför, Almvik
Johansson, Severin, trävaruhandl., Blackstad
Johnsson, J., lantbr., Gamleby
Jonsson, John, arrendator, Almvik
Jonsson, Sigfrid, provinsialläkare, Mörtfors
Jönsson, Helge, folkskoll., Ankarsrum

Karlsson, Algot, hemmansägare, Västervik
Karlsson, Erik, fiskare, Händelöp, Västervik
Karlsson, Henrik, hemmansägare, Blackstad
Karlsson, Hugo, herr, Almvik
Kihlblom, Birgit, fru, Stockholm
Knutsson, T., lantbr., Odensviholm

Lehman, Erik, ritare, Ankarsrum
Leijon, G., kamrer, Gunnebo bruk
Liljenstolpe, Maria, fru, Odensviholm
Lindén, Lars V., riksdagsman, Gamleby
Lindqvist, Sköld, ladugårdsförman, Jenny
Lindström, Bertil, kyrkoherde, Dalhem
Lindström, K. W., godsägare, Hjorted
Lokrantz, J., distriktsveterinär, Mörtfors
Looström, Isak, fiskare, Händelöp, Västervik
Lundén, R., nämndeman, Gladhammar
Lundgren, Axel, komminister, Loftahammar
Lundman, J., kamrer, Loftahammar
Lundström, Hugo, kontorschef, Gamleby

Malmberg, Carl, godsägare, Vindö, Valdemarsvik
Malmberg, Gust., hovpredikant, Edsbruk
Malmberg, Uno, tandläkare, Gamleby
Mobäck, Erik, kassör, Gunnebo bruk

Nilsson, Aron, kantor, Locknevi

Nilsson, Gösta, herr, Gunnebobruk
Nilsson, Hans, lantbrukare, Odensviholm
Nilsson, Harald, chaufför, Odensviholm
Nilsson, John, fabrikör, Jenny
Nilsson, Rickard, folkskollärare, Görviksjön
Nivrell, Torsten, brukstjänsteman, Ankarsrum
Nordenfalk, J. A., friherre, Blekhem, Almvik
Nyman, Ernst, köpman, Gladhammar

Olsson, Ruben, skeppsredare, Verkebäck

Petersson, Alma, fröken, Almvik
Petersson, Gerda, fröken, Almvik
Pettersson, Helge, köpman, Gamleby
Petersson, Olof, folkskollärare, Almvik
Pettersson, Uno, hemmansägare, Almvik

Rahmberg, Sigurd, herr, Almvik
Repvassa, Aug., kapten, Solstadström
Rydberg, E., folkskoll., Ankarsrum

Stackelberg, W., greve, Storsjö
Stale, H., fil. d:r, Gamleby
Sjöberg, Maja, fröken, Almvik
Sjögren, Arvid, folkskollärare, Misterhult
Spånberg, Ragnhild, fru, Ankarsrum
Stenholm, Ernst, folkskoll., Mörtfors
Sunström, R., disponent, Gunnebo bruk
Sundberg, Carl, disponent, Överum
Svensson, Erik, stationsinspektor, Verkebäck
Svensson, Karl-Gustaf, lantbrukare, Skvagerfall
Svensson, Sigrid, fru, Almvik
Svensson, Sture, stationsföreståndare, Tuna
Synnerstad, Gösta, doktor, Motala

Tillberg, Knut, godsäg., Hjorted
Torstensson, T. A., bankdir., Gamleby
Torstensson, Torsten, direktör, Gamleby
Trybom, G., kamrer, Solstadström

Uggla, Astrid, fru, Dröpshult, Almvik
Uggla, Claes-Ivan, godsägare, Dröpshult, Almvik

Wadell, C. P., godsägare, Skeppsgården
Wahlström-Dahr, Clary, fru Jönköping
Wiik, Astrid, fru, Källsåker, Jenny
Willskog, Jon, redaktör, Nyköping
Wirenfeldt, Gust., godsäg., Gamleby

Zackrisson, Britta, fröken, Mommehål
Zackrisson, Melker, lantbrukare, Mommehål

Åstrand, Karl, lantbrukare, Mommehål

Ölander, Axel, grosshandl., Solstadström
Österberg, G. A., kassör, Överum

INNEHÅLL:

Om Kalmar läns forntid av Harald Stale ..... sid. 9

Ledung, landvärn och frälse — vårt medeltida försvar av Björn Helmfrid ..... „ 50

Rapsodi kring en gammal väg av Sune Larsson ..... „ 66

Hjorteds socken av i dag av Gunnar Friberg ..... „ 75

Berättelse över styrelsens verksamhet år 1945 ..... „ 81

Revisionsberättelse ..... „ 83

Matrikel ..... „ 85

Annonser ..... „ 95

ANNONSER

Tjustbygdens Kulturhistoriska förening

emottager tacksamt äldre föremål

lämpliga att utställas i Museet

på Kulbacken i Västervik

Till Eder tjänst!

Önskar Ni ett lån, vill Ni diskontera en växel, behöver Ni ett förskott, måste Ni placera en inteckning, skall Ni ställa en rembours, önskar Ni lägga upp ett byggnadskreditiv

vänd Eder då till oss

GÖTEBORGS BANK

Kontor: FALERUM, FIGEHOLM, GAMLEBY KRISTDALA, VIMMERBY och **VÄSTERVIK**

Ekblads

står alltid till tjänst vid behov av alla slags

Trycksaker

modernt och omsorgsfullt utförda i en eller flera färger

AB C. O. EKBLAD & Co

VÄSTERVIK TEL. 928

Om Ni bygger ny bostad —

eller moderniserar Eder gamla —

välj **elektrisk spis**

★

En elspis av modern effektiv och strömbesparande konstruktion med temperaturreglerad ugn och värmeskåp kostar inte mer än c:a 400 à 500 kronor, en summa som inbesparas genom minskade byggnadskostnader

★

Demonstration och upplysningar hos

Västerviks Kraftaktiebolag

Den elektriska spisen

Det elektriska värmeskåpet

Det elektriska kylskåpet

köpes hos

A. P. Jonsson & Co

Västervik

Telefon namnanrop

Man berömmer

den goda maten och mjölken,
det välsmakande kaffet och
brödet i

Västerviks Mjölkbars

trivsamha lokaler

Bredgatan 8 Tel. 860

Inga dickspengar

KOL — KOKS

BILKOL

VED

BYGGNADSVAROR

AB G. HÄAK

VÄSTERVIK

TEL. NAMNANROP "HAAKS"

Traktorplogar

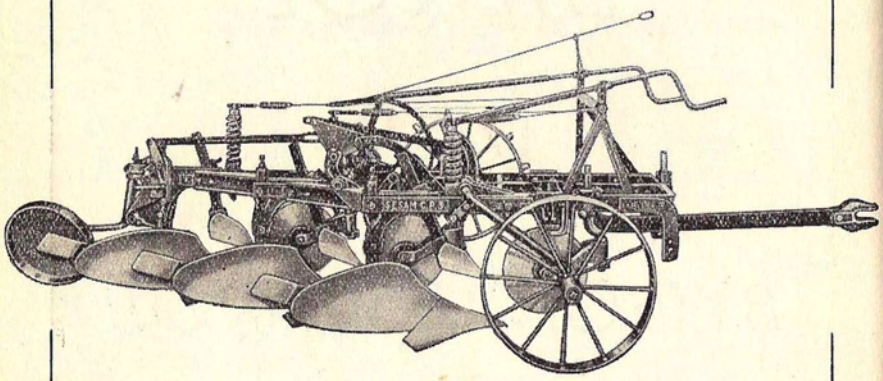

av alla önskvärda typer
och storlekar tillverkas vid

Öfverums Bruk

Grundat år 1655

ADAM JERN & Co

Kolonialvaror

en gros

Bredgatan 5

VÄSTERVIK

Telefon 43, 709, 1579, linjeväljare

A M
ANKARSRUM

Vackra, stilrena

Gravvårdar

Bästa material. Svart granit från Källsåker i Törnsfall — Omsorgsfullt utförande

Förmånliga priser

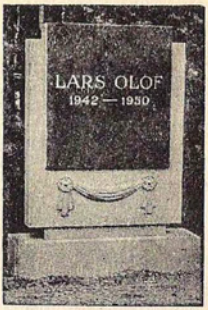

BRÖDERNA STYRENIUS

STENHUGGERI AB.

VÄSTERVIK

Res

i det vackra Tjust

A/B

SPIK

VÄSTERVIK

Telefon: Linjeväljare 384, 756, 899

Trävaror

hyvlade och ohyvlade samt alla slags listverk för byggnadsbehov

Plywood av furu och björk

Träfiberplattor

porösa och hårda av fabrikaten Masonite - Treetex - Ankarboard

Ni köper alltid till förmånligaste priser hos oss. Infordra offert

A/B Västerviks Träindustri

Telefon 810

MANUFAKTURAKTIEBOLAGET

ÅSTRÖM & LINDH

Stora Torget 2 Västervik

Telefon 53

Manufaktur - Dam- och Herrekipering

Westerviks

PAPP

Blekhems Egendom

rekommenderar sina välkända tillverkningar vid

ALMVIK belägna INDUSTRIER

TEGELBRUKET:

Murtegel
Taktegel
Dräneringsrör

SNICKERIFABRIKEN:

Verktygsskaft
Byggnadssnickerier
Inredningar m. m.

SÅGEN:

Sågade och hyvlade trävaror
Läkt och list
Gengasved

TELEFONER:

Gårdskontoret, Almvik 11, Bruket 3, Snickerifabriken 55

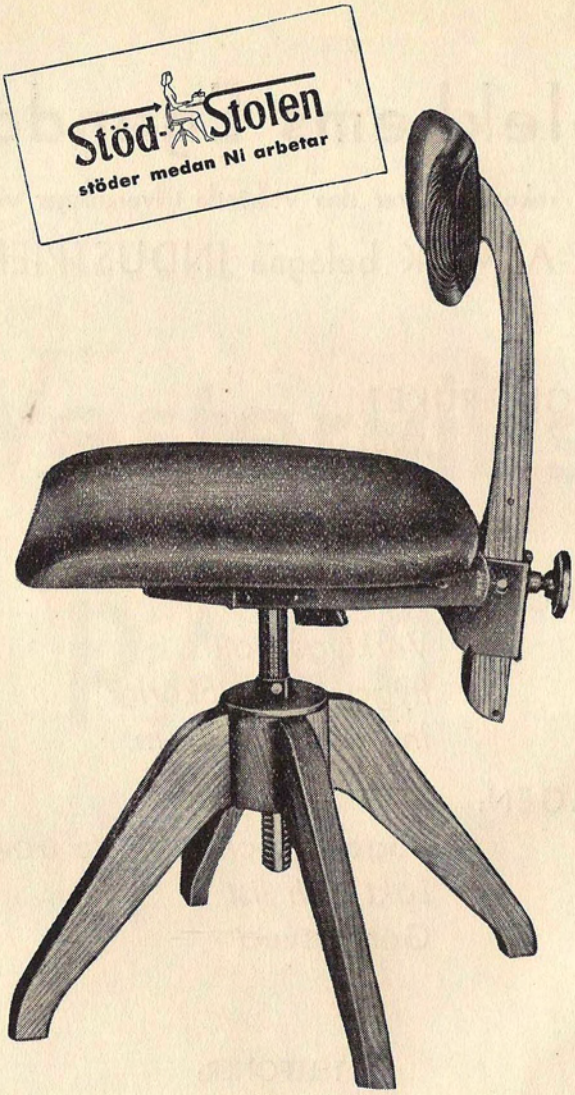

Åtvidabergs Försäljningskontor

Östra Kyrkogatan 45 - VÄSTERVIK - Tel. 630

BAD

Västerviks stads Varmbadhus

VARMBAD - BASTUBAD - SIMHALL

Öppet alla vardagar från kl 12—7 em.

Kallbadhuset Öppet 15 juni—15 september

Lysingsbadet, friluftsbad

HAVSBAD - CAMPING - SERVERING

Öppet 1 juni—15 september.

Ni som skall bygga
för framtiden —

använd tegel

AB. Gäddeglo Tegelbruk

Postadress: VÄSTERVIK
Telefon: Västervik 232

HAR DE RÄTTA RESURSERNA

Järn- och ståltråd
Stållinor
Ståltrådsstängsel
Kätting och kättingmanufaktur
Trådspik • Klippspik
Nit • Märlor

Erhålles genom järnhandlarna

GUNNEBO BRUKS AKTIEBOLAG

GUNNEBOBRUK

Aktiebolaget TANNIN

Tel. Namnanrop: "TANNIN"

Garvämnesfabrik

Furfurolfabrik

Kemisk-teknisk fabrik:

- Lack, kallim, bonvax
- Lösningsmedel

Eksågverk:

- Ekämnen av alla slag
- Ekblockvara
- Plank av lövträ

REDERIAKTIEBOLAGEN

Ragne & Ostenia

VÄSTERVIK

Tank- & Tramptonnage

Kommanditbolaget

FREDR. OLSSON & C:o

VÄSTERVIK

Aukt. skeppsklarerare, speditörer & befraktningsagenter

Tel. 702, 712 & 713

Tel.-adr.: "Steamfred"

Pris 4: — kr